

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

1(1) Aralık / December 2023

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

Sahibi / Owner

Serkan KEKEVİ

Editör Kurulu / Editorial Board

Ömer KURTBAĞ

omer.kurtbag@erciyes.edu.tr

 0000-0002-5702-7912

Esmâ ÖZDAŞLI

ssaracesma@gmail.com

 0000-0003-2336-9719

Gökmen KILIÇOĞLU

gokmenkiloglu@yandex.com

 0000-0003-3161-1907

Serkan KEKEVİ

serkankekevi@gmail.com

 0000-0002-6805-9821

Dil Editörü / Language Editor

Meltem KEKEVİ

meltemkekevi@gmail.com

 0000-0003-3591-9474

İletişim

Fatih ERARSLAN

erarslan2003@gmail.com

 0000-0003-2863-6310

Dizgi

Serkan KEKEVİ

Gökmen KILIÇOĞLU

Yayın Türü

Yaygın Süreli

intpoljournal.com

Yıl / Year 2023

Cilt / Volume 1

Sayı / No. 1

Uluslararası Siyaset Dergisi altı aylık dönemlerde (Haziran - Aralık) yılda iki kez açık erişim ve ücretsiz e-dergi olarak yayımlanmaktadır. Yayın ilkeleri, etiği, intihal politikası ile yazım kurallarına <https://intpoljournal.com/> adresinden ulaşılabilir.

US Journal is published twice a year in a six-month period (June - December) as an open access and free e-journal.

You can reach the publication principles, ethics, plagiarism politics and the writing rules at <https://intpoljournal.com/>.

©Her hakkı saklıdır. Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf, resimleme ve grafiklerin elektronik ortamlarda dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları Uluslararası Siyaset Dergisine aittir. Yazılı ön izin olmaksızın materyallerin tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır. Makalelerde yer alan görüşler yazar(lar)ın kendi görüşüdür, derginin görüşü değildir. Ayrıca yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu da yazar(lara) aittir.

©All rights are reserved. Rights to the use and reproduction, including in the electronic media, of all communications, papers, photographs, illustrations and graphics appearing in this journal belong to US Journal. Reproduction without prior written permission of part or all of any material is forbidden. The journal complies with the professional principles of the press. The opinions expressed in the articles are the opinion of the author(s), not the opinion of the journal. In addition, the scientific and legal responsibility of the articles belongs to the author(s).

Bilim Kurulu/Scientific Board

- Prof. Dr. Asmady IDRIS - Malaysia Sabah Üniversitesi
Prof. Dr. Ata ATUN - Kıbrıs İlim Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer GEDİKLİ - Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Barış DOSTER - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Fahri ERENEL- İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan EROĞLU - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Homeira MOSHIRZADEH, Tahran Üniversitesi
Prof. Dr. Kıvanç ULUSOY- İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Levent ÜRER- İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖCAL - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA - İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık OĞUZLU - İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Zibagul ILYASOVA - L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin DEMİRAY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif Şimşek ÖZKAN – Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK - Kıbrıs İlim Üniversitesi
Dr. Araz ASLANLI - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Dr. Hatem CABBARLI - Avrasya Güvenlik ve Strateji Araştırmaları Merkezi

Bilim Kurulu/Scientific Board

- Prof. Dr. Asmady IDRIS - Malaysia Sabah Üniversitesi
Prof. Dr. Ata ATUN - Kıbrıs İlim Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer GEDİKLİ - Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Barış DOSTER - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Fahri ERENEL- İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan EROĞLU - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Homeira MOSHIRZADEH, Tahran Üniversitesi
Prof. Dr. Kıvanç ULUSOY- İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Levent ÜRER- İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖCAL - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA - İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık OĞUZLU - İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Zibagul ILYASOVA - L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin DEMİRAY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN - Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif Şimşek ÖZKAN – Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK - Kıbrıs İlim Üniversitesi
Dr. Araz ASLANLI - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Dr. Hatem CABBARLI - Avrasya Güvenlik ve Strateji Araştırmaları Merkezi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İlhan EROĞLU	TÜRKİYE’NİN ENERJİ PORTFÖYÜ: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İKTİSADİ YÖNÜYLE ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ <i>Türkiye’s Energy Portfolio and Security Of Supply in International Relations and Economics: Threats and Opportunities</i>	1-15
	Boş bırakılan sayfa	16
Ayhan Nuri YILMAZ Ünal KAPLAN	AB SINIR GÜVENLİĞİ KURUMU: FRONTEX <i>EU Border Security Agency: FRONTEX</i>	17-37
	Boş bırakılan sayfa	38
Akif ÇARKÇI	BENZEŞEN VE AYRIŞAN YÖNLERİYLE TUNUS’TA İSLAMCI PARTİLER <i>Similarities and Differences Between Islamist Parties in Tunisia</i>	39-51
	Boş bırakılan sayfa	52
Mustafa YEŞİLYURT	ABD’NİN FİLİSTİN - İSRAİL BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE TARAFGİRLİĞİ: II. CAMP DAVID VE YÜZYILIN ANLAŞMASI <i>US Partiality in the Palestinian-Israeli Peace Negotiations: Camp David II and the Deal of the Century</i>	53-68
Baykal AYDEMİR	MEDENİYET, MEDENİYET STANDARDI, İNGİLİZ OKULU VE AVRUPAMERKEZCİLİK <i>Civilization, Standard of Civilization, English School and Eurocentrism</i>	69-88

Makale Gelişi:
27.11.2023
Makale Kabulü:
22.12.2023

Araştırma
Makalesi

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

TÜRKİYE’NİN ENERJİ PORTFÖYÜ: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İKTİSADİ YÖNÜYLE ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ*

Prof. Dr. İlhan EROĞLU
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü,
ilhan.eroglu@gop.edu.tr
0000-0003-4711-1165

ÖZET

Günümüzde enerji büyümenin ve kalkınmanın temel belirleyicisi olarak kabul görmektedir. Ülkelerin ortaya koyduğu yüksek büyüme hedefleri enerjiye olan talebi artırmıştır. Enerji kaynaklarının kıt ve olan kaynakların da yakın gelecekte tükenmeye yüz tutması birçok ülkeyi enerjide arz güvenliği sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıt türlerinin yenilenemez enerji türünden olması, enerji arz güvenliği tehdidine karşı ülkelerin sahip olduğu yenilenebilir enerji kaynaklarının mevcut potansiyelini harekete geçirmeye yönelik projelerin gündeme gelmesine vesile olmuştur. Bu çalışma ülkelerin diğer ülkelerle uluslararası ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir role sahip olan enerji arz güvenliğini ele almak ve Türkiye özelinde enerji arz güvenliğini tehditler ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Araştırma sonrasında Türkiye'nin petrol, doğalgaz ve kömür gibi enerji kaynaklarında dışa bağımlılığının yüksek olmasının enerji arz güvenliği açısından dezavantajlı bir durum yarattığı ve hem uluslararası politikalarda hem de ulusal ekonomide önemli kırılmalara zemin hazırladığı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bölgesel önemli bir aktör olarak Türkiye'nin yerli ve milli enerji politikasını inşa ederek enerjide dışa bağımlılığı azaltacak stratejileri hayata geçirmesi ve yenilenebilir enerji potansiyelini açığa çıkaracak politik kurguları belirlemesi ve bölgesel enerji politikalarının oluşumunda karar alıcılar arasında yer alması bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Arzı, Enerji Güvenliği, Enerji Politikası, Enerji Portföyü.

Atıf Bilgisi: İlhan Eroğlu, “Türkiye’nin Enerji Portföyü: Uluslararası İlişkiler ve İktisadi Yönüyle Enerji Arz Güvenliği”, *Uluslararası Siyaset Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2023, ss.1-18.

Çıkar Çatışması Beyanı:
Etik Kurul Onayı:
Finansal Destek Beyanı:
Yazar Katkı Beyanı:

Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Yazar etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.
Yazar finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.
1. yazar %100

10.5281/zenodo.10431982

* Bu makale 6-7 Nisan 2019 tarihinde International Congress of Energy, Economy and Security (ENSCON’19) kongresinde Türkiye'nin Enerji Portföyü ve Arz Güvenliği: Tehditler ve Fırsatlar başlıklı tam metin olarak sunulan bildirden gözden geçirilerek ve genişletilerek türetilmiş halidir.

Article Received:
27.11.2023
Article Accepted:
22.12.2023

Research Article

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

TÜRKİYE'S ENERGY PORTFOLIO AND SECURITY OF SUPPLY IN INTERNATIONAL RELATIONS AND ECONOMICS: THREATS AND OPPORTUNITIES

ABSTRACT

Today, energy is recognized as a key determinant of growth and development. The high growth targets set by countries have increased the demand for energy. The fact that energy resources are scarce and the resources that are available are likely to be depleted in the near future has left many countries with the problem of energy supply security. The fact that fossil fuel types such as coal, oil and natural gas are non-renewable energy types has led to the emergence of projects to mobilize the existing potential of renewable energy resources that countries have against the threat of energy supply security. This study aims to address energy supply security, which has an important role in shaping the international relations of countries with other countries, and to make an assessment of energy supply security in the context of threats and opportunities in Türkiye. After the research, it was determined that Türkiye's high dependence on foreign energy resources such as oil, natural gas and coal creates a disadvantageous situation in terms of energy supply security and paves the way for significant vulnerabilities in both international politics and national economy. In this context, as an important regional actor, it is imperative for Türkiye to implement strategies to reduce external dependence on energy by building a domestic and national energy policy and to determine political constructs that will unleash its renewable energy potential and to be among the decision-makers in the formation of regional energy policies.

Key Words: Energy Policy, Energy Portfolio, Energy Security, Energy Supply.

To Cite: İlhan Eroğlu, "Türkiye's Energy Portfolio and Security of Supply in International Relations and Economics: Threats and Opportunities", *Siyaset Dergisi / US Journal*, Vol.1, No.1, 2023, pp.1-18

Conflict of Interest Statement: Author declared no conflict of interest
Ethics Committee Approval: Author declared article does not require ethics committee approval
Financial Support Statement: Authors declared that they did not receive financial support
Author(s) contribution Statement: 1th author 100%

10.5281/zenodo.10431982

1.Giriş

Günümüzde enerji bir taraftan uluslararası siyasetin diğer taraftan da iktisadi rekabetin temel unsuru haline gelmiştir. Zira enerjiye dönüşen kaynaklar bakımında zengin olan ülkeler diğer ülkelere karşı uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir argüman olan enerjinin rolünü aktif olarak kullanmaktadır. Bu durum karşında sahip olunan enerji kaynağı ve miktarı bazı ülkeler için fırsat bazı ülkeler için de tehdit olma niteliği taşımaktadır. Bu durum enerji kaynakları bakımından fakir olan ülkeler için uluslararası güvenlik sorununa dönüşebilmekte ve bunun da temelini enerji arz güvenliği oluşturmaktadır. Enerji arz güvenliği sorunu ile karşı karşıya bulunan ülkeler bağımsız bir dış politika icra edebilmesi zor olmakla birlikte böyle bir tercih önemli iktisadi ve siyasi maliyetleri de beraberinde getirmektedir.

Enerjide hala fosil kaynaklara dayanan enerji üretimi önemini korumaktadır. Ancak bu kaynakların 30-40 yıl gibi bir zaman ufkunda tükenmeye yüz tutması yeni enerji türleri ve enerjiyi elde edecek kaynak arayışlarını da beraberinde getirmektedir. Fosil yakıtlara dayalı enerjide arz güvenliği sorununun gündeme gelmesi yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini artırmış, arz güvenliği sorunun çözümünde adeta enerji arzının bir sigortası rolünü üstlenmiştir. Bu tür enerjilerin sürdürülebilir enerji tedariki ve çevre dostu özelliğinin olması nedeni ile pek çok ülkenin yenilenebilir enerji üretimine yönelik araştırma ve proje geliştirme çalışmalarını ön plana çıkarmıştır. Zira dünya nüfusunun %90'ından fazlasının maruz kaldığı ve yılda altı milyondan fazla kişinin erken ölümüne neden olan kirli havanın başlıca nedeninin enerji sektörü olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda elektriğe ve temiz enerjiye ulaşım, olumlu eğilimlere rağmen, dünyanın önemli gündem maddeleri arasında başı çekmektedir.¹

Temiz enerjiye ulaşım ve enerji arz güvenliği ile ilgili konuların ülkelerin temel hedefleri arasında gösterilmesi enerji arz güvenliği konusunda fosil yakıtların oluşumunun uzun bir zaman gerektirmesi ve çevre sorunları ile ilgili tehditlerin baş göstermesi enerji politikalarının şekillenmesinde yenilenebilir enerji türünü ön plana çıkarmıştır.

Çağın gerektirdiği başarılı bir enerji politikasının inşasında yenilenebilir enerji politikasına ayrı bir önem verilmesi ve bu politikaların oluşumunda göz önünde tutulması gereken önemli hususlar vardır. Bunlar arasında; yenilenebilir enerji sektörünün yeni yatırımlarla desteklenmesi, yatırım maliyetlerini azaltan düzenlemelere yer verilmesi, Ar-Ge çalışmalarının artırılması ve bunun önünü açan hukuki zeminin oluşturulması gibi uygulamalar sayılabilir.

Enerji arz güvenliğinin son yıllarda küresel bir sorun boyutuna ulaştığı gözlenmektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşı enerji tedarikçisi ülke ile enerji talebinde bulunan ülkeleri uluslararası politika tercihleri nedeniyle enerji arz güvenliğini tehdit eder duruma getirmiştir. Bu gelişmeler bir yandan enerji arz güvenliği sorununu ülkelerin en öncelikli uluslararası sorunu haline getirirken diğer taraftan artan enerji maliyetleri ile başka bir küresel ve ulusal sorun olan enflasyon sorununu ülkelerin gündemine taşımıştır. Türkiye özellikle enerji tedarikçisi ülkelerle enerji talebinde bulunan ülkeler arasında enerji transferinde önemli olan jeopolitik konumu ile dikkat ekmektedir.

Enerji arz güvenliğinin önemli bir yönü de enerjiyi verimli kullanmaktır. Enerji politikaları inşa edilirken verimliliği ön plana çıkaran yaklaşımlar arz güvenliği konusunda enerji verimliliğini önemli bir hamle olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda tüketicilerin tasarruf bilincinin artırılması, kaynak tahsisinde sektörel özelliği gereği yüksek teknoloji ürünlerinin tercih edilmesi ancak enerji yoğunluğunun da bir o kadar düşük olduğu sektörel yapıya uygun

¹ EIA, *World Energy Outlook 2023*, (Çevrim içi) <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023>, 05.011.2023

mal ve hizmet üretiminin tercih edilmesi son yıllarda enerji arz güvenliği konusunda önemli farkındalığın olduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışmanın amacı; uluslararası ilişkiler perspektifinden enerji kaynaklarını dikkate alarak Türkiye’de enerji arz güvenliği konusunu ele almaktır. Bu çerçevede amaç; mevcut enerji görünümü kapsamında enerji arz güvenliği ile ilgili olarak Türkiye’yi tehdit ve fırsatlar penceresinden değerlendirmektir. Çalışmada öncelikle enerji ve enerjinin önemine yer verilecektir. İkinci olarak Türkiye’de enerjinin genel bir görünümü değerlendirilecektir. Daha sonra Türkiye’nin enerji arz güvenliği ile ilgili olarak karşı karşıya kaldıkları tehditler ve fırsatlar konusuna değinilecektir. Son olarak araştırma kapsamında genel bir değerlendirme yapılarak ortaya çıkan bulgular ışığında politika yapıcılara yol gösterici niteliğe sahip önerilerde bulunulacaktır.

2. Enerji Kaynaklarının Rezervi, Önemi ve Geleceği

Enerji geçmişten günümüze ülke ekonomilerinin temel belirleyicisi olmuştur. Temel belirleyicilik özelliği sadece iktisadi konularla sınırlı kalmamış aynı zamanda uluslararası siyasetin de temel konuları ve belirleyici bir faktörü haline gelmiştir. Öyle ki; enerji ülkelerin ekonomik yapısını, iç ve dış politik gelişmeleri ve uluslararası siyaseti belirleyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Enerji ekonomisine dair son gelişmeler bir taraftan mevcut enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyaları, diğer taraftan henüz keşfedilmemiş ancak potansiyel varlığı düşünülen kaynakların olduğu coğrafyaları, günümüzdeki uluslararası ilişkileri; uluslararası siyasi ve politik kurgular içinde yeniden düşünmeye sevk etmektedir. Bunun yanında, enerji tüketiminin küresel ölçekte artışının daha da artarak devam etmesi ve modern hayatın tamamlayıcı ve vazgeçilmez bir unsuru olarak enerjinin önemli roller üstlenmesi ülkeleri enerji denklemleri içinde var olma mücadelesine zorunlu bırakmıştır.

Enerjinin üretim süreci ve kullanımı bireysel ve toplumsal hayatın da vazgeçilmez unsuru haline gelmiş, kişi başı enerji tüketimi artmış ve kişi başına düşen enerji ihtiyacının da artmaya devam ettiği gözlenmektedir. Zira modern toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen temiz suya ulaşım, kanalizasyon, temel sağlık hizmetleri, makineleşme ve elektrikli ev aletlerinin kullanımının yaygınlaşması, bunun yanında hizmet ve ürün çeşitliliğinin artması enerji ihtiyacını daha da artıran temel unsurlar olmuştur².

Dünyada hızlı nüfus artışı aynı zamanda tüketim mallarına olan talebin de artmasına ve buna bağlı olarak enerji ihtiyacının da yükselmesine vesile olmuş, bu gelişmeler küresel enerji sisteminde yeni arayışları beraberinde getirmiştir.³ Öte yandan 2022 yılında dünya nüfusunun 8 milyara ulaşması⁴ ve dünya nüfusundaki bu hızlı artışın sürdürülebilir kentleşme sorununu beraberinde getirmesi önemli düzeyde enerji tedarik zincirini olumsuz etkilemiştir.⁵

Ülkelerin farklı büyüme performansı özellikle gelişme sürecinde olan ülkelerin yüksek büyüme hedefleri enerji talebini artırmış ve küresel enerji tüketimine dair 2040 yılı projeksiyonunda 2015 yılına göre %28 oranında artacağı öngörülmüştür. Küresel enerji talebindeki bu artış, özellikle enerjisi dışa bağımlı ülkeler için, bir enerji arz güvenliği sorununu beraberinde getirmiştir⁶. Bu bağlamda 2015 yılı için gerekli olduğu tespit edilen 575 Btu (British Thermal Unit) olan enerji tüketimi 2030 da 663 Btu, 2040 da ise 736 Btu çıkması ve bu talep artışının devam etmesi beklenmektedir.⁷ Küresel enerji talebinde gözlenen bu artış

² TSKB, *Sektörel Görünüm: Enerji*, 2018, (Çevrim içi) www.tskb.com.tr, 01.03.2019.

³ İbrahim Aydın, “Balıkesir’de Rüzgâr Enerjisi”. *Eastern Geographical Review*, Cilt:18, Sayı:29, 2013, s. 29-50.

⁴ UNFPA, Dünya Nüfus Durumu Raporu, (Çevrim içi) <https://turkiye.unfpa.org/tr/swop-tr-2023>, 15.11.2023.

⁵ TSKB, a.e.

⁶ EIA, *International Energy Outlook*, 2017a, (Çevrimiçi) www.eia.gov/ieo, 01.03.2019.

⁷ EIA, a.e.

yönlü değişimde yüksek büyüme potansiyeli taşıyan Çin ve Hindistan'ın başrolü üstlendiği gözlenmektedir. Bu da enerji piyasasında Asya pazarının önemini artırmıştır.

Dünya'da ve Türkiye'de toplam enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yeri olan fosil yakıt olarak petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık 50 yıllık ihtiyaca cevap verecek düzeyde olması, kömürün de yaklaşık 100 yıllık bir rezervle enerji talebini karşılayacak düzeyde olması enerji arz güvenliğinin tehlikede olduğuna işaret etmektedir. Bu sürenin her geçen gün enerjiye olan talebin artmasıyla daha da kısılacağı öngörülmektedir⁸.

Özellikle son yıllarda enerjide önemli aktör olan ülkelerden Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi ve Orta Doğu'nun çatışma ve belirsizlik ortamında olması dünya enerji görünümünde önemli kaygıları beraberinde getirirken, bu durum fosil yakıtların enerji güvenliğinde nasıl bir tehdit olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu gelişmeler sürdürülebilir bir enerji sistemine geçişin ve emisyon olgusunun tehdit olmaktan çıkacağı bir dönemin başlangıç işaretleri olarak düşünülebilir. Bu bağlamda gelişen temiz enerji projeleri 2050 yılında net sıfır emisyon senaryosu bir taraftan temiz ve yaşanabilir bir çevre diğer taraftan enerji arz güvenliğini sağlam bir zemine taşıma umudunu desteklemektedir.

Dünya Enerji Görünümü 2023 raporunda bahsedilen "Açıklanmış Politikalar Senaryosu", "Açıklanan Taahhütler Senaryosu" ve "2050 Yılına Kadar Net Sıfır Emisyon Senaryosu"na göre, elektrifikasyon ve verimlilik kazanımları daha da hızlı ilerlemekte ve birincil enerjide 2030 yılına kadar yılda %1,2 oranında bir düşüşe yol açması enerji arz güvenliği sorununa tamamen olmasa da büyük bir oranda çözüm üretilmesi hedeflenmektedir⁹. Küresel enerji ihtiyacı enerjide değişen şartlara hızla ayak uydurmaya ve yeni alternatiflerin gelişmesine vesile olmaktadır. Burada sözü edilen alternatif enerji kaynakları yenilenebilir enerji olarak ön plana çıkmaktadır.

3. Enerji Kaynaklarına Genel Bakış

Enerji kaynakları birçok yönü ve özelliği ile tasnif edilebilir. Bunlar arasında en çok karşılaşılan kullanım özelliği ve dönüş özelliğine göre enerji kaynaklarının sınıflandırılmasıdır.¹⁰

a) Kullanılışlarına Göre Enerji Kaynakları: Enerjinin en önemli yönlerinden birisi de tüketimle miktarının azalıp azalmamasıdır. Bu durumda enerjinin yenilenebilir niteliğe sahip olup olmaması önemli bir ayırım noktasıdır. Buna göre; **i) Yenilenemez Enerji Kaynakları:** Adından da anlaşılacağı üzere bu tür enerji kaynakları tüketimle miktarının azalması söz konusu olduğu için yenilenemez hatta azalan enerji kaynakları olarak bilinir. Bunların en çok bilinen türleri kömür, petrol ve doğalgazdır. Bu enerji kaynakları fosil yakıtlar olarak da bilinir. Kullanılışlarına göre ayrılan bu enerji kaynakları bu yönüyle kömür, petrol, doğalgaz gibi fosil kaynaklı enerjiler, uranyum ve toryum gibi çekirdek kaynaklı enerjiler olarak bir başka ayrışmaya da tabi tutulmaktadır. **ii) Yenilenebilir Enerji Kaynakları:** Fosil nitelikli enerji kaynaklarının aksine yenilenebilir enerji kaynakları yenilenebilen; hidrolik, güneş, biyokütle, rüzgâr, jeotermal, hidrojen ve dalga, gel-git gibi kendini yenileyen türden kaynaklardır.

⁸ ETKB, *Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Sayı:15, 2017, s. 1-73.

⁹ IEA, *World Energy Outlook 2023*, (Çevrim içi) <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023>, 05.11.2023.

¹⁰ Erdem Koç; Mahmut. Can Şenel, "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme," *Mühendis ve Makina Dergisi*, Cilt 54, Sayı 639, 2013, ss. 32-44.

b) Dönüştürülebilirliklerine Göre Enerji Kaynakları: Enerjinin elde edilmesinde kaynakların bir işleme tabi tutulup tutulmaması (*dönüşüm işleminin yapılıp yapılmaması*)na göre de enerji kaynaklarını sınıflandırmak mümkündür. Literatürde bu kaynaklar birincil enerji kaynakları ve ikincil enerji kaynakları olarak tasnif edilmektedir; **i) Birincil (Primer) Enerji Kaynakları:** Bazı enerji kaynaklarının tabiatta hazır durumda bulunması bir değişim ya da dönüşüm işlemi yapmayı gerektirmez. Bu tür enerji kaynakları primer (birincil) kaynaklar olarak kabul edilir. Bazı türlerinin (kömür, petrol, doğalgaz gibi) oluşumu uzun bir zaman gerektirir. Bu kaynaklara kömür, petrol, doğalgaz nükleer, biyokütle hidrolik, rüzgâr, güneş ve dalga, gel-git örnek gösterilebilir. **ii) İkincil (Sekonder) Enerji Kaynakları:** Bazı enerji kaynakları da birincil enerji kaynaklarının bir dönüşüme tabi tutulmasıyla elde edilir. Dönüşüm işleminin yapılması bu tür kaynakların sekonder (ikincil) kaynak olarak ifade edilmesini gerektirir. Elektrik- benzin- mazot- motorin, ikincil kömür, kok-petrokok, havagazı ve sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) bu tür enerji kaynakları bir işleme tabi tutulmasıyla kullanıma hazır hale getirildiğinden bu işlemler enerji maliyetlerinde önemli bir paya da sahip olmaktadır.

Bu sınıflandırma kapsamında yenilenebilir enerjinin enerji arz güvenliği hususunda önemli bir yeri olduğu kabul görmektedir. BP'nin "Energy Outlook 2018" raporunda da vurguladığı gibi 2030 ile 2040 döneminde OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında; Çin ve OECD dışındaki ülkelerin yenilenebilir enerjinin üretiminde lider ülke olarak devam ettirmesi beklenmektedir. Öte yandan yine aynı rapordaki öngörülere göre 2015-2040 dönemi yenilenebilir enerjinin dünyanın en hızlı büyüyen enerji kaynağı olarak ön plana çıkması beklenmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki; 2040 projeksiyonuna göre, enerji tüketiminin hala daha %77 oranında yenilenemez enerjiye bağımlı olacağı düşünülmektedir. Bu durum yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımlar yapılmasına, enerji üretimindeki payının artmasına rağmen yenilenemez kaynak türlerinin hala hâkimiyetini koruması beklenmektedir¹¹. Bu bağlamda, enerjide coğrafi ve buna bağlı enerji kaynak üstünlüğü hem iktisadi hem de uluslararası siyasi eksenini belirlemede hâkim faktör olmaya uzun bir süre daha devam etmesi beklenmektedir. Bu eksenin değişiminde dünyanın birincil enerji arzı içinde 2017-2040 projeksiyonunda petrol, kömür ve doğalgazda sırasıyla %16,9, %42,8 ve %49,5 oranında bir artış olması beklenirken bu artışın nükleer enerjide %73 oranında olması öngörülmektedir. Bunun yanında, yenilenebilir ve diğer enerji kaynaklarındaki gelişmelerin %124,7 gibi yüksek bir oranda artacağına dair beklentiler yenilenemez enerji kaynaklarını hâkimiyetinin kırılacağına dair umutları artırmaktadır¹²

Ülkelerin önemli iktisadi hedeflerinden birisi de ekonomik bağımsızlık olgusudur. Zira ekonomileri üretim sürecinin herhangi bir aşamasında ya da üretim unsurlarının herhangi birinde diğer ülkelere bağımlı olması tam bir iktisadi bağımsızlık olgusu olarak değerlendirilemez. Bu bağlamda, iktisaden enerji ve teknoloji gibi iki önemli unsurun başka ülkelerin kontrolünde olması söz konusu ülkenin alacağı iktisadi, siyasi hatta askeri ve güvenlikle ilgili kararlarda bu durumu göz önünde tutması adeta bir zorunluluk hali olarak değerlendirilebilir. Öyle ki; sürdürülebilir enerji arzına ulaşma konusunda enerji gibi üretimin en önemli unsuru kabul edilen bir kaynağın elinde tutan ülkeler bu kaynakları adeta ekonomik ve siyasi güç olarak enerji açığı olan ve enerji arzında dışa bağımlı olan ülkelere karşı kullanabilmektedir. Bu siyasi güç tehdidinin yanında ayrıca bir de jeopolitik belirsizlikler, fosil yakıt rezervlerinin sınırlı olması ve yakın gelecek olarak niteleyebileceğimiz bir zaman dilimi içinde tükenme tehlikesinin baş göstermesi önemli sayılabilecek bir başka tehdit olarak

¹¹ BP, *Energy Outlook 2018*, (Çevrim içi) <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2018>, 01.03.2019 s.94.

¹² EIA, *World Energy Outlook*, 2017b, (Çevrim içi) <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2017>, 05.03.2019; TKİ, Kömür Sektör Raporu (Linyit) 2017. Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, 2018, ss.1,88.

kabul edilmektedir. Fosil yakıtların enerji kıtlığı; enerji açığı olan ülkeleri gerek iktisadi gerek siyasi bakımdan acilen alternatif enerji kaynakları üretmeye zorlamaktadır. Bunun yanında, enerji arzının güvenli bir şekilde temin etmeyi mümkün kılacak bir enerji türüyle sağlanmış olması sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul görmektedir. Bu bağlamda, bir taraftan enerji arz güvenliği ülkelerin enerji politikalarında önemli bir konu başlığı olurken diğer taraftan enerji tasarrufu da enerji politikalarının bir parçası haline gelmiştir. Öte yandan fosil yakıt türü kaynaklarının sera gazı salınımı sonucu küresel ısınmayla iklim değişikliğine zemin hazırlaması temiz enerji kaynaklarının arayışını hızlandırmış ve yenilenebilir enerji kaynakları popüler hale gelmiştir.

Enerji ile ilgili olarak ülkelerin ana gündem konularında bazıları şöyle özetlenebilir; fosil enerji kaynaklarında Orta Doğu'nun petrol rezervinde önemli bir coğrafya olması, Asya genelinde petrol talebinin artması gerekçesiyle burada bulunan ülkelerin petrol ihtiyacının gittikçe artması ve ABD'nin önemli bir petrol ithalatçısı olmasıdır. Bu durum bölgesel cazibeyi artırmakta ve petrol kaynakları üzerine kurgulanan uluslararası siyaset zemininde enerji kaynaklarına güvenli erişimi çok bilinmeyenli bir denkleme dönüştürmektedir.

Yakın tarih itibarıyla Rusya ile Ukrayna arasında baş gösteren gerginliğin savaşa dönüşmesi Rusya'ya karşı Avrupa ülkelerinin Ukrayna'nın yanında yer alması belli başlı enerji krizinin başını çeken bir hal almıştır. Öte yandan, savaşın getirdiği olumsuz şartlar dünyanın tahıl ambarı konumunda olan Ukrayna'dan tahıl çıkışını sektöre uğratmış enerji krizi yanında gıda krizi de beraberinde gelmiştir.

Türkiye'nin bu savaş şartlarında bulunmuş olduğu jeopolitik konumu bir taraftan enerji krizini çözmeye diğer taraftan tahıl ve gıda krizinin aşılmasında oldukça önemli bir hal almıştır. Bu süreçte Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) enerji transferinde önemli bir motivasyon kaynağı olarak kabul edilebilir. TDT, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye'nin üye olarak; Macaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkmenistan'ın gözlemci statüsünde yer aldığı Türk devletlerinden oluşan bir uluslararası kuruluş olup genel amacı, Türk dilleri konuşan devletler arasında iş birliğini teşvik etmektir. Bu ülkelerin bölgesel ve küresel düzeyde enerji arz güvenliğinin sağlanmasındaki rolü oldukça önemlidir. Özellikle bahsi geçen Türk devletlerinin enerji tedarikçisi ülke olması, Türkiye'nin ihtiyacı olan enerjiyi güvenli bir şekilde bu bölgeden temin edebilmesi hem Türk Cumhuriyetlerini hem de Türkiye'yi enerji arz güvenliği konusunda avantajlı bir konuma taşımaktadır. Öte yandan enerji arzında önemli bir payı olan Türk Cumhuriyetleri ile bu enerjiyi talep eden ülkelere ulaştırılacak yol güzergâhında Türkiye'nin yer alması gerek Türk Cumhuriyetleri'nde gerekse Türkiye'de jeolojik, politik ve ekonomik unsurların önemli olduğu stratejik bir üstünlüğe fırsat vermektedir.

Türkiye'nin bölgede yer aldığı coğrafi ve politik konumu hem kendisi hem de bölge ülkeler için iktisadi ve siyasi bir fırsatı beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Türkiye bir taraftan kendi ihtiyacı olan enerjiye güvenli bir şekilde ulaşımı mümkün hale gelirken, diğer taraftan da Rusya - Ukrayna savaşı nedeniyle Avrupa'nın yatırımlardan Rusya'yı izole etmesi ve Rusya'nın da Avrupa'yı enerjiden mahrum bırakmasıyla ortaya çıkan savaş maliyetleri Türkiye'nin üstlendiği bölgesel bir rolle azaltılmaya çalışılmaktadır.

4. Türkiye'nin Enerji Portföyü

Enerjiye olan talebin küresel boyutta artması ve 2040 projeksiyonunun da enerji arzında fosil yakıtların %77 gibi yüksek bir orana sahip olması enerji talebinde bulunan ülkelerin ciddi bir enerji arz güvenliği ile ilgili sorunla karşı karşıya gelme potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda orta çıkan söz konusu arz güvenliği sorunu ülkelerin yeni ve güvenilir enerji

politikaları inşa etme zorunluğunu beraberinde getirmektedir. Türkiye bu konuda dezavantajlı bir konuma sahiptir. Türkiye'nin enerji portföyü değerlendirildiğinde;¹³;

- *Elektrik*; Türkiye'nin elektrik sektörüne bakıldığında arz güvenliğini önceliklediği gözlenmektedir. Söz konusu sektörün en önemli özelliği rekabetçi bir yapının referans alınması ve özel sektöre öncelik verilmesidir. Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası (TSKB)'nin 2022 Enerji Görünüm Raporu'na göre; Türkiye elektrik sektörünü “enerji verimliliğinin yaygınlaştırılması, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, şebeke dayanıklılığının artırılması, talep tarafı yönetimi, alternatif yakıtların kullanımı, hibrit enerji santrallerinin değerlendirilmesi ve depolama teknolojilerinin sisteme entegrasyonu” gibi konuları önceliklendirilerek ortaya konulan stratejik yaklaşımını enerji arz güvenliği üzerine konumlandırmıştır. Türkiye’de elektrik sektörünün 2022 yılı Ekim ayına göre kurulu gücü 2000 yılı itibarıyla 27,3 GW (gigavat) civarından 103,3 GW seviyesine ulaşmıştır. Bu önemli artışta 2021 yılından itibaren yenilenebilir enerji ve yerli kaynaklardan elektrik üreten santrallere verilen teşviklerin önemli rolü olduğu kabul edilmektedir¹⁴. 2022 yılı Ekim ayına göre, brüt elektrik üretimi 2021 yılı aynı dönemi ile karşılaştırıldığında %1,3'lük bir azalma ile 274,9 TWh (teravatsaat) olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında elektrik sektörünün talep cephesinde ise 276,6 TWh'lık kısmı tüketime konu olmuştur. Elektrik talep cephesindeki gelişmeler 2021 yılına göre değerlendirildiğinde 2021 yılında elektrik talebi 329,6 TWh olduğu göz önüne alındığında 276,6 TWh'lık tüketimle talep cephesinde bir azalma olduğu gözlenmektedir. Bu verilere göre Türkiye'nin kendi kendine yeterli olduğu düşünülebilir. Öte yandan 2022 yılı ilk 10 aylık artış olarak 3.456 megavat (MW) civarında gerçekleşen net kurulu güç artışının kaynağı araştırıldığında bunun 1.305 MW'lık kurulu güç artışının güneş enerjisi santrallerinden (GES), 700 MW'lık kısmının rüzgâr enerjisi santrallerinden (RES), 76 MW'lık kısmının da hidroelektrik santrallerinden (HES) sağlandığı görülmektedir. Öte yandan elektrik sektöründe aynı dönemde doğal gaz ve çok yakıtlılar kullanarak elektrik üreten santrallerin net toplam kurulu gücü 269 MW azalmış, ithal kömür santrallerinin net toplam kapasitesi ise 1.380 MW artış göstermiştir. Bu durumda net kurulu gücün artış kaynağı yenilenebilir enerji kaynağı olarak güneş enerjisi ile yenilenemez enerji kaynağı olarak ithal kömüre dayandırılmıştır. TSKB'nin Aylık Ekim 2023 Enerji Bülteni'ne göre elektrik kurulu güç dağılımında termik santrallerde % 44,8lik bir oran vurgulanmakta ve hala Türkiye'nin yenilenemez enerji kaynaklı elektrik üretimine bağlı olduğuna dikkat çekilmektedir.
- *Doğal Gaz*; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2023 verilerine göre 2022 yılında 408 milyon m³ doğal gaz üretimi yapılmasına karşın 54,6 milyar m³ doğal gaz ithalatı yapılmıştır. Bu sonuçlar Türkiye'nin %99 oranında doğal gaz ithalatına bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında, Türkiye'nin üretilebilir rezervi aynı yıl itibarıyla yaklaşık 544 milyar m³'tür. Bu veriler bize

¹³ TEİAŞ, *Türkiye Elektrik Sistemi Kuruluş ve Kaynaklara Göre Kurulu Güç*, 2017, (Çevrim içi) <https://www.teias.gov.tr/sites/default/files/2018-01/Kguc2017.pdf>, 15.03.2019; ETKB, *Doğal Gaz 2023*, (Çevrim içi) <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>, 01.12.2023; TSKB, *Aylık Enerji Bülteni, 2022*; TSKB Ekonomik Araştırmalar, 2023 (Çevrim içi) <https://www.tskb.com.tr/uploads/file/enerji-bulteni-ekim-20231105.pdf>, 01.12.2023. TSKB, *Enerji Görünümü 2022 Aralık*, (Çevrim içi) <https://www.tskb.com.tr/uploads/file/enerji-gorunumu-final.pdf>, 10.12.2023.

¹⁴ *Kurulu güç*: Bir elektrik santralının karşılayabileceği, bir elektrik şebekesinin taşıyabileceği, bir tesisatın kaldırabileceği maksimum kapasiteye kurulu güç denir. *Birim*: Watt-Kilowatt-Megawatt-Gigawatt-Terawatt-Petawatt.

Türkiye'nin enerji portföyünde en kırılgan enerji kaynağı olarak doğalgaz olduğu göstermektedir. Zira Türkiye neredeyse doğal gaz tüketiminin tamamını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Türkiye'nin doğal gaz tüketiminde bu kadar yüksek oranda dışa bağımlı olması ve tedarikçi ülkeler arasında Rusya'nın başı çekmesi (2022 yılının ilk 9 ayında Rusya'dan ithal edilen doğal gaz payı %48,6 dır) uluslararası ilişkilerde Rusya ile olan ilişkilerin ne kadar enerji merkezli yürütüldüğüne dair işaretleri de göstermektedir.

- *Petrol*; doğal gaz enerji türünde olduğu gibi petrolde de Türkiye oldukça dezavantajlı bir ülke konumundadır. Türkiye petrol ihtiyacının %90'dan fazlasını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Bu durum doğalgazda olduğu gibi bir taraftan Türkiye'nin tedarikçi ülkelerle uluslararası ilişkiler zemininde politika üretimini sınırlamakta diğer taraftan da dış ticaret açığına kaynak teşkil ederek iktisadi yapıyı kırılgan hale getirmektedir. 2022 yılında Türkiye'nin toplam petrol rezervi 600 milyon tona, ham petrol üretimi ise 65 bin varil olarak tespit edilmiştir. Tüketim cephesinden bakılınca 2022 yılı Ocak-Eylül dönemi toplam petrol ürünleri tüketimi 29,8 milyon ton, 2022 yılı ilk on ayında 2021 yılı aynı döneme kıyasla ham petrol ithalatı 28,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu durum neredeyse tüketimin tamamının ithalat yoluyla karşılandığına işaret etmektedir.
- *Kömür*; Türkiye kömür üretiminde doğalgaz ve petrolde olduğu kadar olmasa da dışa bağımlı bir görünüm arz etmektedir. Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'ne dayanan verilere göre, 2022 yılında Türkiye'de toplam tüvenan (bir kömür ocağından çıkarılıp hiçbir işleme tabi tutulmayan ham kömür) kömür üretimi; 102,09 milyon ton linyit, 1,49 milyon ton asfaltit, 1,79 milyon ton taş kömürü olmak üzere toplam 105,37 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın 2018-2022 yılları arası ortalama kömür (taş kömürü, taş kömürü koku, linyit ve asfaltit) tüketimi yaklaşık 118 milyon ton olarak tespit edilmiştir. Bu veriler tüketime göre üretim açığı olduğuna işaret etmektedir. Bunun yanında, Türkiye'de 2022 yılı verilerine göre; kömüre dayalı (liniyit+asfaltit+taş kömürü) santrallerden üretilen elektriğin toplam elektrik üretimi içindeki payı %36,18 olurken, yerli kömürün (liniyit + taş kömürü+asfaltit) payı ise %15,89 olmuştur. Bu durum kömüre dayalı elektrik üretiminde yaklaşık %56 oranında kömürde dışa bağımlı olduğumuz anlamına gelmektedir.
- *Yenilenebilir Enerji*; 2023 yılı Ekim ayı itibariyle Türkiye'de elektrik üretiminin toplam santrallerin %55,2'sini yenilenebilir kaynaklardan elde edildiği bilinmektedir. Bu durum %50 sınırının üstünde olmakla birlikte Türkiye'nin hala daha yenilenemez enerji kaynaklarına bağımlılığının %44,8 gibi büyük bir orana karşılık geldiğini göstermektedir. Bu dağılıma bakıldığında Türkiye toplam elektrik kurulu gücünün, %29,8'ini Hidroelektrik santralleri, %21,5 rüzgâr ve güneş enerjisi santralleri, %2,5 Biyokütle, %1,6 Jeotermal ve %44,8 ise termal santralleri oluşturduğu gözlenmektedir.

5. Türkiye'de Enerji Arz Güvenliği: Tehditler ve Fırsatlar

Yenilenemez enerji kaynaklarının dünyanın belli bölgelerinde yoğunlaşması o bölgeleri önemli ve cazip bölgeler haline getirmiştir. Özellikle ekonomisi güçlü ülkeler uluslararası ilişkileri bu bölge üzerine inşa ederek bölgesel enerji kaynaklarından azami ölçüde faydalanmayı hedeflemişlerdir. Bunlardan birisi de Orta Doğu bölgesidir. Dünya üzerinde savaş ve çatışmaların Orta Doğu bölgesinde yoğunlaşması tesadüfi bir durum olarak görülmemelidir. Söz konusu bölgenin çatışmaların ve istikrarsızlığın merkezi haline gelmesi bölge ülkelerini sürekli iç ve dış siyasette yeni arayışlara mecbur bırakmıştır. Bu durum her

defasında yeni arayışlarla devamlılık göstermektedir. Bölgede yaşanan istikrarsızlık enerjiye ulaşım güvenliğini tehdit eder hale gelmekte ve bu bölgelerden uzak ülkelerin bu bölgeye ait enerjilere ulaşımı ülkelerin en temel sorunları arasında yer almaktadır. Türkiye'nin de bölgesel olarak bu coğrafyaya en yakın bir konumda olması Türkiye'nin iç ve dış politikalarının belirlenmesinde önemli bir değişkendir. Özellikle Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı bir ülke konumunda olması bir taraftan iktisadi istikrarı diğer taraftan dış politika ve uluslararası ilişkiler bağlamında siyasi istikrarı tehdit eden önemli bir olgu olarak kabul görmektedir.

Enerji güvenliği bir taraftan enerji arzı diğer taraftan enerji talebi yönüyle birlikte düşünmeyi gerektiren bir konudur. Bu iki güvenlik konusu iktisaden önemli sonuçları olabilecek hususlardır. Bu bağlamda enerji güvenliği arz ve talep cephesiyle birlikte ele alınması gereken hedefler olarak düşünülmelidir. Bu hedeflere ulaşım konusunda ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik konumları önemli bir belirleyicidir. Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu Türkiye'nin söz konusu hedeflere ulaşmada önemli bir köşe taşı niteliğindedir. Zira Türkiye'nin sahip olduğu toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapısı ve bunların getirisi olarak askeri, iç ve dış politika gücü coğrafi olarak jeopolitik konumunu belirlemektir. Öte yandan enerjiye ulaşımında önemli hale gelen siyasi ve askeri planlamalarda izlenecek dış politikada coğrafi etkinin (jeostrateji) belirleyici olduğu düşünüldüğünde mevcut durum ve konum Türkiye'yi önemli bir ülke konumuna getirmiştir. Türkiye'nin enerji arzında önemli bir payı olan Orta Doğu ülkeleri ile enerji talebinde önemli bir payı olan Avrupa ülkeleri arasında yer alması-bölgesel enerji arz güvenliği bakımında bazı tehdit ve fırsatları beraberinde getirmektedir¹⁵.

Enerji güvenliği çok geniş bir alan olarak düşünülebilir. Enerji güvenliğinde sadece enerjinin kaynağına ulaşamamak temel bir sorun olarak düşünülmekle birlikte bunun yanında çok çeşitli gerekçelerle enerjiye ulaşım zorlaşmaktadır. Bunlar arasında elektrik kesintisi, doğal afetler, ambargolar, sendikalar hareketleri, iç ve dış savaş, enerji altyapı yetersizliği ve terör gibi gerekçeler enerjiye ulaşımı zorlaştırabilir. Enerji arz güvenliğinin önemli bir yönü de enerji talebinin aşırı artması sonucu enerji kaynaklarının bu talebi karşılamakta yetersiz kalmasıdır. Enerji talebinde ortaya çıkan bu tablonun teknik ve çevresel unsurlarla ilişkili olduğu da düşünülebilir. Enerji kaynaklarına yeterli talebin oluşmaması ve enerji fiyatlarında istenmeyen düşüşler de enerji talep güvenliği kapsamında değerlendirilebilir.¹⁶

Ülkelerin enerji arz güvenliğinde birçok faktör etkili olabilir. Ülkelerin sahip olduğu enerji kaynakları, yıllık ortalama enerji talebi ve enerjide dışa bağımlılık bu faktörlerden bazılarıdır. Bu bağlamda üretim, ithalat, iletim, depolama ve dağıtım gibi hususlar enerji arz güvenliğinin ana bileşenlerini oluşturmaktadır.¹⁷ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın verilerine göre petrol, taşkömürü ve doğalgaz türlerinde Türkiye 2022 yılında petrolde %90, kömüre dayalı elektrik üretiminde %56 oranında dışa bağımlı ve doğalgazda %99 oranında bir dışa bağımlı olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin enerjide yüksek oranda dışa bağımlılığı bir yandan dış

¹⁵ Şeref Çetinkaya, "Türkiye'nin Enerji Güvenliğinin Sağlanması: Bir Ulusal Güvenlik Meselesi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 43(Güz), 2019, ss. 208-215

¹⁶ Erdal Tanas Karagöl; D. Ceylan Önal, "Yenilenebilir Enerji ve Enerji Arz Güvenliği", International Congress of Energy, Economy and Security, 11 Kasım İstanbul 2018, s.106-117.

¹⁷ ETKB, *2015-2019 Yılı Stratejik Planı*, Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2015, (Çevrim içi) <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FStratejik+Plan%2FETKB+2015-2019+Stratejik+Plani.pdf>, 15.03. 2018

ticaret açığı ve buna bağlı cari açık sorununun ana kaynağını oluştururken¹⁸ diğer taraftan uluslararası ilişkilerin enerji bağımlılığı üzerinden şekillenmesi de dikkat çekici bir durumdur.

Türkiye'nin en önemli makro ekonomik sorunlarına baktığımızda enerji açığının bu sorunlara kaynaklık ettiği gözlenmektedir. Bu sorunların çözümü Türkiye'nin takip etmiş olduğu enerji politikaları ile ilişkidir. Mevcut durum dikkate alındığında enerjide dışa bağımlılık Türkiye'yi yenilenebilir ve yerli enerji kaynaklarının ekonomiye kazandırılması yönünde bir enerji politikası değişikliğine gitmeye zorlamaktadır. Bununla ilgili atılan en önemli adımlardan birisi Milli Enerji ve Maden Politikası ile milli ve yerli enerji kaynaklarına ulaşım çabalarıdır¹⁹. Uluslararası enerji ulaşım ağında Türkiye'nin coğrafi konumu gerek ulusal gerekse uluslararası enerji arz güvenliğini doğrudan etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Zira Türkiye'nin enerji tedarikçisi ülkelerin yoğun bulunduğu coğrafya (arz cephesi-Orta Doğu) ile talep eden ülkelerin bulunduğu coğrafyanın (talep cephesi-Avrupa) bulunduğu bir enerji piyasasının merkezinde bulunması piyasa aktörleri ülkeler ile Türkiye için öngörülebilir iktisadi ve siyasi olguları içinde barındırmaktadır. Bunun yanında Türkiye, güzergâh güvenliğiyle gerek enerji tedarikçisi (arzi) sahibi ülkeler gerekse talep eden ülkeler açısından ön plana çıkmaktadır. Bu stratejik konum Türkiye'yi jeopolitik bakımdan enerji arz eden ülkelerle enerji talep eden ülkeler arasında dış politika kulvarında potansiyel olarak avantajlı konuma taşıdığı söylenebilir. Bu hususla ilgili olarak²⁰;

- Güney Gaz Koridoru (GGK) projesi Azerbaycan'ın Hazar'daki doğalgaz rezervlerini Avrupa'ya ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu projenin Türkiye ayağı TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı. 31 milyar metre küp doğalgaz taşıyacaktır) Projesi ile GGK entegre edilmesi Türkiye'yi GGK projesinde önemli bir aktör haline getirmiştir.
- 8 Ocak 2020'de Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı açılış ile Rusya'nın Avrupa'ya doğalgaz transferini Türkiye üzerinden gerçekleştirdiği Türk Akım Projesi'nin Rusya-Ukrayna Savaşı ile planlanın dışında savaş ve enerjinin nasıl uluslararası siyaset dengelerini etkilediği anlaşılmış, bu tür projelerin sadece enerji ticareti ile sınırlı kalmadığı görülmüş ve Türkiye'nin savaş sürecinde izlemiş olduğu politikalarla bu gelişmeleri fırsata dönüştürme potansiyeli ortaya çıkmıştır.
- Yakın zaman itibarıyla Doğu Akdeniz'in doğalgaz rezervi bakımından cazip bir bölge olarak kabul edilmesi ülkelerin bu enerji potansiyelini kendi lehlerinde kullanım planları yapmasına vesile olmuş ve bu süreçte Türkiye bölgeden izole hale getirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin bu sürece bizzat kendisinin doğalgaz sondaj çalışmaları kapsamında dâhil olması ve enerji ile ilgili oyun kurucu rol üstlenme çabaları uluslararası siyaset üreticilerinin dikkatle takip ettiği bir gelişme olmuştur.

Doğu Akdeniz'in enerji potansiyeli yüksek bir coğrafyada olması pek çok ülkenin enerji kaynaklı çatışma ortamına sürüklenme olasılığını güçlendirmektedir. Türkiye bu coğrafyada

¹⁸ ETKB, 2018 Yılı Bütçe Sunumu, 2017b, (Çevrim içi) <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Butce-Konusmalari/Sn-Bakanin-Butce-Sunus-Konusmalari>, 22.10.2018; Erdal Tanas Karagöl; İsmail Kavaz, "Kömürün Milli Enerji ve Maden Politikasındaki Yeri", International Congress of Energy, Economy and Security, 11.10.2018, ss.18-27; Merve Karacaer Ulusoy, "Rakamlarla Türkiye'nin Enerji Görünümü", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 2018, (Çevrim içi) <https://www.sde.org.tr/merve-karacaer-ulusoy/genel/rakamlarla-turkiyenin-enerji-gorunumu-kose-yazisi-7155>, 15.03.2018

¹⁹ Erdal Tanas Karagöl, İsmail Kavaz, Salime Kaya; Büşre Zeynep Özdemir, "Türkiye'nin Milli Enerji ve Maden Politikası. *Analiz* –SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) 2017 Haziran, Sayı 203, ss.9-22.

²⁰ Erdal Tanas Karagöl, ve Merve Sarıkaya, "Doğu Akdeniz'deki Enerji Denklemi ve Değişen Dengeler". ENSCON'18 – International Congress of Energy, Economy and Security, 11.10.2018, s.285-294.

pasif bir rol üstlenmek yerine aktif bir rol üstlenmeyi hedeflemekte ve enerji ve dış politika konularında kurulan denklemlerin içinde yer almaya çabalamaktadır.²¹

Türkiye'nin enerji alanında içinde bulunduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu bazı fırsat ve tehditleri beraberinde getirmektedir. Tehdit ve fırsatlar birlikte değerlendirmekle oluşturulacak optimal politikalar enerji arz güvenliğinin tesis edilmesinde doğrudan etkili olacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki; arz güvenliği konusunda istenilen sonuçların elde edilmesinde kaynak ve ülke çeşitliliği önemli bir politika tercihi olarak düşünülebilir. Bunun yanında petrol ve doğal gaz arama çalışmalarının yoğunlaşması, enerji kaynaklarının depolama alanlarının artırılması (1,6 milyon ton ham petrol depolama alanı ile ilgili 2018 yılında İzmir Aliğa'da açılan Star Rafineri tesisi, ayrıca Silivri, Kuzey Marmara ve Değirmenköy tesislerinde ve Tuz Gölü Doğalgaz Depolama Tesisi'nde kapasite artışına gidilmesi önemli gelişmeler arasındadır.) önemli bir güvenlik politikası olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin enerji arz güvenliği eksikliğini sahip olmuş olduğu fırsatlar tehditlerle bu alanda karşı karşıya kaldığı zayıf ve güçlü yönleri şöyle özetlenebilir²² **Fırsatlar olarak;** milli enerji hareketini destekleyen stratejilerin varlığı, finans sektörünün kaynak yaratıcı önceliği, yenilenebilir enerji üretiminin henüz başlangıç düzeyinde olsa da gelişmeye açık bir anlayışla başlamış olması, yeni enerji kaynağı olarak nitelendirilecek bor yataklarının Türkiye'de mevcut olması ve bununla ilgili ulusal bor stratejisinin açıklanmış olması önemli fırsatlar olarak değerlendirilebilir. **Tehditler olarak;** başta Türkiye'nin içinde yer aldığı coğrafyanın taşıdığı jeopolitik riskler gösterilebilir. Ayrıca hukuki düzenlemelerdeki boşluklar ve kısıtlı öngörü diğer tehditler arasında yer almaktadır. En önemli tehditlerden bazıları da dış ilişkilerdeki dalgalanmalar, döviz piyasasında gözlenen istikrarsızlıklar, inovasyon faaliyetlerinin teknolojik alt yapının yetersizliği ve dış pazara bağımlılık diğer önemli tehditler arasında yer almaktadır. **Güçlü Yönler olarak;** Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynağı olarak güneşten efektif yararlanma düzeyinin yüksek olması önemli bir avantaj olarak kabul edilmektedir. Özellikle rüzgâr enerjisi santralleri kurulumuna uygun bölgelerin yoğun olması ve doğal gaz ile ilgili iş ortaklıklarının yaygınlığı ve uzun dönemli projelere dayalı olması bir başka güçlü yön olarak değerlendirilmelidir. **Zayıf Yönler olarak** özellikle Türkiye'de son zamanlarda yaşanan ekonomik ve siyasi belirsizlik ortamı etkin enerji politikalarının hayata geçirilmesinde zayıf bir nokta olarak değerlendirilebilir. Türk lirasının yabancı paralar karşısında gözlenen değer oynaklığı, yenilenebilir enerjinin önemini henüz tam anlaşılmaması, Ar-Ge çalışmalarının yetersiz düzeyde olması, enerji tüketimi ve tasarrufu konularında yeterli bilinçliliğe ulaşamaması dikkate alınması gereken zayıf yönler olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin fosil yakıt ve sera gazı ile ilgili mevcut durumu 30 Kasım-12 Aralık 2023 tarihleri arasında Dubai'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'nda (COP'28) Türkiye'nin kayıp-zarar fonundan yararlanamayacağına dikkat çekilerek fosil tüketimiyle ilgili bir yol haritasının henüz oluşturulmadığına vurgu yapılmış ve gelecek yıllarda kömür ve doğal gaz tüketiminin sera gazı emisyonlarını artıracığı beklentisi ortaya konulmuştur. Özellikle COP'28'de gündeme gelen fosil yakıt konusunda, Türkiye'nin 2053 yılında net sıfır emisyon hedefini açıklamasına rağmen fosil yakıt tüketimiyle ilgili bir yol haritası henüz oluşturulmamasının kaygı verici bir durum olduğu dile getirilmektedir.²³

²¹ Hüseyin Tamer Havva, "Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 35, 2020, s. 675-706.

²² KPMG, Sektörel *Bakış-Enerji*, 2018, (Çevrim içi) www.kpmg.com.tr, 20.03. 2019.

²³ "Türkiye COP 28 zirvesinde istediğini elde etti mi?", *Karar Gazetesi*, 16.12. 2023, (Çevrim içi) <https://www.karar.com/guncel-haberler/turkiye-cop28-zirvesinde-istedigini-elde-etti-mii-1818570>, 16.12.2023.

5. Değerlendirme

Enerji geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünyanın en önem iktisadi ve siyasi gündem konusudur. Enerji fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar ve enerji tedarikinde gözlenen olumsuzluklar ülkelerin ivedilikle enerji arzını güvence altına alma çabalarının artmasına vesile olmuştur. Son yıllarda yaşanan yüksek büyüme hedefleri özellikle OECD dışındaki ülkelerin enerji talebini artırmış ve enerji arz güvenliği ile ilgili kaygıların artması bu ülkeleri enerji alanında kendi kendine yeterli olma konusunda yeni arayışlara ve rasyonel enerji politikaları izlemeye zorlamıştır. Rasyonel politika tercihlerinden birisi de yenilenebilir enerji üretimini öncelik hale getirmek ve enerji tedarikinde yaşanan sorunlar karşısında enerji tüketimini disipline ederek enerji arz güvenliğine tüketimde otokontrol yöntemi ile kontrol mekanizmasını devreye sokmaktır.

Yukarıda açıklanan durum özellikle gelişmekte olan pek çok ülkede gözlenen bir tablo olması nedeniyle enerji konusunda Türkiye’de de enerji arz güvenliğine yönelik bazı önlemleri almak kaçınılmaz olmuştur. Türkiye enerji açığı olan ve bu açığı ithalat yoluyla kapatmaya çalışan bir ülke konumundadır. Bu durum bir taraftan iktisadi diğer taraftan da hiç de arzu edilmeyen siyasi sonuçları beraberinde getirmektedir. Enerji kaynaklarında özellikle fosil yakıtlarda %90 lara varan dışa bağımlılık Türkiye’yi önemli düzeyde ve farklı boyutlarda söz konusu tedarikçi ülke kaynaklı ya da kendi içinde bulunduğu şartlar gereğince tehdit ortamına sürükleyebilme potansiyeline sahiptir. Bu tehditlere karşı alınan bazı önlemler Türkiye’yi enerji açığı karşısında avantajlı konuma taşıyabilecek potansiyeli birlikte taşımaktadır. Bu bağlamda, milli enerji hareketi, finansal kesimin enerji sektörünü önceliklemesi, yenilenebilir enerji yatırımlarının sektöre hızlı girmesi, ayrıca bor rezervlerinin enerjiye dönüşümünde ortaya çıkan potansiyel varlık Türkiye’yi avantajlı konuma taşıyan belli başlı unsurlardır. Türkiye’nin enerji alanında küresel ölçekte enerji talep eden ülkelerle (Avrupa) enerji tedarikçisi ülkeler (Asya ve Orta Doğu) arasında bir aktarım koridoru rolünü üstlenmesi enerji arz güvenliğinde politik bir güç olarak görülmektedir. Ekonomik ve siyasi belirsizlik ortamının varlığı, Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki istikrarsızlığı, yenilenebilir enerji üretiminin henüz başlangıç aşamasında olması, Ar-Ge çalışmalarının yeterli olmaması ve enerji tüketim bilincinin henüz toplumda yerleşik hale dönüşmemesi enerji arz güvenliğine yönelik politikaların hayata geçirilmesinde zayıf alanlar olarak kabul edilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’nin enerji sektöründeki durumu değerlendirildiğinde kendi kendine yeterli olamayan, büyük oranda enerjide dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Gelecek ile ilgili hedefler ve gelecek projeksiyonu dikkate alındığında enerji arz güvenliği için; Türkiye’nin enerji politikalarında enerji tasarrufu bilincini geliştiren, enerji verimliliğini önemseyen, milli enerji yatırımlarına destek veren, yerli teknoloji üretimi için gerekli Ar-Ge çalışmalarında mali açıdan desteklenen bir politika inşa edilmesi ve bu sayede bağımsız bir dış politika alanı yaratılması kalıcı bir çözüm olarak kendini göstermektedir. Öte yandan enerji kaynak temini konusunda kaynak ve ülke çeşitliliğine gidilmesi önemli bir politika tercihi olarak göz önünde tutulması gereken bir başka husus olmalıdır.

Kaynakça

- Aydın, İ. (2013). “Balıkesir’de Rüzgâr Enerjisi”, *Eastern Geographical Review*, 18(29), s. 29-50.
- BP (2018). *Energy Outlook 2018*, (Çevrim içi) <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2018.pdf>, 01.03.2019
- Çetinkaya, Ş. (2019). “Türkiye’nin Enerji Güvenliğinin Sağlanması: Bir Ulusal Güvenlik Meselesi”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 43(Güz), s. 208-215.

- EIA (2017a). *International Energy Outlook 2017*, (Çevrim içi) www.eia.gov/ieo, 05.03.2019.
- EIA (2017b). *World Energy Outlook 2017*, (Çevrim içi) <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2017>, 05.03.2019
- EIA (2023). *World Energy Outlook 2023*, (Çevrim içi) <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023>, 05.11.2023.
- ETKB Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2015). *2015-2019 Yılı Stratejik Planı*, (Çevrim içi) <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FStratejik+Plan%2FETKB+2015-2019+Stratejik+Plani.pdf>, 15.03. 2018
- ETKB Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2017a). *Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, 15, s.1-73
- ETKB. (2017b). *2018 Yılı Bütçe Sunumu*, (Çevrim içi) <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Butce-Konusmalari/Sn-Bakanin-Butce-Sunus-Konusmalari>, 22.10.2018.
- ETKB. (2023). *Doğal Gaz*, (Çevrim içi) <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>, 01.12.2023
- Havva, H.T. (2020). “Doğu Akdeniz’deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi” *Güvenlik. Strajileri Dergisi*, 16(35), s.675-706.
- Karagöl, E.T; Kavaz, İ. (2018). “Kömürün Milli Enerji ve Maden Politikasındaki Yeri”, *International Congress of Energy, Economy and Security*, 11 Kasım, s.18-27.
- Karagöl, E.T; Önal, C. (2018). “Yenilenebilir Enerji ve Enerji Arz Güvenliği”, *International Congress of Energy, Economy and Security*, 11 Kasım, s.106- 117
- Karagöl, E.T; Sarıkaya, M. (2018). Doğu Akdeniz’deki Enerji Denklemi ve Değişen Dengeler. *International Congress of Energy, Economy and Security*, 11 Kasım, s.285-294
- Karagöl, E.T.; Kavaz, İ.; Kaya, S.; Özdemir, B.Z. (2017). “Türkiye’nin Milli Enerji ve Maden Politikası”, *Analiz –SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı)* Haziran, s. 9-22.
- Karar Gazetesi (2023). *Türkiye COP28 zirvesinde istediğini elde etti mi?*, 16 Aralık 2023. (Çevrim içi) <https://www.karar.com/guncel-haberler/turkiye-cop28-zirvesinde-istedigini-elde-etti-mii-1818570>, 16 .12.2023
- Koç Yurtkur, A.; Kırıcı Çevik, N. (2018). “Enerji Arz Güvenliği ve Bilgi Asimetrisi: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *International Congress of Energy, Economy and Security*, 11 Kasım, s.324-333.
- Koç, E., Şenel, M. C. (2013). “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu–Genel Değerlendirme”, *Mühendis ve Makina Dergisi*, 54 (639), 32-44.
- KPMG (2018) Sektörel Bakış-Enerji, (Çevrim içi) www.kpmg.com.tr, 20.03. 2019.
- TEİAŞ. (2017). *Türkiye Elektrik Sistemi Kuruluş ve Kaynaklara Göre Kurulu Güç*, (Çevrim içi) <https://www.teias.gov.tr/sites/default/files/2018-01/Kguc2017.pdf> , 15.03.2019.
- TKİ. (2018). *Kömür Sektör Raporu (Linyit) 2017*. Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu.
- TSKB. (2018). *Sektörel Görünüm: Enerji*, (Çevrim içi) www.tskb.com.tr, 0 1.03.2019.

- TSKB. (2022). “Aylık Enerji Bülteni”, *TSKB Ekonomik Araştırmalar*.
<https://www.tskb.com.tr/uploads/file/enerji-bulteni-ekim-20231105.pdf>, 01.12.2023
- TSKB. (2023). *Enerji Görünümü (2022 Aralık)*, (Çevrim içi)
<https://www.tskb.com.tr/uploads/file/enerji-gorunumu-final.pdf>, 10.12.2023.
- Ulusoy, M. K. (2018). *Rakamlarla Türkiye'nin Enerji Görünümü*, Stratejik Düşünce Enstitüsü (Çevrim içi) <https://www.sde.org.tr/merve-karacaer-ulusoy/genel/rakamlarla-turkiyenin-enerji-gorunumu-kose-yazisi-7155>, 15.03. 2018.
- UNFPA. (2023). *Dünya Nüfus Durumu Raporu*, (Çevrim içi)
<https://turkiye.unfpa.org/tr/swop-tr-2023>, 15.11.2023.

BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR

Makale Geliş: 01.12.2023
Makale Kabulü: 14.12.2023

Araştırma
Makalesi

AB SINIR GÜVENLİĞİ KURUMU: FRONTEX

Doç. Dr. Ayhan Nuri YILMAZ
Samsun Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü
ayhan.yilmaz@samsun.edu.tr
 0000-0002-0597-6884

Ünal KAPLAN
Yüksek Lisans Öğrencisi
Samsun Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü
unal_kaplan12@hotmail.com
 0000-0001-5675-0765

ÖZET

2004 yılında FRONTEX'in kurulmasıyla birlikte ilk zamanlar küçük bir bütçe ile faaliyete başlayan kurum, zamanla kurumsal yapısını ve kanuni düzenlemelerini tamamlamış ve faaliyete geçmiştir. Avrupa'da önemli bir görevi üstlenen FRONTEX, kültürel ve ekonomik düzeyi farklı milletlerden insanların Avrupa'ya yönelmesiyle birlikte dış sınırlarda güvenliği sağlamaya ve Avrupa Birliğinin güvenlik sorunu çözmeye yönelik çalışmalar yürütmeye başlamış ve göçmenleri Avrupa'da suç oranlarında ki artışların sebebi olarak gördüğünden bu duruma yönelik çalışmalar yürütmeye başlamıştır. FRONTEX ile Avrupa'da meydana gelen yasadışı göçmenlerin ve mültecilerin önlenmesi için gerek sahada gerek üçüncü ülkelerle yürütmüş olduğu anlaşmalar ile bu durumu ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Tüzüğünde insan haklarına önem verdiğini belirten örgütün, özellikle Ege'de yaşanan mültecilerin ve göçmenlerin geri itme uygulamasıyla karşılaşması ve yaşamlarının tehlikeye düşürülmesine sebebiyet vermektedir. Kendiyle çelişen bir kurumun gerek STK'lar gerek uluslararası örgütler tarafından yapılan inceleme sonucu mültecilerin insanlık dışı muamelelere maruz bırakıldıkları ve FRONTEX'in müdahale yetkisini kötüye kullandığı ve ölümlere sebebiyet verdiği görülmektedir. FRONTEX'in bu faaliyetleri yürüttüğü dönemde insan hakları ihlalleri ve Yunanistan'ın göçmenlere uygulamış olduğu hukuk dışı yaptırımlar ve FRONTEX'in icra etmiş olduğu operasyonlar ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: FRONTEX, AB, Sınır Güvenliği, İnsan Hakları.

Atıf Bilgisi: Ayhan Nuri Yılmaz; Ünal Kaplan: "AB Sınır Güvenliği Kurumu: FRONTEX", *Ulusallararası Siyaset Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2023, ss.17-37.

Çıkar Çatışması Beyanı:
Etik Kurul Onayı:
Finansal Destek Beyanı:
Yazar Katkı Beyanı:

Yazarlar çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Yazarlar etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.
Yazarlar finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.
1. yazar %50, 2.yazar %50

10.5281/zenodo.10432057

Article Received:
01.12.2023
Article Accepted:
14.12.2023

Research Article

EU BORDER SECURITY AGENCY: FRONTEX

ABSTRACT

With the establishment of FRONTEX in 2004, the institution, which started its operations with a small budget in the beginning, completed its corporate structure and legal regulations over time and started operating. FRONTEX, which has undertaken an important task in Europe, has started to carry out studies to ensure security at external borders and to solve the security problem of the European Union, as people from nations with different cultural and economic levels turn to Europe, and since it sees immigrants as the cause of the increase in crime rates in Europe, it has taken action against this situation. studies have begun. FRONTEX has tried to eliminate this situation both in the field and through agreements with third countries in order to prevent illegal immigrants and refugees in Europe. The organization, which states that it attaches importance to human rights in its charter, causes refugees and immigrants, especially those living in the Aegean, to face pushback practices and endanger their lives. As a result of the investigation carried out by both NGOs and international organizations of an institution that contradicts itself, it is seen that refugees were subjected to inhumane treatment and FRONTEX abused its intervention authority and caused deaths. During the period when FRONTEX carried out these activities, human rights violations and illegal sanctions imposed by Greece on immigrants were also revealed in the operations carried out by FRONTEX.

Key Words: FRONTEX, EU, Border Security.

To Cite: Ayhan Nuri Yılmaz; Ünal Kaplan: “AB Sınır Güvenliği Kurumu: FRONTEX”, *Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal*, Vol. 1, No. 1, 2023, pp.17-38..

Conflict of Interest Statement: Authors declared no conflict of interest
Ethics Committee Approval: Authors declared article does not require ethics committee approval
Financial Support Statement: Authors declared that they did not receive financial support
Author(s) contribution Statement: 1th author 50%, 2nd author 50%

10.5281/zenodo.10432057

1.Giriş

Bu çalışma kapsamında Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluşu ile başlayan ve bugünkü gelinen noktada, 21. yüzyılda, giderek artış gösteren ve Avrupa'nın demografik, ekonomik, kültürel yapısını etkileyen, yasadışı göçmenler ile mültecilerin engellenmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla kurulmuş olan *Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi için Operasyonel İşbirliği Ajansı (Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi – FRONTEX)* ele alınmıştır. AB'nin temel değerleri olan insan hakları ve özgürlükler, demokrasi gibi konularda dünyada en gelişmiş ülkelerin başını çektiği Birlik, konu kendi güvenlik anlayışlarına geldiğinde mültecilere uygulanan insanlık dışı uygulamalar ile birçok mültecinin hayatını kaybetmesine ve onur zedeleyici muameleye maruz kalmalarını görmezden gelmektedir. Üstelik bu aykırılık kurumun kendi kurmuş olduğu FRONTEX'in gerçekleştirmiş olduğu uygulamalar sonucu oluşmaktadır. Gerek Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) gerek uluslararası örgütlerin yapmış olduğu çalışmalar ışığında FRONTEX'in değer verdiğini iddia ettiği insan hakları konusunda gerekli titizliği göstermediği ve hak mahrumiyetlerine sebebiyet verdiği bu çalışma kapsamında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle Yunanistan'ın kendisine iltica talebinde bulunan mültecilere bu hakkı tanımayıp uluslararası hukuku ihlal ettiğini ve taraf olduğu sözleşmelerin gerekliliğini yerine getirmediği de ortaya çıkmıştır. Özellikle AB üyesi bazı devletlerde giderek artış gösteren faşizme kayan milliyetçiliğin ve bunu siyasi malzeme yapan partilerin mülteci karşıtlığı açıklamaları ve uygulamaları ile AB'nin hümanist değerlerine ters düştüğü ve insanlık dışı muamelelere göz yumulduğu ya da görmezden gelindiği dikkat çekmektedir. 2012 yılında Türkiye ile FRONTEX arasında gerçekleştirilen mutabakat zaptı ile birlikte iki taraf arasında yasadışı göç ve mülteciler konusunda ortak operasyon ve veri paylaşımı yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda mültecilerin sistematik işkenceye maruz kalabilecekleri ve siyasi gerekçelerle iltica hakkı taleplerinin reddedilemeyeceği uluslararası hukukta belirtilmektedir. Ancak, Yunanistan'ın¹ bu kurallara uymadığı ve kendisine iltica talebinde bulunan mültecileri geri itme² uygulamasıyla Türkiye sınırına ittiği ve karayolu ile bu mültecileri kendi sınırından uzak noktalara şiddet uygulayarak ve temel gereksinimleri karşılanmaksızın bıraktığı anlaşılmaktadır³.

2. Teorik Çerçeve

2.1. AB'nin Kurulması ve FRONTEX'e Giden Süreç

1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) ve 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) kuran Roma Antlaşmalarının belirlemiş olduğu ortak politikalar neticesinde Avrupa entegrasyonu hızlanmıştır. 1965 yılında Füzyon Antlaşması ile AKÇT, AET ve AAET tek bir konsey ve komisyon altında toplanarak Avrupa Toplulukları adını almıştır. Böylece iktisadi, ticari

¹ “Yunanistan'da sadece haziran ayında 57 geri itme vakası”, *TRT Haber*, (Çevrim içi) <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yunanistanda-sadece-haziran-ayinda-57-geri-itme-vakasi-779800.html>, 30.11.2023.

² Mültecilerin ve sığınmacıların ülke sınırlarına gelmeden veya sınırları geçtikten sonra durdurulması için başvuru genellikle “geri itme” olarak adlandırılan uygulama ve politikalar, uluslararası insan hakları hukukunu ihlal etmekte ve uluslararası insancıl hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Geri itme eylemleri, ülkelerin kara sınırlarının yanı sıra karasularında ya da açık denizlerde de gerçekleştirilmektedir. İnsan haklarını yok sayan bu türden uygulama ve politikalarla ayırım gözetilmeksizin mülteciler ve sığınmacılar zorla geri gönderilmeye çalışılmaktadır. Hatta kimi zaman mülteci ve sığınmacılar botlarının batırılması ve ateşli silahlarla müdahale gibi yaşamı tehdit eden muamelelerle karşı karşıya kalabilmektedir.

³ “Geri itme uluslararası hukukta suçtur”, *Anadolu Ajansı*, (Çevrim içi) <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/geri-itme-uluslararası-hukukta-suçtur/1331260>, 30.11.2023.

entegrasyon ile başlayan sürecin, yayılma etkisi ile birlikte supranasyonal (ulusüstü) bir yapıya evrilmesi süreci de başlamıştır. 7 Şubat 1992’de imzalanan Maastricht Antlaşması ile birlikte, Birlik politikalarının büyük kısmında değişiklik yapılmış ve Topluluklar (AKÇT, AET ve AAET) Birliğe dönüştürülmüş ve Avrupa Birliği adını almıştır.⁴ Ekonomi ve siyasi birlik yolunda büyük yol kat eden AB, sınırlarının da genişlemesiyle ve refah düzeyinin artmasına bağlı olarak, çekim gücü artan Birliğe az gelişmiş ülkelerden kitlesel bir göç akımı ve mülteci hareketliliği başlamıştır. Söz konusu gelişmeyi kendi refah alanına karşı bir tehlike olarak gören AB, düzensiz göçün kontrol edilebilir sınırları aşmasından ürkerek çeşitli önlemler almıştır. Birliğin dış sınırlarının düzensiz göçmenlerden korunması mezkûr önlemlerin temelini oluşturmuştur. AB hem kuruluşu amacı itibariyle hem de insan haklarına ve özgürlüklerine vermiş olduğu değerler ile yola çıkmasına karşın az gelişmiş ülkelerden AB’ye yönelen göçmenlere ve mültecilere kapılarını kapatmayı benimsemiştir. Bu meyanda Birlik üyesi ülkeler düzensiz göçmenlere uygulanan sistematik baskı ve insan hakları ihlalleriyle gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle Uluslararası Af Örgütü raporlarında mültecilere uygulanan insanlık dışı baskılar ve geri itmeler sonucu Ege Denizi ve Akdeniz’de yüzlerce mültecinin ölümüyle sonuçlanan vakalar öz olarak ne AB’nin değerleriyle ne de FRONTEX’in asli kuruluş amacıyla örtüşmektedir.

2.2. FRONTEX’in Kuruluşu

1997 senesi haziran ayında imzalanarak yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması’yla birlikte, AB’de bulunan Birlik vatandaşlarının serbest dolaşım haklarından faydalanabileceği güvenli bir alan oluşturulması planlanmıştır. Amsterdam Antlaşmasından önceki düzenlemelerde Adalet ve İçişlerinde İşbirliği başlığı altında bulundurulmuş olan bu alan Amsterdam Antlaşması sonrası Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı isimleri ile anılmaya başlanmıştır. Bu Antlaşma ile oluşturulan yeni güvenlik alanı ile sınır dışlarında bulunan alanlardaki kontrol mekanizmasının artırılması, gündün güne artan düzensiz göç ile mücadele ve meydana gelen diğer suçlarla bu suçların mücadelesinde ya da suç meydana gelmeden suçun önlenmesi konularında suçla mücadelede etkin olmak ve kişilerin serbest dolaşımının özgür ve güvenli bir ortamda gerçekleşmesi öngörmekteydi. 10-16 Ekim tarihlerinde düzenlenen Cardiff Zirvesi ile birlikte toplanan komisyonda Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanının belirlenmesi için oluşturulan ve bir yol haritası niteliğinde olan eylem planlarının hazırlanması çağrısında bulunulmuştur. Oluşturulan bu eylem planıyla birlikte AB içinde bulunan kişilerin serbest dolaşımının güvence altına alınmasıyla birlikte bir diğer temel hedef de sınır dışlarında denetimin sağlanması ve suçla mücadele de gerekli önlemlerin alınması olarak tekrarlanmıştır. Bu neden gerçekleştirilen Cardiff Zirvesi sonrası ilan edilen Tampere Programı AB’deki göçmen ve mülteci konularında ortak bir politika oluşturma yönünde önemli bir Zirve olmuştur. Zirve sonrası bir araya gelen Avrupa Konseyi sınır dışında suçla mücadelenin daha etkin bir şekilde sürdürülmesini ve bu yönde adımlar atılması gerektiğini açıklamış ve bu amaçla da AB İş birliği EUROJUST’ı kurmuştur.⁵ Belirlenen amaçları harekete geçirmek için toplanan Konsey ve Komisyon 2002’de yayınlamış oldukları “*Birlik Üye Devlet Dış Sınırlarının Ortak İdaresine Doğru*” isimli bildiri başlığı ile “*Dış Sınır Görevlileri Ortak Birimi*”nin kurulması teklifinde bulunmuşlardır. Bu teklif kapsamında Avrupa’da sınır güvenliğinin sağlanması yolunda yeni bir adım atılmaya çalışılmış fakat Birliğe üye devletlerin egemenlik haklarında meydana getirebileceği kısıtlamalar gibi endişeler sebebiyle işlevsel bir konuma getirilememiştir. Bu durumu takip eden süreçte ise

⁴ Selda Kıraç; Buket İlhan, “Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar”, *Milli Eğitim Dergisi*, Cilt 40, Sayı 188, 2010, s. 191-201.

⁵ Melis Başaran, *FRONTEX’in Kullandığı Müdahale Biçimlerinin Uluslararası Hukuktaki Yeri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2022, s. 52.

2002 Haziran ayında “Sevilla Zirvesi” sonrası oluşturulması kararlaştırılan bu yapının Avrupa Sınır Polisi olarak yeniden revize edilmesi ve çalışmaların bu konu üstünden yapılması planlanmıştır. Ayrıca oluşturulacak yapının operasyonel bir kabiliyete sahip olması ve Birlik içinde gerçekleştireceği eylemlerde sınır dışlarında güvenliğin sağlanması ve idarenin ortak elden yürütülmesi Selanik Zirvesinde üzerinde önemle durulan gündem maddesi olmuştur. Zirve sonuç bildirgesinde yayınlanan bildiri de ortak dış sınır politikası ve güvenliğin sağlanması açıkça belirtilmiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında FRONTEX’in kuruluşu için hazırlığı yapılan taslak tüzük 2004 senesinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. FRONTEX’in kuruluş tüzüğünde de belirtildiği üzere kuruluş amacı Birlik içinde kişilerin güvenliğinin ve adaletin sağlanması ile bireylerin serbest dolaşımının, özgürlük alanlarının artırılması ve sınır dışında kontrolün sağlanması ve gözetimi gibi konularda işbirliğinin yapılması amaçlanmıştır.

FRONTEX, Avrupa Konseyi tarafından dış sınır güvenliği uygulaması olarak 26 Ekim 2004 tarihinde tesis edilmiştir. AB’nin ekonomik anlamda gelişmesi ve bireylerin yaşam standardının yükselmesine ile bir cazibe merkezi haline gelen AB diğer devletlerin –bilhassa fakir devletlerin- vatandaşları açısından da yaşamlarını yeniden kurmayı amaçladıkları bir refah adası olarak görülmektedir. Zamanla AB coğrafyasına düzensiz göçmen akışı artmış özellikle fakir, çatışmalı coğrafyalardan ve başarısız ve/veya çökmüş devletlerden AB’ye göç akımlarında gözle görülür bir yükseliş trendi gerçekleşmiştir. Düzensiz göçmenlerin AB’nin en önemli sorunlarından birine dönüşmesiyle birlikte bu konuda ortak bir politika geliştirme ve göçmen sorununu ortadan kaldırmak için önlemler alma ihtiyacı oluşmuştur. Her ne kadar ekonomik anlamda sınırların ortadan kaldırılması ve serbest piyasa ekonomisini geniş sınırlara yayılma düşüncesiyle hareket edilse de konu yasa dışı göçmenler ile mücadele halini alınca sınırların korunması konusunda birtakım adımlar atılmaya başlanmıştır. Uluslararası alanda yasa dışı göçe bağlı olarak sayıları artan organize suç örgütleri ve terör konusunun çözümünün öncelikle yasa dışı göçün ortadan kaldırılmasıyla çözüleceğine inanılmaktadır. Bu doğrultuda sınır güvenliği AB için hayati bir önem arz etmektedir. İşte bu noktada güvenlik zafiyeti yaşanmaması ve sınır güvenliğinin sağlanması için dış sınırların korunmasından sorumlu bir kurum olarak FRONTEX oluşturulmuştur.⁶

Kuruluşundan sonra ilk yapısal değişiklikleri 2007 yılında gerçekleştiren FRONTEX, 2007/863 sayılı getirilen tüzük değişikliği ile “Acil Sınır Müdahale Ekipleri” oluşturmuş, 2011 senesinde gerçekleştirilen ikinci bir tüzük değişikliği ile de sınır dışlarında bulunan güvenlik yönetiminin iyileştirilmesi ve eksikliklerinin giderilmesini amaçlanmıştır. Mevcut yapılan değişikliklerin ve düzenlemelerin göçmen politikaları üzerinde istenilen sonucu vermediğinin anlaşılması üzerine özellikle AB’nin deniz sınırlarındaki kontrolünü tam anlamda gerçekleştirememesi ve deniz üzerinden Birlik topraklarına girmek isteyen birçok göçmenin sınırı aşmak isterken hayatını kaybettiği bir gerçektir. Bu nedenle yeni tüzükle getirilen değişikliklerin amacı bu bölümde yaşanan sorunların giderilmesi ve dış sınırlarda ortak bir egemenliğin sağlanması sonucunu doğurmuştur. Deniz sınırlarında güvenliğin artırılmasının temel amacı ise Birliğe dışarıdan girişleri engellemenin ötesinde bu noktalarda meydana gelen can kayıplarının önlenmesi ve güvenli geçişin sağlanmasıdır. Böylece Birlik sınırları dışında da olsa meydana gelen ölümlerin önüne geçerek temel insan hak ve özgürlüklerin sağlanması konusunda gerekli hassasiyeti göstermektedir.⁷ AB’de iç sınırlarda güvenliğin sağlanması ve serbest dolaşımın artırılmasıyla birlikte aynı zamanda dış sınırlarda

⁶ Arif Köktaş, “Sınır Güvenlik Birimi Kurma Çalışmaları”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz*, Ankara, Temmuz 2011, s. 1-28.

⁷ Anneliese Baldaccini, “Extraterritorial Border Controls in the EU: The Role of Frontex in Operations at Sea”, (ed. B. Ryan et.al.), *Extraterritorial Immigration Control*, Brill Publications, Netherlands, 2010, s. 232.

da sınır kontrolünün sağlanması ve Birlik üyelerinin güvenliğinin artırılması AB için oldukça önemli bir hale gelmiştir. Birliğe üye devletlerin gerek ulusal gerek Birlik adına sınır kontrolünün sağlanması büyük önem arz etmektedir. Ulusal güvenlik politikalarının Birlik güvenlik politikalarıyla uyuşmaması durumu üye devletler için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle de güvenlik alanında ortak bir politika oluşturmanın ve sınır güvenliğinin daha etkin bir biçimde sağlanması ihtiyacının bir gerekliliği olarak FRONTEX'in kurulma ihtiyacı oluşmuştur Böylece karşılıklı yardımlaşma ve ortak bir sınır güvenliği oluşturma yönünde önemli bir oluşum hayata geçirilmiştir.⁸

FRONTEX, “AB Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi İçin Operasyonel İşbirliği Ajansı” adıyla AB üyesi ülkelerin sınır komşularıyla olan sınırların korunması ve sınır güvenliğinin etkin bir biçimde sağlanması amacıyla tesis edilmiştir. Bunu sağlamak için 2016/1624 sayılı Tüzüğün 6/I. maddesinde “AB Üye Devletlerin Dış Sınırlarında Operasyonel İş birliği Yönetimi için Avrupa Ajansı”nın (FRONTEX) ismi “Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı” olarak değiştirilmiştir. AB'nin sınırlarında güvenliğinin sağlanması ve mülteci kriziyle baş edilmesi için oluşturulmuş bu anlamda üye ülkeler arasında anlaşmalar yapılarak ortak sınır güvenliği entegrasyonu sağlamayı amaçlamış ve sınırda yaşanan gelişmelerle ilgili olarak risk analizi ve raporlar hazırlayan ayrıca operasyonel müdahale yetkileri de bulunan geniş kapsamlı bir kuruluştur. 2004 yılında kuruluşunun ardından aktif olarak 2005 yılında hizmet vermeye başlana kurumun genel merkezi ise Polonya'da bulunmaktadır. Varşova'da faaliyet gösteren kurum planlamalarını ve faaliyetlerini buradan yürütmektedir. Kurulduğu yıllarda küçük bir bütçeye sahip olan kurum zamanla organlarının genişlemesi ve operasyonel faaliyetlerinin de artmasına bağlı olarak büyük bir personel ve mali kaynaklara sahip bir kurum haline gelmiştir. Kurumda her üye devletten birer temsilci bulunmaktadır. Buna ek olarak AB komisyonu tarafından atanan iki temsilciden oluşan yönetim kurulu vasıtasıyla kararlar alınmaktadır. Kurumda bulunan üye devletlerin temsilcileri ulusal güvenlikten sorumludur. Aynı zamanda temsilciler kendi alanlarındaki üst düzey profesyonellerdir. Ayrıca EUROPOL ve INTERPOL'de temsilcileri bulunan FRONTEX güvenlik konularında bu kurumlarla da yakın işbirliği yürütmektedir.

Kurumun gerekli mali denetimleri ve personel organizasyonu yönetim kurulu tarafından denetlenmektedir. Organizasyonunun işleyişi için gerekli mali kaynaklar AB'den temin edilmekte ve kaynakların kullanıldığı yerleri yönetim kurulu tarafından yılın belirli dönemlerinde denetlenerek şeffaf bir hesap verilebilirlik sağlanmaktadır. FRONTEX'in başında bulunan icra direktörü ise kurumun yasal temsilcisi olup kaynakların ve faaliyetlerin denetlenmesinden birincil sorumluluğa sahip kişidir. Bütçenin doğru kullanımından sorumlu olan icra direktörü yönetim kurulu tarafından görevlendirilmektedir. FRONTEX'in yapısal olarak organizasyonuna bakacak olursak birimleri arasında Operasyonel, Kapasite Geliştirme, Yönetim Bölümü ve Uluslararası, Durumsal Farkındalık ve İzleme ve buna bağlı olarak 5 ana bölümden ve onların alt bölümlerinden oluşmaktadır. Bu organizasyon yapısı ile sınır güvenliğinin ve Birlik üyelerinin serbest dolaşımı için en güvenli yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Kurum çevresindeki gelişmeleri analiz eden ve hızlı bir şekilde müdahale kabiliyetine uygun olacak şekilde donanımı geliştirilmiş ve çevresindeki gelişmelere en hızlı adapte olacak şemaya uygun hale getirilmiştir. 2017'de kurumda yapılan bazı değişikliklerle bölüm sayıları arttırılmış ve alt bölümlerde değişiklikler yapılmıştır.

FRONTEX'in temel haklar konusunda geliştirdiği stratejiler ve danışma ile ilgili forumlar, temel haklar görevlisi olarak doğrudan icra direktörüne bağlanmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere FRONTEX'in kurumlarından biri olan “*Durumsal Farkındalık*” bölümünün altına

⁸ Mehmet Hanifi Bayram; Ramazan İzol, “Avrupa Birliği'nin Dış Sınırlarının Yönetiminde Üçüncü Ülkelerle İş Birliği: Türkiye Örneği”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XII, Sayı I, 2022. s. 15-37.

durum merkezi ile risk analizi ve hassasiyet değerlendirme birimleri eklenerek bugünkü organizasyon yapısına kavuşmuştur. Bu çalışmalar ve yapısal değişikliklerin temelinde FRONTEX'in 2011 yılında kabul etmiş olduğu “*Temel İnsan Hakları Stratejisi*”nin yapısal olarak adapte etme sürecinin bir parçası olduğu düşünülmektedir.⁹

FRONTEX teknik olarak AB ile sınırdaş devletlerle yakın işbirliği içinde çalışarak veri toplamak, bunları işlemek ve analiz ederek Birliğin olası tehditler karşısında çözüm yolları geliştirmekle de görevlendirilmiştir. Sınırdaki gerekli koordinasyon çalışmalarını düzenleyerek dış sınırların olası risk haritalarını oluşturarak üye ülkeler ile birlikte ortak operasyonel faaliyetlerde bulunma yetkisiyle donatılmıştır. Özellikle Arap Baharı ile başlayan ve Orta Doğu’yu ve Kuzey Afrika’yı etkileyen siyasal istikrarsızlık ve iç çatışmalar neticesinde pek çok insanın düzensiz göçmen ve mülteci haline dönüşmesiyle doğal olarak FRONTEX’e duyulan ihtiyaç artmıştır.¹⁰

2.3.FRONTEX’in Görevleri

FRONTEX’in amaçlarını gerçekleştirmek için üstlendiği bazı misyonlar bulunmaktadır. Genel anlamda bakacak olursak AB’nin temel haklar konusundaki sözleşmeler ve sınır yönetimine ilişkin olarak bölgesindeki gelişmeleri takip ve koordine etmek, gerektiğinde müdahale etmek ve konjonktüre uygun politikalar geliştirerek mevcut eksiklikleri ortadan kaldırmak ve aşağıda belirtildiği şekilde çalışmalar yürütmektir. Bunlar:

- Sınırlarında meydana gelen göçmen ve mülteci hareketlerini izlemek, analiz yapmak ve risk raporu hazırlayarak Birliğin içinde bulunduğu durumu değerlendirme yaparak ilgili konularda çalışmalar yapmak,
- Birlikte bulunan üye devletlerin ekonomik, demografik ve askeri kapasitelerini değerlendirerek sınırlarda meydana gelebilecek olası tehlikeler ve tehditler karşısında hazırlıklı pozisyonda olduklarını değerlendirmek ve olası güvenlik zafiyetlerini önceden tespit etmek,
- Üye devletlerin kurumdaki bulundukları temsilciler aracılığıyla ülkelerin dış sınır yönetimlerini takip etmek ve gözlemek,
- Olası insani kriz durumlarında üye devletlerin acil durumlara müdahale edebilecek yeterlilikte personel ve imkânların oluşturulmasını sağlamak ve hızlı bir şekilde sınırda meydana gelebilecek tehlikelere karşı acil müdahale ve koordinasyonunu sağlamak,
- Özellikle deniz yoluyla Birlik ülkelerine ulaşmaya çalışan mültecilerin yaşamış oldukları can kayıpları karşısında deniz operasyonlarını etkin bir şekilde yürütebilecek arama ve kurtarma operasyonlarının denetlenmesi ve desteklenmesi,
- Sınırlardaki kritik bölgelerde gerekli analizleri yapmak, tarama, bilgilendirme ve parmak izi ile tespit işlemleri gibi çalışmalarını yürütmek buna ek olarak uluslararası alanda korunmaya muhtaç mültecilerin veya kuruma başvurmak isteyen kişilere ilk yardımcı mercileri oluşturmak, Avrupa Sığınma Destek Ofisi ve ilgili ulusal makamlarla gerekli koordinasyonu sağlamak,
- Teknik anlamda ise AB ile ulusal düzeyde çalışabilmek için gerekli teknik standartların ve komuta kontrol merkezlerinin teknik gelişim ve gözetimlerini yapmak,

⁹ Özgür Kayaalp, *Ege Denizi’nde Düzensiz Göç, Güvenlik ve İnsan Hakları Paradoksu: FRONTEX*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018, s. 53.

¹⁰ İbrahim Karaca, *AB’nin Entegre Sınır Yönetimi Kurumu FRONTEX’in Rolü ve Türkiye’nin Uyum Süreci*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016, s. 30.

- Sınırlarda görevli muhafızların teknik donanım ve eğitim kabiliyetlerini geliştirerek her an sınırda meydana gelebilecek gelişmelere hızlı reaksiyon gösterebilecek pozisyonda olmalarını sağlamak,
- Göçmenlerin geri dönüşleri sırasında müdahale ekipleri bulundurma ve güvenli geçişlerini sağlamak,
- Ortak bir eğitim programı belirleme ve bu kapsamda birlik üyelerinin gerekli çalışmalara ortak bir katılım sağlamalarını kolaylaştırmak ve ilgili alanda uzman personel ihtiyacını karşılamak,
- Dış sınır güvenliğinin sağlanmasında gerekli kontrollerin ve gözetimin yapılarak araştırma ve inovasyon alanlarının genişletilmesidir.¹¹

FRONTEX'in yetki ve görevleri AB hukuku açısından değerlendirildiğinde 656/2014 sayılı Tüzüğün 6. Maddesi uyarınca FRONTEX, AB karasularında müdahale ve taşıtlara el koyma gücüyle donatılmıştır. Buna göre sınırdan geçen taşıtlarda kaçma ihtimali olan kişi yada göçmenleri taşıdığına ilişkin haklı gerekçeleri olduğu takdirde operasyona aktif olarak katılan bu komşu ülke karasularında şüpheli tekneleri durdurma ve bilgi alma hakkına sahiptir. Bu anlamda teknede yer alan kişilerle ilgili geniş çaplı verileri talep edebilir, gerekli durumda teknede detaylı arama yapabilir ve şahısları sorguya alabilir. Bu şüphe üzerine gerçekleştirilen arama ve sorgu esnasında suç unsuruna rastlanması durumunda şahısları tutuklayabilir ve tekneye el koyabilir. Bu durumda teknenin bitişik bölge haricinde bir yere çekilmesini veya karasularının dışına çekilmesi esnasında ya da mevcut rotasyona kadar görevli ekipler koruma ve eşlik faaliyetinde bulunabilirler. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu yetkilerin kullanılabilmesi ancak operasyona katılan veya üye devlete ait karasularında gerçekleştirilebilir. Operasyon ekibi veya üye devlet dışında ülkenin karasularında müdahale etmek yetkisi ancak üçüncü devletin FRONTEX'e yetki vermesi halinde gerçekleştirilir.¹²

Göçmen hareketliliğinin Arap Baharından sonra yoğun şekilde Avrupa kıtasına yönelmesinin ardından ortaya çıkan mülteci karşıtlığı ve geri itme gibi olaylar görülmeye başlanmıştır. Kontrol edilemeyen ve yasa dışı yollardan ülkelere girmeye çalışan düzensiz göçmenlerin kontrol edilmesine ilişkin devletler tarafından farklı alternatif yollar aranmıştır. Orta Doğu bölgesinden ve Hint alt kıtasından ve Afrika kıtasından ülkelerini farklı gerekçelerle terk etmek zorunda kalan yada daha iyi bir sosyal, ekonomik ve eğitim imkânları elde etmek amacıyla ekonomik ve gelişmişlik yönünden iyi diyebileceğimiz Avrupa ülkelerine girmeye çalışan bu düzensiz göçmen sorunu birçok devletin gündeminde yer almıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Millet Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine baktığımızda düzensiz göçmenler yoğunlukla Akdeniz'in doğusu ve batı bölgelerini kullanmaktadırlar. 2020 yılı verileri incelendiğinde de nerdeyse 125.000 yardıma ve korunmaya muhtaç göçmen Avrupa'ya doğru hareket halinde olan düzensiz göç konusunun bir parçası olmuştur. Bunların büyük bölümü, yani yaklaşık 86.000 mülteci deniz yolunu kullanarak ilgili ülkeye geçmeye çalışırken, 35.000 göçmen ise karayolunu kullanarak göç hareketine katılmışlardır. Düzensiz göçmenlerin büyük bölümü yukarıda da bahsedildiği gibi Arap Baharının etkisiyle Suriye'den (%17,3), Tunus'tan (%10,5), Cezayir'den (%10,6) ve Afganistan'dan (%8,1) gerçekleşmiştir. İltica talebinde bulunan ve sığınma konusunda yardım isteyen ülkelerde ise Suriye 63.000

¹¹ FRONTEX, *Who we are*, (Çevrim içi) <https://www.frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/tasks-mission/>, 24.11.2023.

¹² A. Aslı Bilgin, "Göçmenlere Yönelik Deniz Operasyonlarında FRONTEX'in Müdahale Yetkisinin Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2017, s. 55-82.

göçmenle ilk sırada, ikinci sırada ise 44220 göçmenle ile Afganistan bulunmaktadır.¹³ 2020 yılında sığınma başvurusunda bulunan toplam 472000 göçmenden nerdeyse üçte birini ebeveynleri bulunmayan 18 yaş altı çocuklardan oluşmaktadır. 2014 yılından itibaren yoğunluk kazanan düzensiz göçmenlerle birlikte başka ülkelere ulaşmaya çalışan yaklaşık 23000 göçmen uygulanan geri itmeler sonucu hayatını kaybetmiştir.¹⁴

2.4. FRONTEX'in Kurumsal Yapısı ve Yönetimi

FRONTEX, kendine ait bir tüzel kişiliği vardır ve buna bağlı olarak da özerk bir mali yapıya sahiptir. FRONTEX'in operasyonel veya mali kararlarını alan bir yönetim kurulu ve başında da icra direktörünün olduğu bir yapıya sahiptir. Bu yönetim kurulu üye ülkelerin temsilcilerinin katılımından oluşmaktadır. İcra direktörünün almış olduğu kararların denetimini yapmakla görevli üst kurul yine bu yönetim kuruludur. FRONTEX, yönetim kurulu başkanı olan "*İcra Direktörü*"nün başkanlığında yılda beş defa bir araya gelerek sınırlarda mevcut durum hakkında raporlar sunar ve buna ek olarak olası tehditlere karşı gerekli çalışmalar hakkında malumat vererek Birlik üyelerini önceden durum hakkında bilgilendirir. Kurumun eksiklikleri ya da operasyonel kabiliyeti ile ilgili olarak yeni çalışmalar yürütür etkinliği arttırabilecek çözüm yolları hakkında çalışmalar yapar. Schengen'e üye ülkelerin birer temsil bulundurması suretiyle karar alır.

FRONTEX faaliyetlerini bölümlendirerek belirli ülkeler üzerinden yürütmektedir. Farklı görevleri üstlenen bu ülkeler merkez niteliği taşımaktadır. FRONTEX'in Risk Analizi merkezi bugün Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de, Kara Sınırının merkezi ise Almanya'nın başkenti Berlin'de, Hava Sınır güvenliğinden sorumlu merkezi ile İtalya'nın Roma kentinde, Batı'da bulunan Deniz Sınır güvenliği ise İspanya'nın Madrid kentinde, alanında eğitimli kişilerin bulunduğu, operasyonel kabiliyetin bulunduğu Özel Eğitim Merkezi ise Avusturya'nın Traskirchen kentinde, Mükemmeliyet Merkezi ise Birleşik Krallık'ın Dover kentinde, Doğu Deniz sınırı ise Yunanistan'ın Pire kentinde bulunmaktadır.¹⁵

FRONTEX'in bütçesine baktığımızda ise ilk olarak 2007/2004 sayılı tüzüğün 29. maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre kendine ait tüzel kişiliği bulunması sebebiyle AB'den ayrılan bir bütçesi bulunmaktadır. Kaynaklarını ise Schengen Bölgesine üye olan ülkeler ile Birlik üyesi olan ülkelere temin etmektedir. FRONTEX'in harcama kalemleri temelde idari giderler, personel giderleri ve operasyon harcamaları olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. Ajans tarafından oluşturulan bütçe masrafları Parlamentonun onayından sonra yürürlüğe girmektedir. Parlamentonun onayına giden süreç, Ajans tarafından hazırlanan yıllık bütçenin Komisyona sunulmasından sonra başlamaktadır. FRONTEX tarafından gerçekleştirilen harcamaların yıllık denetimi Avrupa Sayıştay tarafından denetlenerek rapor haline getirildikten sonra Parlamentonun onayına sunulmaktadır. Bu nedenle bütçenin onaylanıp onaylanmamasına karar verme yetkisi Parlamentonun yetkisindedir.¹⁶

2.5.FRONTEX Durum Merkezinin (FSC) İşleyişi

FRONTEX bölge sınırlarının genişliği ve kalabalık nüfusa oranla gerekli verileri elde etmek ve bunları analiz etmek için bir veri yönetim sistemine ihtiyaç duymaktadır. Verilerin elde

¹³ Statista, Number of Illegal Border-crossings Detected in the European Union in 2022, by Country of Origin, (Çevrim içi) <https://www.statista.com/statistics/454930/illegal-sea-border-crossing-to-the-eu-by-nationality>, 22.11.2023.

¹⁴ Missing Migrant Project, Migration within the Mediterranean, (Çevrim içi) <https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean>, 20.11.2023.

¹⁵ Karaca, a.e., s. 33.

¹⁶ European Court of Auditors, Audit Preview: Frontex (Çevrim içi) https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap20_02/ap_frontex_en.pdf, 21.11.2023.

edilebilirliği ve sınıflandırılması konusunda aşağıda değineceğimiz alt birimlere ihtiyaç duymaktadır. Avrupa, sahip olduğu 42000 km'lik kıyı şeridi ve 9000 km'ye yakın kara sınırı ve 300'e yakın uluslararası havaalanıyla yıllık 500 milyona yakın kişinin sınırlardan geçişine imkân sağlamaktadır. Gerek kara hava ve deniz ulaşım yolları ile birlikte Avrupa'da 1800 sınır geçiş rotasyonu bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kadar büyük bir coğrafi alana ve geçiş noktasına sahip olan Avrupa'da sağlıklı verilerin elde edilip analiz edilmesi sebebiyle FSC oluşturulmuştur. FRONTEX'in bulunmuş olduğu bu geniş coğrafyada yasa dışı göçün önlenmesi ve takibinin yapılması konusunda doğru bilgiye en hızlı ve güvenilir şekilde ulaşmak için üstlenmiş olduğu görevden daha fazla sorumluluğa sahiptir. FSC, Birlik üyelerinin bölgelerinde ya da sınırlarında meydana gelebilecek olası tehditlere karşı bir nevi erken uyarı sistemi olarak üye devletlere rapor hazırlayıp sunmakta ve olası krizlerin engellenmesi gibi bir görevi üstlenmektedir.

Merkezi İrtibat noktası ise FRONTEX'in birlik içi ve birlik dışı üyelerinin iletişim noktasında görevli koordinasyonu üstlenmektedir. Müşterek Operasyonel Destek Birimi ise operasyonların gerçekleştiği tüm noktalardaki verilerini toplamak ve analiz etmektedir. Elde edilen verilerin doğruluğunu teyit etmek ve daha ileri analiz teknikleri geliştirmek yine bu birimin sorumluluğundadır. Böylece operasyonlara katılan paydaşların daha doğru ve sağlıklı verileri hızlı bir şekilde elde etmesine yönelik çalışmaları yürütmektedir. Medya denetimi ise açık kaynak veri araştırma yöntemi ile elde edilecek verilerin toplanmasını sağlayarak daha büyük bir çerçeveden gelişmeleri izleme ve anlamlandırmaya çalışır. Buradaki amaç FRONTEX'e dâhil ülkelerin Birlik dışındaki ülkelerdeki gelişmeleri izleyerek bilgi sahibi olmasını sağlamak ve olası tehditleri önceden fark ederek olası krizlerle karşılaşma riskini ortadan kaldırmak veya azaltmaktır. Kriz yönetimi desteği ise ani bir olay karşısında müdahalede bulunacak operasyon kuvvetlerinin ve destek ekiplerinin tedbirli ve donanımlı bir şekilde müdahalelerini ve uygulamalarını izlemekle görevlendirilmiştir.¹⁷

2.6. FRONTEX Eğitim Birimi (TRU)

Avrupa Birliği'nin mevcut sınırlarında ifa edilen bütün faaliyetler için Birliğe üye devletlerin sınıra ait yetki ve sorumluluklarını tek tip standartlar altında tutmak istemekte ve bu nedenle de standardı sağlama yetkisi FRONTEX'e verilmiştir. Bu kapsamda FRONTEX eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerini AB'nin diğer Ajansları ve uzmanlarının ortak katkıları sonucu düzenlenen faaliyetler ve etkinliklerle eğitim projelerini yürütmektedir. Eğitim biriminin temel sorumluluk ve işlevi ise sınırda yetkililerinin etkin bir şekilde işbirliğini sağlamalarına yardımcı olmak, gerekli olan programların yürütülmesi konusunda Birlik üyelerinin bir standart içerisinde ortak çalışma programları oluşturmasını sağlamaktır. Ayrıca sınırda bulunan görevli personelin, yetkililerin ortak eğitimlerden geçirilerek yürütülen faaliyetlerde yeknesaklığın sağlanması konusunda çalışmalar yürütmek Eğitim Biriminin temel görevleri arasında bulunmaktadır. FRONTEX Birlik üyelerinin ve diğer paydaşların sınır yönetimlerine dair eğitim ve organizasyon yapıları hakkında bilgi alışverişinde bulunduğu bir yapı olan "Virtual Aula" uygulamasını kullanmaktadır. Bu kapsamda eğitim faaliyetleri temelde dört ana dalda yeterlilik kapasitesini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bunlar;

- Eğitim Standartları
- Avrupa Sınır Muhafızları Ekibi Eğitimi
- Tematik Eğitim

¹⁷ FRONTEX, *Frontex Situation Center*, (Çevrim içi) <https://www.frontex.europa.eu/careers/who-we-are/structure/divisions/situational-awareness-and-monitoring-division/frontex-situation-centre/>, 30.11.2023..

- Eğitim Altyapıları ve Ağları'dır.¹⁸

Eğitim Biriminin temel görevleri ise;

- FRONTEX'in organize ettiği Operasyonel faaliyetler kapsamında görev sınırı kapsamında bulunan sınıf muhafızlarının kabiliyetlerinin artırılması,
- Avrupa Sahil ve Sınır Güvenliği iç tüzük ve yönetmelikleri kapsamında ihtiyaç halinde bulunan üçüncü ülkelere destek sağlanması,
- Sınır ve sahil güvenliğine bağlı olarak en alt düzeyden uzman düzeyine kadar gerekli eğitim düzeylerinin oluşturulması ve bunların güncel şartlara uygun hale getirilmesi,
- Birliğe üye devletlerin sahil ve sınır güvenliklerinden sorumlu eğitim kuruluşları ile AB'nin Ajansları arasında eğitim programlarının düzenlenmesi ve işbirliği düzeyinin güçlendirilmesi,
- Birlik dışı üçüncü ülkelerde sınır ötesi suçlar ile göç konularında gerekli müdahale için eğitim ve kabiliyet yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik destek ağlarının oluşturulması,
- Sınır güvenliğinden sorumlu sınıf muhafızlarının insan hakları ve güç kullanımı konusunda gerekli bilgilendirmelerinin sağlanması,
- FRONTEX'in koordine ettiği operasyonel faaliyetlerde görev alan sınır muhafızlarının yeteneklerinin geliştirilmesi,
- Avrupa Sahil ve Sınır Güvenliği yönetmeliği kapsamında üçüncü ülkelere destek sağlanması,
- Sahil ve sınır güvenliğine dayalı olarak temel seviyeden uzman seviyesine kadar eğitim standartlarının oluşturulmasının ve geliştirilmesinin sağlanması,
- Üye devletlerin sahil ve sınır güvenliğinden sorumlu eğitim kurumları ile AB ajansları arasındaki işbirliğini güçlendirecek eğitim programlarının düzenlenmesi,
- Üçüncü ülkelerde sınır ötesi suçlar ve göç akışları ile mücadele için eğitim ve kapasite geliştirmeye yönelik destek ağlarının geliştirilmesi,
- Sınır muhafızlarının insan haklarına uyum ve güç kullanımı konusunda bilgilendirilmesidir.¹⁹

2.7. FRONTEX'in Deniz Operasyonları

Sınırların korunmasının gerek uluslararası alanda gerekse AB hukuk normları kapsamında Birlik üyelerinin yetkileri arasında bulunmakta olup, FRONTEX yalnızca zorunlu ihtiyaç duyulduğu durumlarda ilgili Birlik üyesi ülkeye sınır güvenliğinin sağlanması ve kontrolünde destek sağlamaktadır. FRONTEX'in yapmış olduğu bu yardımcı teknik ve lojistik anlamda olabileceği gibi ayrıca doğrudan ortak düzenlenecek operasyonlara katılarak da sağlanabilir. Burada önemle belirtmek gerekir ki FRONTEX'in doğrudan bir askeri gücü ve personeli bulunmamakta olup çalışmalarını ve faaliyetlerini, FRONTEX'in çağrısı sonucu görevlendirilen kaynaklar ve personel ile birlikte bu operasyonları gerçekleştirmektedir. Yani FRONTEX'in buradaki kritik önemi üyeler arasındaki işbirliğini ve organizasyonu sağlamak, süreci koordine etmek ve böylece sürece dâhil olmaktadır. FRONTEX'in bu durumu gerek karada gerek hava da gerekse deniz operasyonları için geçerli bir durumdur. FRONTEX

¹⁸ FRONTEX, Training, (Çevrim içi) <https://www.frontex.europa.eu/careers/standing-corps/training/>, 30.11.2023.

¹⁹ Mehmet Turan, *Avrupa Birliği Güvenlik Odaklı Göç Politikalarının İnsan Haklarına Etkisi: FRONTEX' in Operasyonları ve Yapısı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2021, s. 68.

yapılan risk analizi değerlendirme yöntemlerine ve planlarına bağlı olarak denizlerden AB'ye gelebilecek olası düzensiz göç yollarını kapatmak ve gelebilecek göçmenlerin sayısını azaltmak amacıyla gerek AB üyesi olan ülkelerle ve gerek AB üyesi olmayan ülkeler ile uzun dönemli ve koordineli bir şekilde ortak deniz operasyonlarını yürütmeye başlamıştır. FRONTEX Deniz Ajansı gerçekleştireceği operasyonlarda AB'nin kendisine tahsis etmiş olduğu çeşitli donanımdaki uçak, gemi ve helikopterler ile bu faaliyetlerini sürdürmektedir.²⁰

3. Türkiye ile FRONTEX İlişkileri

2004 yılında kurulan FRONTEX ile Türkiye arasındaki ilişkilere dair ilk resmî belge 2009 yılında yayımlanan ilerleme raporunda ortaya konmuştur. Raporda Türkiye ile FRONTEX arasında bir çalışma düzenlenmesinin yapılması yönünde vurgu yapılması gündeme getirilmiştir. İlerleyen süreçte ise 2012 yılında Türkiye ile FRONTEX arasında gerçekleştirilen Mutabakat Zaptında imzalanarak ortaya konmuştur. Böylece Türkiye ile FRONTEX arasındaki işbirliği önceliklerini ortaya koymak ve bilgi paylaşımını daha hızlı ve etkin bir şekilde sağlamak amacıyla Türkiye- FRONTEX Risk Analizi Ağı adında bir kurum oluşturulmuştur. Türkiye ile FRONTEX arasında imzalanan bu mutabakat metni ile birlikte Operasyonel işbirliğinin sağlanması ve sınır güvenliğinin korunması noktasında mütakabiliyet ilkesine dayanmaktadır. Bu Mutabakat Zaptı ile birlikte sınır güvenliğinden sorumlu uzmanların yetiştirilmesi ve yine sınır yönetiminden sorumlu ilgili makamlar arasında gerekli bilgi alışverişi ve risk analizi konularında işbirliğine dayalı geniş bir yelpazeyi kapsayan koordineli çalışma için gerekli ortam sağlanmıştır. 2014 yılında yayımlanan komisyon raporunda ise Türkiye ile FRONTEX arasında gerçekleştirilen işbirliği planı sonrasında gerek risk analizi konusunda gerekse eğitim ve operasyonel işbirliği konularında istatistikî bilgilerin FRONTEX ile paylaşımında sorunsuz şekilde gerçekleştiği belirtilmiştir. 2016 yılında ise ilk kez FRONTEX'in bir irtibat görevlisi AB üyesi olmayan Türkiye'de görevlendirilmiştir.²¹ 2020 yılına kadar Türkiye ile FRONTEX arasındaki ilişkiler yatay bir seviyede ilerlemiş, işbirliği teknik konularda ve veri paylaşımıyla sınırlı kalmıştır. Bir yandan teknik ve veri paylaşımı sağlanırken öte yandan politikaların ortaklaştırılmasında uyum teşvik mekanizmaları rol oynamıştır. Bu noktadaki teşvikler ilse teknik ve mali destek konularını kapsarken eğitim noktasında ise sınır yönetimi konularında verilerin senkronize edilmesini sağlamaktadır. Kamuoyuna baktığımızda ise özellikle 2020 yılına kadar medyada yer bulmayan ve kamuoyunun çok da ilgisini çekmediği Türkiye- FRONTEX ilişkileri nerdeyse medyada kendine hiç yer bulamamıştır. Zaman zaman Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan sınır sorunları ve sürtüşmelerden bağımsız olarak FRONTEX ile gerek teknik anlamda gerekse Operasyonel anlamda işbirliğinin sağlanması ve uzun zaman boyunca Türkiye'nin sınır alanında AB ile olan ilişkilerinde olumlu etkisi olmuştur.²²

AB, düzensiz göçü kontrol altına almak ve düzensiz göçün oluşumunu engellemek amacıyla üçüncü ülkelerle Geri Kabul anlaşmaları imzalamaktadır. Göçmen ve mülteci sorununu çözüme kavuşturma yolu olarak kullanılan bu yöntem ile AB, göçmenleri Birliğe üye devletlere gelmeden ya da üçüncü ülkelerde kalmalarını sağlayarak olası bir düzensiz göçmen oluşumunun önünü kesmektedir. “*Geri Kabul Anlaşmaları*” ile birlikte göçmenler, AB'nin anlaşmış olduğu ülkelerde kalmasını sağlamak ve ihtiyaçlarını gidermekle sorumluluk

²⁰ Ulvi Keser; Gökhan Ak, “2000’li Yıllarda Sorunlu Sularda Vaziyet: Adalar (Ege) Denizi’nde Sınırlar Yasadışı Göç ve AB Sınırı Yönetimi”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2016, s. 13.

²¹ Ayselin Yıldız; Ebru Turhan, “Entegre Sınır Yönetimi ve FRONTEX ile İlişkiler Bağlamında Türkiye’nin AB ile Harici Farklılaştırılmış Entegrasyonu”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkiye’ nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 2022, s. 223.

²² Ayselin Yıldız ve Ebru Turhan, a.e., s 224.

altından kurtulmakta veya yasa dışı göçmenlerin transit ülkelere geçişlerini sağlamaktadır.²³ AB, 2015 yılında Ege Denizi'nde yaşanan düzensiz göçmen ve mülteci sorununu Türkiye ile Geri Kabul anlaşması²⁴ sağlayarak çözüme kavuşturmuştur. Türkiye ile AB arasındaki Geri Kabul anlaşmalarının temelini baktığımızda 2013 yılında imzalanarak 2014 yılında resmen yürürlüğe girmiştir. 2015'de yaşanan mülteci krizinin büyümesinin ardından önlem arayışına girişen AB, Türkiye'den Geri Kabul Anlaşmasının tamamen yürürlüğe konulması talebinde bulunması üzerine gerçekleştirilen müzakereler sonucu 2016'da tam olarak anlaşmayı uygulamaya koymuştur.²⁵

4. FRONTEX'in İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi ve Yunanistan'ın Uygulamaları

Başta Avrupa olmak üzere refah düzeyi yüksek ve gelişmiş ülkeler olarak gördüğümüz Avrupa devletleri kitlesel şekilde topraklarına gelen mültecileri barındırmak istememektedir. Sonuç itibarıyla uzak ülkelerden ve farklı kültürlerle sahip insanların kitlesel şekilde Avrupa devletlerine gelmesinin Birlik devletlerinde yaratacağı sosyal, kültürel ve ekonomik bozulmanın refah düzeyini düşüreceği ve suç oranlarında artışa sebebiyet vereceğini düşünen Avrupa devletleri de bu kapsamda Avrupa'ya gelen üçüncü ülke vatandaşlarına sıcak bakmamaktadır. Gelen kitlenin mevcut ülkelere adaptasyon sürecinin uzun sürecek olması ve bunun da suç oranlarını arttıracığından ulusal güvenlik kaygısıyla bazı devletler bu duruma karşı çıkmaktadır. Fakat aynı zamanda birçok uluslararası antlaşmalarda ve metinlerde insan haklarına değer verdiğini söyleyen AB, konu kendi güvenlikleri olduğunda kendisine bağlı bulunan FRONTEX'i bile işlevsiz hale getirerek savunduğu değerler ile ters düşmesine göz yummaktadır.²⁶ 21. yüzyılda ise özellikle göç sorununun uluslararası anlamda yaygınlık kazanması özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren giderek artış göstermeye başlamıştır. Siyasi istikrarsızlıkların artış göstermeye başlaması ile birlikte otoriter rejimler ön plana çıkmaya başlamış ve bu dönemler de yaşanan iç savaşlar ile birlikte insan hakları konusunda ihlaller yaşanmıştır. Özellikle ekonomik yönden geri kalmış üçüncü dünya ülke vatandaşları ülkelerini terk ederek refah ve insan hakları yönünden görece iyi durumda olan Avrupa ülkelerine yasal ve yasadışı yollardan girme çabası göstermişlerdir. Göç sorununun giderek ciddiyetini arttırmaya başlamasıyla birlikte bu durumu kontrol etmek amacıyla FRONTEX Avrupalı Devletlerin büyük ölçüde üyesi olduğu AB bünyesinde oluşturulmuştur. Kuruluşunda insan hakları ve özgürlüklerine vurgu yapan kurum sonraki dönemlerde gerek yapmış olduğu müdahalelerle gerek müdahale etmediği göçmen ve mülteci sorunlarında karışmış olduğu insan hakları ihlalleriyle gündeme gelmiştir. Oysa göçmen ve mültecilere karşı olumsuz uygulamalara en sert ve ciddi tepki gösteren ülkelerin başında AB üyesi devletler gelmektedir. Fakat buna rağmen yasa dışı göçmen ve mültecileri engelleme konusunda da en çok çaba gösteren ülkeler de yine AB'de yer almaktadır. Özellikle Almanya, Fransa, Danimarka ve Hollanda gibi ülkelerde 2000'li yıllarla birlikte yabancı karşıtlığı popüler hale gelmiş ve iç siyasette uzun zaman gündemi meşgul eden konuların başında gelmiştir. Ülkelerinde meydana gelen ekonomik sıkıntılar ve güvenlik anlamında yaşanan suç olaylarının artışındaki temel sebep olarak göçmenleri gören AB vatandaşları da bu anlamda yabancı karşıtı politikalarıyla bilinen aşırı sağcı partileri desteklemektedir. Oy oranları her

²³ Detaylı bilgi için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Vatandaşlarımızın Schengen Alanına Vizesiz Seyahati, Geri Kabul Anlaşması ve Göç Eylem Planı*, (Çevrim içi) <https://www.mfa.gov.tr/soru-cevap.tr.mfa>, 21.11.2023.

²⁴ <https://www.mfa.gov.tr/soru-cevap.tr.mfa> Erişim Tarihi: 30.11.2023

²⁵ Mehmet Uğur Ekinci, *Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyalogu*, SETA Yayınları, Ankara, 2016, s. 12.

²⁶ Tülay Yıldırım Mat; Selma Özdan, "AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24 Sayı 1, 2018, s. 44.

seçimde artma eğiliminde olan Avrupa'nın aşırı sağcı bu partilerinden olan PVV'nin kısa bir süre önce gerçekleşmiş olan Hollanda seçimlerinde birinci parti olması bu önermeyi doğrular görülmektedir. Partinin lideri Geert Wilders'in seçim sonrası yaptığı ilk demeçte “*Artık ülkeyi biz yöneteceğiz. Hollandalılar, ülkelerini geri alabileceklerini ve bizim de sığınmacılar ve göç tsunamisinin azaltılmasını sağlayacağımızı umuyor!*” demiştir²⁷.

AB yapılan düzenlemelerle birlikte ülkelere ve birlik içine mültecilerin ve göçmenlerin giriş koşullarını gündün güne zorlaştırırken ülkeden çıkışlarını kolaylaştıracak kanun maddelerini çıkarmaları, demokrasi ve insan haklarına önem verdiğini söyleyen AB değerleri ile çatışmaktadır. 11 Eylül sonrası yaşanan güvenlik politikalarının arttırılmasıyla birlikte AB devletleri de bu anlamda göçmen ve mülteci politikaların da sert bir duruş sergilemeye başlamıştır. Bu durumu fırsata çeviren AB, 2002 tarihinde Sevilla Zirvesi' n de iki önemli karar alarak göçmen politikasını belirlemiştir. Böylece Zirve' de alınan ilk önemli karar FRONTEX'in oluşturulması, diğeri ise mülteci sorununu sebep olan ülkelere maddi destek verilerek sorunun kaynağında çözüme kavuşturulması olmuştur.²⁸

AB'nin dış sınırlarından sorumlu FRONTEX, son zamanlarda gerçekleştirmiş olduğu müdahaleler ile gerek Sivil Toplum Kuruluşu gerek medya tarafından eleştirilmektedir. Göçmen araştırmacıları tarafından AB'nin temel insan hak ve özgürlüklerini ihlal ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Yapılan eleştirilerin temelinde ise mültecilerin geri gönderilmesi ve geri itmelerin yaşanması, insan onuruna yakışmayan davranışlar gibi sebeplerle eleştirilerin hedefinde olmaktadır. Bu anlamda üstlendiği görevi yerine getirirken kuruluşundaki temel değerleri görmezden gelen bir yaklaşımla hareket etmektedir. İnsan hakları konusundaki ihlallere karşı STK'ların endişelerine karşılık AB Komisyonunun hazırlamış olduğu ve AB Konseyi ve Parlamentosuna sunmuş olduğu Avrupa Sınır Gözetleme Sistemi (EUROSUR) değerlendirme ve sonuç raporunda denizlerde yaşanan mültecilerin can kaybında, gözetim sisteminin üye devletlerin müdahale yetkilerinin önemli ölçüde arttırıldığı örneklendirmelerle açıklanmıştır. Parlamento'ya sunulan raporda 2015- 2016 döneminde AB Akdeniz Deniz Kuvvetlerine ve sonraki 2017 döneminde “*Indalo Ortak Operasyonları*” çerçevesinde ulusal makamlara sağlanan verilerle göçmen teknelerinin tespit edilerek birçok mültecinin hayatının kurtarıldığına değinilmiştir. Mültecilere karşı gösterilen muamele sebebiyle tartışmalı bir konu haline gelen EUROSUR, 2020 yılındaki 244 milyon Avroluk bütçesi ile FRONTEX' in düzensiz göçmenle mücadele konusundaki bir vasıtası olarak görev yürütmektedir.²⁹

4 Kasım 1950 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle birlikte, bu sözleşmenin Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin kamu düzenini belirleyen temel bir belge olduğu da dile getirilmektedir. Bu sözleşme Avrupa Konseyi'nin kurucu 10 üyesi ve günümüzde toplamda 47 devlet tarafından onaylanmıştır. Söz konusu sözleşme 18 Mayıs 1954 tarihinde Türkiye tarafından da onaylanmış, AİHM'e bireysel başvuru hakkını 1987 tarihinde tanımıştır. Mahkemenin zorunlu yargı yetkisini ise 28 Ocak 1990'da kabul etmiştir. Hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi özgürlük, eşitlik ve dayanışmayı insan hakları sisteminin temel ilkesi olarak belirlemiştir.³⁰ FRONTEX'in deniz operasyonlarında görev icra eden birimlerinin,

²⁷ “Hollanda'da seçim: Aşırı sağcı Wilders birinci, Yeşilgöz üçüncü sırada”, Euronews, 22.11.2023, (Çevrim içi) <https://tr.euronews.com/2023/11/22/hollandada-secim-asiri-sagci-wilders-birinci-yesilgoz-ucuncu-sirada>, 30.11.2023

²⁸Taşkın Deniz, “Uluslararası Göç Perspektifinde Türkiye”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 181, 2014, s. 178.

²⁹ European Commission, *Report from the Commission to the European Parliament and Council on the Evaluation of the European Border Surveillance System (EUROSUR)*, (Çevrim içi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52018DC0632>, 11.10.2023.

³⁰ Turan, a.e., s. 9.

görev esnasında kullanmış olduğu gerek personel gerek teknik imkânlar doğrudan kendisine ait değildir. Üye devlete ait olması sebebiyle yaşanan insan hakları ihlalleri durumunda kaynakların kullanıldığı ilgili ülke tarafından değil görevin icra edildiği ve sınırdaki bulunan üye devlet yasal sorumluluk altına girmektedir. Durum böyle iken uluslararası hukuka göre bu tip durumlarda sınırdaki yaşanan ihlallerde sınır devletinin değil de teknik imkânları ve personeli temin edip koordinasyonu sağlayan üye devletin sorumluluğuna dair bu devletin sınırdaki devlet üzerinde tasarruf yetkisinin olması gerekmektedir.³¹ Bu anlamda Yunanistan'ın, Orta Doğu' da yaşanan iç savaşlar ve çatışmalar sonrasında meydana gelen göç dalgasıyla karşılaşması ilginç bir örnektir. Zira Türkiye'nin Avrupa'ya geçişte transit ülke konumuna girmiş ve bunun sonucunda da Türkiye üzerinden Yunanistan' a göç hareketliliği başlamıştır. Yunanistan ise Avrupa' ya ve doğal olarak kendisine yönelmiş bulunan göç dalgasına karşı Türkiye' den insan kaçakçılığının ve yasa dışı göçün önlenmesi konusunda Türkiye' den destek talebinde bulunmuştur. Ayrıca 2007 yılından itibaren Yunanistan, ayrıca FRONTEX'den Ege Denizi'nde yaşanan gelişmelere destek olmak üzere müdahalede bulunmasını istemiştir. Burada Yunanistan'ın asıl amaçladığı Türkiye ile arasında bulunan kıta sahanlığı sorununa FRONTEX'i de katarak uluslararası bir sorun haline dönüştürmektir. Böylece bu yerel soruna uluslararası alana taşıyıp içeriğini değiştirerek kendisine destekçi bulmaya çalışmaktadır. FRONTEX'de Ege Denizi'ne gelmesiyle birlikte kendisini uluslararası hukuktan kaynaklanan sorunların ortasında bulmuştur. Doğal olarak FRONTEX kapsamında bölgeye gelen birçok ulus devlette sorunun bir parçası haline gelmiştir.³²

FRONTEX tarafından koordine edilen operasyonlarda zaman zaman trajik görüntüler medyaya yansımakta ve bu gibi görüntüler de özellikle, Yunanistan'ın Sahil Güvenlik birimlerinin göçmenlerin sınırı geçmeye çalışması gibi durumlarda geri itme gibi durumlar ve insanlık dışı muameleler FRONTEX'in amacının ve hukuki durumunun sorgulanmasına sebebiyet vermektedir. Bu tip iddialara değerlendirildiğinde göze ilk çarpacak olaylardan elbette FRONTEX tarafından Ege Denizi'nde icra edilen "*Poseidon Operasyonu*" akıllara gelmektedir.³³ Ege denizinde göçmenlerin en sık karşılaştığı durumlardan biri olan geri itme uygulamaları ya da göçmenlerin gruplar halinde toplu olarak sınır dışı edilmeleri ve zor kullanılarak üçüncü ülkelere yönlendirmelerine verilen isimdir. İnsan hakları açısından bakıldığında, uluslararası hukukta yeri olmayan ve insan hakları ihlali olarak değerlendirilebilecek geri itme uygulamaları, göçmenlerin ilgili ülkenin sınırlarına girmesinden itibaren herhangi bir hukuki dayanak olmaksızın ve itiraz hakkı tanınmadan açık denizlere püskürtülmelerine ve temel insani hak olan yaşam haklarının açık bir şekilde ihlal edilerek ölüme gönderilmeleri durumudur. Düzensiz göçmenlerden herhangi bir suça karışan yada toplumsal yapıyı bozacak şekilde bir olaya karışmadıkları halde sınır dışı edilmeleri veya toplu sınır dışı olarak ifade edebileceğimiz şekilde gruplar halinde geri itme uygulaması açık bir şekilde uluslararası hukukun ihlalidir.³⁴

FRONTEX'in ilk operasyonu olarak nitelendirebileceğimiz "*Poseidon*" kara, deniz ve hava sahası dâhil olmak üzere ortak bir operasyondur. Birliğe üye devletler tarafından müşterek olarak FRONTEX koordinasyonunda Yunanistan'a hava araçları, helikopter, deniz araçları ve termal kameralar gibi pek çok aracın kullanılmış ve lojistik kaynaklar tahsis edilmiştir. Verilen destekler ile birlikte alıkoyma ve sınır dışı etme kabiliyetlerinin artırılması

³¹ Bilgin, a.e. s. 79.

³² Keser; Ak, a.e. s. 14.

³³ Salih Turgay, "Avrupa Birliği'nin Göçü Güvenikleştirme Politikasında FRONTEX'in Rolü", *Journal of International Relations and Political Science Studies*. Sayı 3, 2021, s. 20.

³⁴ Uluslararası Af Örgütü, *Kale Avrupası'nın İnsani Bedeli Avrupa Sınırlarında Göçmen ve Mültecilerin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri Raporu*, 2014, s. 21, (Çevrim içi) <https://www.amnesty.org.tr/icerik/kale-avrupasinin-insani-bedeli>, 21.11.2023.

amaçlanmış ve bu anlamda teknik destek sağlanmıştır. “Poseidon Operasyonu” ile sınır dışı etme kapasitesi güçlendirilen Yunanistan; ayrıca FRONTEX bünyesinde “Piraeus Frontex Operasyonel Bürosu”nu açmış ve Doğu Akdeniz’i de kapsayan bu ofis ilk bölgesel ofis olmuştur.³⁵

Poseidon Operasyonunun ardından FRONTEX’e getirilen eleştiriler artmış, Ege Denizi’nde icra edilen operasyon ile birlikte yüksek teknolojlili gözetleme imkânları kullanılarak gerçekleştirilen risk analiziyle birlikte Yunanistan kara ve deniz sahasına girmeye çalışan mültecilerin ve göçmenlere ait tekneler daha denizdeyken müdahale edilerek durdurulmuş Yunanistan Sahil Güvenlik birimlerine konuyla ilgili bilgi verilerek onların müdahale yada etmesine olanak tanınmıştır. Migreurop raporunda da belirtildiği şekliyle denizde gerçekleştirilen operasyonların nihai hedefi mümkün olan en hızlı şekilde göçmen teknelerine müdahale edilerek sınırı geçmelerinin engellenmesidir. FRONTEX, icra edilen bu tip operasyonlarda doğrudan müdahale de bulunarak her ne kadar sorumluluk altına girmiyor gibi görünse de ilgili ülkelerin koordinasyonunu sağlaması ve müdahale edilmesi noktasında direktiflerde bulunarak operasyonların hem kurucu beyni hem lojistik kaynakların kullanılması noktasında başat bir rol üstlenmektedir. Durum böyle iken gerçekleştirilen insanlık dışı muameleler yada geri itme uygulamaları FRONTEX’in uluslararası alanda hem itibarını zedelemekte hem de hukuk dışı eylemler sonucu kendi ilkeleriyle ters düşmektedir.³⁶

“ProAsyl” adlı Almanya merkezli göçmen hakları savunucusu dernek ve Uluslararası Af Örgütü tarafından hazırlanarak ortaya koyulan raporlar incelendiğinde Yunanistan Sahil Güvenlik birimleri tarafından özellikle 2012 yılından itibaren geri itme olaylarının yoğun bir hal aldığı ve göçmenlerin geri itme sonucu Ege Denizi’nde hayatlarını kaybettikleri ortaya konmuştur. Bahse konu raporlar incelendiğinde Ege Denizi’nde Yunanistan karasularından Türkiye karasularına doğru geri itme olayları yaşandığı ve uluslararası hukuk ile ortaya koyulan ve garanti altına alınan geri itmeme- geri göndermeme ilkesi ve toplu olarak göçmenlerin sınır dışı edilmesinin uluslararası hukuki normları ihlal ettiği söylenebilmektedir³⁷.

AB Temel Haklar Şartı’nın 19. maddesinde açıkça belirtildiği şekliyle toplu sınır dışılar yasaklanmıştır.³⁸ Ayrıca bu maddeye göre hiçbir kimsenin ölümle sonuçlanabilecek şekilde terk ettiği ülkeye geri gönderilemeyeceği net bir biçimde ifade edilmiştir. Buna göre Yunanistan, ülkesini terk etmek zorunda kalan ve kendisine iltica talebinde bulunan düzensiz şekilde gelen göçmenleri geri itme uygulaması veya toplu sınır dışı uygulamak yerine bu kişilerin bireysel durumlarının tespitini yapmakla görevlidir. Yunanistan, göçmenlerin bireysel durumlarını incelemek yerine caydırıcı bir politika izleyerek göçmenlere fiziki müdahalede bulunarak veya geri iterek uluslararası mülteci kanunun da belirtilen maddeleri ihlal etmektedir

Yunanistan tarafından gerçekleştirilen bir başka insanlık dışı muamele ise, düzensiz göçmenlerin alıkonulma merkezlerinde bekletirken gerçekleştirilen müdahaleler oluşturmaktadır. Farklı yollardan Yunanistan’a geçen düzensiz göçmenler ülkeye giriş yaptığı esnada ya da girdikten sonra Yunan Polisi tarafından yakalandıkları takdirde bir başka ülkeye iade edilmediklerinde idari olarak gözetim altında tutulmaktadırlar. Türkiye ile AB arasında

³⁵ Burcu Toğral Koca, Biyopolitika, güvenlik ve Frontex’in Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Rolü, *Göç Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 201, .s. 66.

³⁶ FIDH, Migreurop, EMHRN, *Yunanistan ve Türkiye Arasında Geri Çevrilme Sınırı Raporu*. 2014, s. 34. (Çevrim içi) <http://madde14.org/images/3/32/FidhMigreEmhrn2014.pdf>, 21.11.2023.

³⁷ Uluslararası Af Örgütü, *Kale Avrupasının...*

³⁸ *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*, 2000/C 364/01, (Çevrim içi) http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/687_1.pdf, 21.11.2023, s. 8-9.

gerçekleştirilen müzakere ile Geri Kabul Antlaşması yürürlüğe girmiş ve 2016 yılında Kabul Merkezleri yerini Alıkonulma Merkezlerine bırakmıştır. Daha sonra Yunanistan iltica ile ilgili prosedürlerinde birtakım değişikliklere giderek sığınma başvurularını hızlı bir şekilde reddetmeye başlamıştır. Başvurusu reddedilen göçmenlerin ve mültecilerin büyük bölümü Türkiye'nin onlar için güvenli bir ülke olarak gösterilmesi ve detaylı bir inceleme yapılmamasıdır.³⁹

Bir başka insan hakları ihlali iddiası ise düzensiz göçmenlerin bekletildiği alıkonulma merkezlerindeki insanlık dışı uygulamalardır. Yunanistan'a düzensiz giriş yaptıktan sonra ya da ülke içinde düzensiz durumdayken yakalanan mülteci ve göçmenler, doğrudan Türkiye'ye geri gönderilmedikleri takdirde idari gözetim altına alınmaktadırlar. AB-Türkiye arasındaki Geri Kabul Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile 20 Mart 2016 tarihinde Yunan adalarında bulunan Kabul merkezleri "Alıkonulma merkezlerine" dönüştürüldü. İlerleyen birkaç ay içinde ise Yunanistan hükümeti iltica prosedürlerinde değişiklikler gerçekleştirerek, sığınma başvurularını hızlandırılmış bir usulle ilk aşamada reddetmeye başladı. Reddedilen başvuruların çoğu, Türkiye'nin mülteci ve sığınmacılar için güvenli bir ülke olduğuna dair kasıtlı varsayımına dayanılarak ve esas bir değerlendirilme yapılmaksızın olanlardır.⁴⁰ Bu uygulama 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe teşebbüsü sonrası sığınmalarda ve terör örgütü iltisaklı şahısların işlemlerindeki uygulama ile karşılaştırıldığında ilginç bir çelişki yaratmaktadır. Çünkü mezkûr işlemlerde Türkiye'nin güvenli olmadığı iddiasına yer verilmiştir⁴¹.

Yunanistan'ın son dönemde göçmenleri ve mültecileri sınırları dışarısında tutmak için milyonlarca Euro harcamaktadır. 2012 yılında ise Türkiye ile arasında bulunan kara sınırı hattına 10,5 km uzunluğunda bir tel duvar yerleştirmiş ve sınır bölgesine iki bine yakın güvenlik görevlisi yerleştirmiştir. Zaman zaman Yunanistan'ın Türkiye ile arasında bulunan sınır bölgesindeki mültecilere yönelik gerçekleştirmiş olduğu ağır insan hakları ihlalleriyle gündeme gelmiştir⁴². Uluslararası Af Örgütü'nün yapmış olduğu araştırmalarda Yunanistan sınırına geçmeye çalışan mültecilerin doğrudan Türkiye sınırına itildiği görülmektedir. Böylece Türkiye'ye geri gönderilen kişiler uluslararası hukuka aykırı bir biçimde Yunanistan'da sığınma başvurusu dahi yapamadan ve diğer insani ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun bırakılmaktadır. Ayrıca yapılan diğer araştırmalar da ise sınırda bulunan Yunanistan sahil ve güvenlik görevlileri ve FRONTEX görevlileri tarafından gerçekleştirilen geri itme uygulamaları sonucu mültecilerin yaşam tehlikeleri meydana gelmektedir. Uluslararası Af Örgütü'nün bazı mültecilerle yapmış olduğu görüşmeler de denize çıkması elverişsiz botlar ile denize bırakıldığı ve elleri bağlı bir şekilde Türkiye kara sınırına getirildiklerini söylemişlerdir. Yunanistan, son birkaç yıldır göçmenleri sınırlarının dışında tutabilmek için milyonlarca Euro harcadı. 2012 yılında Türkiye ile arasındaki kara sınırına 10,5 km uzunluğunda tel bir duvar yerleştirdi ve bu bölgeye yaklaşık iki bin sınır güvenlik görevlisi konuşlandırdı. Diğer yandan sığınma başvurularını değerlendirmek için 2011 yılında kurulan yeni bir kurum ancak Haziran 2013'te, yalnızca kısmi olarak çalışmaya başladı. Devletler,

³⁹ Uluslararası Af Örgütü, *Bir Umutsuzluk Modeli: AB-Türkiye Antlaşması*, 14.02.2023, (Çevrim içi) <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/BirUmutsuzlukModeliRapor.pdf>, 22.11.2023, s. 13.

⁴⁰ A.e.

⁴¹ Tefvik Durul, "Yunanistan 8 FETÖ üyesi askeri başka ülkelere kaçırdı", *Anadolu Ajansı*, 16.04.2022, (Çevrim içi) <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/yunanistan-8-feto-uyesi-askeri-baska-ulkelere-kacirdi/2565286>; "Yunanistan'a kaçan 8 askerden birinin sığınma başvurusu kabul edildi, Dışişleri tepki gösterdi", *BBC Türkçe*, 30.12.2017, (Çevrim içi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42522012>, 30.11.2023.

⁴² Bu başlık altında pek çok ihlal haberi görülebilir. Bkz: "Meriç nehri", Euronews, (Çevrim içi) <https://tr.euronews.com/tag/meric-nehri>, 30.11.2023

vatandaşları olmayan kişilerin ülkeye giriş yada ülkede kalışlarını kontrol etme; AB de üye devletlere sınır kontrolü yapabilmeleri için destek sunma yetkisine sahiptir. Ancak Yunanistan'ın Türkiye ile sınırını kontrol ediş şekli ağır insan hakları ihlallerine yol açmaktadır. Yunanistan hükümeti sadece sınır denetimini arttırarak ve tel bir duvar öreerek sınırlarını kapatmaya çalışmamaktadır. Uluslararası Af Örgütü'nün araştırması sınırı geçmeye çalışan kişilerin kimi zaman doğrudan Türkiye'ye geri itildiklerini de göstermektedir⁴³. Bu koşullarda Türkiye'ye geri gönderilen kişiler, uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Yunanistan'da sığınma başvurusu yapma ya da diğer olası koruma ihtiyaçlarını açıklama imkânından yoksun bırakılmaktadır. Çeşitli STK'lar ve insan hakları dernekleri ise bu şekilde muameleye maruz kalan mültecilerin Türkiye tarafında tutulmasını ve Yunanistan' a gönderilmemesini talep etmektedir. Kimi zaman ise sınır bölgesinde yakalanan yasa dışı göçmenler Yunanistan tarafından uzun süren idari gözetim altında tutulmakta ve temel ihtiyaçlarını karşılamaktan dahi yoksun bırakılmaktadırlar. Yasa dışı göçmenleri ve mültecileri kontrol etmekle görevli olan FRONTEX, aynı zamanda değer verdiğini beyan ettiğı insan hakları ve özgürlükleri konusunda kendi içinde çelişki yaşamaktadır. Yunanistan'ın bu tutumu AB devletleri açısından her ne kadar hoşnut karşılanırsa da gerek FRONTEX' in gerek Yunanistan'ın yapmış uygulamalar hem FRONTEX hem de Birlik açısından utanç verici boyutlara ulaşmaktadır. Uluslararası alanda insan hakları ve özgürlükleri konusunda dünyaya ders vermeye kalkan AB, yasa dışı göç konusunda başarısız olmuş ve iç savaş ve zulüm gibi sebeplerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan bu göçmenlere karşı uygulamış olduğu politikalar ile insan haklarını ayaklar altına almıştır.⁴⁴

5. Değerlendirme

Kara, deniz ve hava sınırlarını da kapsayan sınır kavramı, beraberinde sınır güvenlik politikalarını getirmektedir. Ülkeler, sınırdaş devletler ile yaptıkları antlaşmalar neticesinde sınırlarında barış ve istikrar ortamını tesis edebilirler. Sınırların güvenliği klasik olarak ulus devletlerin uhdesinde bir egemenlik meselesiyken AB yapısının oluşturulmasıyla birlikte yasa dışı göçmenlerin, Birlik üyesi devletlere girişlerinin takip edilmesi ve yasa dışı göçle ortak mücadele edecek bir ajans oluşturulması gerekliliğı AB sathında ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaca binaen 2004 yılında FRONTEX oluşturulmuştur. Sınırların korunmasından ve yasa dışı göçe bağlı olarak suçla mücadele alanında faaliyet yürüten FRONTEX, Birlik üyesi devletlerden aldığı lojistik ve personel desteğıyle hem saha operasyonları hem eğitim faaliyetleri yürüterek Birlik üyelerinin yasa dışı göçle mücadele etmesinde ve bilinçlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Faaliyet alanı yalnızca yasa dışı göçle sınırlı kalmayan FRONTEX, yasa dışı göçün sebep olmuş olduğu kaçakçılık ve insan ticareti gibi suçlarla da mücadele etmektedir. Yetkilerini AB'den alan Ajans, ilgili konularda istihbarat toplayıp gerekli analizleri yaparak ilgili üyelerle paylaşmak ve olası tehditlere karşı önceden pozisyon almasını sağlamaktadır. Zamanla bütçesi ve kaynakları artan kurum günden güne büyümektedir ve hareket kabiliyetini arttırmakta olmasına karşılık kimi zaman Ege sularında yaşanan krizlere karşı gerekli müdahalede bulunamadığı Ajansa yöneltilen temel eleştiriler arasındadır. Özellikle son zamanlarda insan hakları ihlalleri ve göçmenlere uygulanan insanlık dışı muamele dolayısıyla eleştirilerin odağı olan kurum bu çalışma kapsamında da açıklandığı üzere kuruluşundaki temel değerler ile ters düşmektedir. Söz konusu olumsuz durumun ortaya çıkmasında Yunanistan'ın politikalarının da etkisi olduğu şüphesizdir. AB'nin dış sınırlarının korunmasından görevli olan kurumun bunu gerekli düzeyde ve insancıl şekilde yerine

⁴³ "Uluslararası Af Örgütü: Göçmenlerin Türkiye'ye geri itilmesi Yunanistan'ın politikası haline geldi", *Euronews*, 23.06.2021, (Çevrim içi) <https://tr.euronews.com/2021/06/23/uluslararası-af-orgutu-gocmenlerin-türkiye-ye-geri-tilmesi-yunanistan-n-politikas-haline-g>, 30.11.2023

⁴⁴ Uluslararası Af Örgütü, *Kale Avrupasının İnsani Bedeli...*

getiremediği açık bir şekilde ortadadır. Bu durum ise AB'nin kurucu felsefesi içinde yer alan insan haklarının korunmasına kategorik olarak terstir.

Kaynakça

- “Geri itme uluslararası hukukta suçtur”, *Anadolu Ajansı*, (Çevrim içi) <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/geri-itme-uluslararasi-hukukta-suctur/1331260>, 30.11.2023.
- “Hollanda’da seçim: Aşırı sağcı Wilders birinci, Yeşilgöz üçüncü sırada”, *Euronews*, 22.11.2023, (Çevrim içi) <https://tr.euronews.com/2023/11/22/hollandada-secim-asiri-sagci-wilders-birinci-yesilgoz-ucuncu-sirada>, 30.11.2023.
- “Meriç nehri”, *Euronews*, (Çevrim içi) <https://tr.euronews.com/tag/meric-nehri>, 30.11.2023
- “Uluslararası Af Örgütü: Göçmenlerin Türkiye’ye geri itilmesi Yunanistan’ın politikası haline geldi”, *Euronews*, 23.06.2021, (Çevrim içi) <https://tr.euronews.com/2021/06/23/uluslararasi-af-orgutu-gocmenlerin-turkiye-ye-geri-itilmesi-yunanistan-n-politikas-haline-g>, 30.11.2023
- “Yunanistan’a kaçan 8 askerden birinin sığınma başvurusu kabul edildi, Dışişleri tepki gösterdi”, *BBC Türkçe*, 30.12.2017, (Çevrim içi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42522012>, 30.11.2023.
- “Yunanistan’da sadece haziran ayında 57 geri itme vakası”, *TRT Haber*, (Çevrim içi) <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yunanistanda-sadece-haziran-ayinda-57-geri-itme-vakasi-779800.html>, 30.11.2023.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*, 2000/C 364/01, (Çevrim içi) http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/687_1.pdf, 21.11.2023.
- Baldaccini, A. (2010). “Extraterritorial Border Controls in the EU: The Role of Frontex in Operations at Sea”, (ed.) B. Ryan et.al., *Extraterritorial Immigration Control*, Brill Publications, Netherlands.
- Başaran, M. (2022). *FRONTEX’in Kullandığı Müdahale Biçimlerinin Uluslararası Hukuktaki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Bayram, M.H.; İzol, R. (2022). “Avrupa Birliği’nin Dış Sınırlarının Yönetiminde Üçüncü Ülkelerle İş Birliği: Türkiye Örneği”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII(I), s. 15-37.
- Bilgin, A. A. (2017). “Göçmenlere Yönelik Deniz Operasyonlarında FRONTEX’in Müdahale Yetkisinin Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), s. 55-82.
- Deniz, T.(2014). “Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 181, s.175-204.
- Durul, T. (16.04.2022). “Yunanistan 8 FETÖ üyesi askeri başka ülkelere kaçırdı”, *Anadolu Ajansı*, (Çevrim içi) <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/yunanistan-8-feto-uyesi-askeri-baska-ulkelere-kacirdi/2565286>, 30.11.2023.
- Ekinci, M. U. (2016). *Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyalogu*, SETA Yayınları, Ankara,

- European Commission, *Report from the Commission to the European Parliament and Council on the Evaluation of the European Border Surveillance System (EUROSUR)*, (Çevrim içi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52018DC0632>, 11.10.2023.
- European Court of Auditors, Audit Preview: Frontex (Çevrim içi) https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap20_02/ap_frontex_en.pdf, 21.11.2023.
- FIDH, Migreurop, EMHRN (2014). *Yunanistan ve Türkiye Arasında Geri Çevrilme Sınırı Raporu*, (Çevrim içi) <http://madde14.org/images/3/32/FidhMigreEmhrn2014.pdf>, 21.11.2023.
- FRONTEX, *Frontex Situation Center*, (Çevrim içi) <https://www.frontex.europa.eu/careers/who-we-are/structure/divisions/situational-awareness-and-monitoring-division/frontex-situation-centre/>, 30.11.2023.
- FRONTEX, *Training*, (Çevrim içi) <https://www.frontex.europa.eu/careers/standing-corps/training/>, 30.11.2023.
- FRONTEX, *Who we are*, (Çevrim içi) <https://www.frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/tasks-mission/>, 24.11.2023.
- <https://www.mfa.gov.tr/soru-cevap.tr.mfa> Erişim Tarihi: 30.11.2023
- Karaca, İ. (2016). *AB'nin Entegre Sınır Yönetimi Kurumu FRONTEX'in Rolü ve Türkiye'nin Uyum Süreci*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kayaalp, Ö. (2018). *Ege Denizi'nde Düzensiz Göç, Güvenlik ve İnsan Hakları Paradoksu: FRONTEX*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Keser, U.; Ak, G. (2016). "2000'li Yıllarda Sorunlu Sularda Vaziyet: Adalar (Ege) Denizi'nde Sınırlar Yasadışı Göç ve AB Sınırı Yönetimi", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), s.3-30.
- Kıraç, S.; İlhan, B. (2010). "Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar", *Milli Eğitim Dergisi*, 40 (188), s. 191-201.
- Koca, B.T. (2014). "Biyopolitika, Güvenlik ve Frontex'in Türkiye-Yunanistan Sınırındaki Rolü", *Göç Dergisi*, 1(1), s. 57-76.
- Köktaş A. (2011). "Sınır Güvenlik Birimi Kurma Çalışmaları", *Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz*, Ankara, Temmuz, s. 1-28.
- Mat, T.Y.; Özdan, S. (2018). "AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24(1), s. 36-49.
- Missing Migrant Project, *Migration within the Mediterranean*, (Çevrim içi) <https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean>, 20.11.2023.
- Statista, *Number of Illegal Border-crossings Detected in the European Union in 2022 by Country of Origin*, (Çevrim içi) <https://www.statista.com/statistics/454930/illegal-sea-border-crossing-to-the-eu-by-nationality>, 22.11.2023.

- T. C. Dışişleri Bakanlığı, *Vatandaşlarımızın Schengen Alanına Vizesiz Seyahati, Geri Kabul Anlaşması ve Göç Eylem Planı*, (Çevrim içi) <https://www.mfa.gov.tr/soru-cevap.tr.mfa>, 21.11.2023.
- Turan, M. (2021). *Avrupa Birliği Güvenlik Odaklı Göç Politikalarının İnsan Haklarına Etkisi: FRONTEX'in Operasyonları ve Yapısı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Turgay, S. (2021). "Avrupa Birliği'nin Göçü Güvenlikleştirme Politikasında FRONTEX'in Rolü", *Journal of International Relations and Political Science Studies*, Sayı 3, s. 5-26.
- Uluslararası Af Örgütü (14.02.2023). *Bir Umutsuzluk Modeli: AB-Türkiye Antlaşması*, (Çevrim içi) <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/BirUmutsuzlukModeliRapor.pdf>, 22.11.2023.
- Uluslararası Af Örgütü (2014). *Kale Avrupası'nın İnsani Bedeli Avrupa Sınırlarında Göçmen ve Mültecilerin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri Raporu*, (Çevrim içi) <https://www.amnesty.org.tr/icerik/kale-avrupasinin-insani-bedeli>, 21.11.2023.
- Yıldız, A.; Turhan, E. (2022). "Entegre Sınır Yönetimi ve FRONTEX ile İlişkiler Bağlamında Türkiye'nin AB ile Harici Farklılaştırılmış Entegrasyonu", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, s. 211-231.

BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR

Makale Gelişi:
20.11.2023
Makale Kabulü:
16.12.2023

Araştırma
Makalesi

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

ABD’NİN FİLİSTİN - İSRAİL BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE TARAFGİRLİĞİ: II. CAMP DAVID VE YÜZYILIN ANLAŞMASI

Mustafa YEŞİLYURT
Kırklareli Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Doktora Öğrencisi
mustafa.yesilyurt90s@gmail.com
0000-0002-4663-6026

ÖZET

Filistin İsrail çatışması 1948’den beri uluslararası sistemi meşgul eden bölgesel çatışmalardan biridir. Çatışmanın çözümüne yönelik birçok akademik çalışma gerçekleştirilmiş olsa da hem çatışma taraflarının isteksizliği hem de arabulucu rolü oynamaya çalışan Amerika Birleşik Devletlerinin tercih ve davranışları sorunun günümüze kadar çözülememesinin nedenleri arasında yer almaktadır. Diğer yandan İsrail’in ABD aracılığıyla Filistin-İsrail barış görüşmelerinde barış yapmaktan ziyade barış yapıyormuş gibi hareket ederek 1948’den beri elde ettiği kazanımları meşrulaştırmaya ve bu bağlamda uluslararası kamuoyunun desteğini almaya çalışmaktadır. Okuyacağınız çalışmanın hipotezi, Amerika Birleşik Devletlerinin Filistin İsrail çatışmasında arabuluculuk rolünü üstlenmeye çalışmasına rağmen, bir arabulucunun temel niteliklerine uymayan şekilde, İsrail lehine tarafsız tutum takındığıdır. Bu hipotezin sınanabilmesi için Amerika Birleşik Devletlerinin Filistin İsrail çatışmasını çözmeye yönelik gerçekleştirdiğini iddia ettiği II. Camp David ve Yüzyılın Anlaşması planları örneklem olarak incelenecektir. Çalışma boyunca elde edilecek veriler ve gerçekleştirilecek değerlendirmeler, çatışma çözümüne ilişkin geleneksel yöntemlerden biri olarak kabul edilen, arabuluculuk kavramı çerçevesinde ele alınacaktır. Böylece Filistin İsrail çatışmasının, modern çatışma çözümü tekniklerinin ideal ve nihai amacı olan, “pozitif barış” niteliklerine sahip bir çözüme ulaşmasına katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Filistin-İsrail, Arabuluculuk, II. Camp David, Yüzyılın Anlaşması.

Atıf Bilgisi: Mustafa Yeşilyurt, “ABD’nin Filistin - İsrail Barış Görüşmelerinde Tarafgirliği: II. Camp David ve Yüzyılın Anlaşması”, *Uluslararası Siyaset Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2023, ss.53-68.

Çıkar Çatışması Beyanı:
Etik Kurul Onayı:
Finansal Destek Beyanı:
Yazar Katkı Beyanı:

Yazarlar çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Yazarlar etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.
Yazarlar finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.
1. yazar %100

10.5281/zenodo.10432088

Article Received:
20.11.2023
Article Accepted:
16.12.2023

Research Article

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

US PARTIALITY IN THE PALESTINIAN-ISRAELI PEACE NEGOTIATIONS: CAMP DAVID II AND THE DEAL OF THE CENTURY

ABSTRACT

The Palestine-Israel conflict is one of the regional conflicts that has occupied the international system since 1948. Although many academic studies have been carried out to resolve the conflict, both the reluctance of the conflict parties and the preferences and behavior of the United States, which is trying to play a mediating role, are among the reasons why the problem has not been resolved to date. On the other hand, Israel, through the USA, is trying to legitimize the gains it has achieved since 1948 by pretending to seek peace in the Palestinian-Israeli peace talks, and in this context, to gain the support of the international public. The hypothesis of the study you are about to read is that although the United States tried to assume a mediating role in the Palestinian-Israeli conflict, it adopted a biased attitude in favor of Israel, which does not comply with the basic qualifications of a mediator. In order to test this hypothesis, Camp David and Deal of the Century plans the United States claimed to have carried out to resolve the Palestinian-Israeli conflict, will be examined as examples. The data to be obtained and the evaluations to be made throughout the study will be discussed within the framework of the concept of mediation, which is considered one of the traditional methods of conflict resolution. Thus, it is aimed to contribute to the Palestine-Israel conflict reaching a solution with the characteristics of "positive peace", which is the ideal and ultimate goal of modern conflict resolution techniques.

Key Words: USA, Palesitne-İsrael, Mediation, II. Camp David, Deal of the Century.

To Cite: Mustafa Yeşilyurt, "ABD'nin Filistin - İsrail Barış Görüşmelerinde Tarafgirliği: II. Camp David ve Yüzyılın Anlaşması", *Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal*, Vol. 1, No. 1, 2023, pp.53-68.

Conflict of Interest Statement:

Author declared no conflict of interest

Ethics Committee Approval:

Author declared article does not require ethics committee approval

Financial Support Statement:

Authors declared that they did not receive financial support

Author(s) contribution Statement:

1th author 100%

10.5281/zenodo.10432088

1.Giriş

Filistin-İsrail uyuşmazlığı uzun zamandır uluslararası sistemi meşgul eden bölgesel bir çatışmadır. Sorun 1948 yılında Birleşmiş Milletler (BM)'in 1947 181 A (II)¹ sayılı taksim kararını takiben İsrail devletinin kurulmasıyla başlamıştır. Taksim kararı ile birlikte nüfusun yaklaşık %30'unu oluşturan Yahudilere Filistin topraklarının %52'sinin verilmesi sorunun derinleşmesinin başlıca nedenlerinden bir diğeridir. Sırası ile yaşanan 1948-49, 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşları sonucu İsrail, Filistin topraklarının %80'ine hâkim olmuştur. 1973 savaşından sonra İsrail kazanımlarını sağlamlaştırmak için çalışmalara başlamıştır. Bu savaşlar sonucunda İsrail Kudüs şehrini BM kararlarına rağmen işgal etmekle kalmamış 1980 yılında Knesset²'te çıkan bir yasa ile Kudüs'ü İsrail'in değişmez ve tek başkenti olarak ilan etmiştir. İsrail 1950 yılından başlayarak işgal ettiği topraklar üzerinde yasa dışı yeni yerleşim birimleri inşa ederek egemenliğini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. 1948-49 savaşından beri BM İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve uygulamalarına son vermesini isteyen birçok karar çıkarmasına rağmen İsrail bu uyarıları hiçbir şekilde dikkate almayarak eylemlerine devam etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), BM'de 1947 yılında yapılan İsrail'in kurulması yönündeki oylamalarda İsrail yanlısı bir tutum sergileyerek soruna taraf olmaya başlamıştır. 1947 yılında yapılan oylamalarda iki defa ret sonucu çıkmasına rağmen ABD, Latin Amerika ülkelerine baskı uygulayarak teamüllere aykırı olmasına rağmen üçüncü oylamayı yaptırıp İsrail devletinin kurulma kararının çıkmasını sağlamıştır. 1947 yılındaki taksim kararında da önemli bir rol oynamıştır. ABD Arap-İsrail savaşlarında 1967'ye kadar temkinli bir tutum takınarak barışa ön ayak olma çabası sergilemiştir. Ancak hem bölgede yaşanan olaylar yani Mısır ve Suriye'nin SSCB'ye yanaşması ve İsrail'in 1967 savaşında büyük bir başarı göstererek savaşı kazanması ABD'nin İsrail'in bölgede etkin ve güvenilir bir müttefik olabileceği kanaatini oluşturmuştur. Bu bağlamda 1967 sonrası ABD, Filistin-İsrail sorununda İsrail yanlısı tutum takınmaya başlamıştır. 1973 Yom Kippur Savaşı'nda İsrail'e açık bir şekilde iktisadi ve askeri yardımda bulunarak savaşın seyrini değiştirmiştir. ABD 1979 yılında Camp David'de Mısır ve İsrail arasında barış anlaşması yaparak Arap bloğunda büyük bir gedik açmış ve bu sayede İsrail'e karşı oluşabilecek yeni bir saldırıyı engelleyerek bölge ülkelerini zayıflatmıştır. ABD, BM'de İsrail aleyhine olan neredeyse tüm kararları veto ederek İsrail'in uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin arkasında yer aldığını göstermiştir. 1991 yılına geldiğimizde Körfez Savaşı'nın etkisiyle Filistin ile bir barış yapılabileceği algısı ABD'de oluşmuştur. Çünkü Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) lideri Yaser Arafat'ın Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalini desteklemesi Arafat'ı uluslararası arenada yalnızlaştırmıştır. Oslo görüşmeleri sırasında iki tarafın da küçük tavizler vermesiyle süreç işletilmeye çalışılmıştır. ABD ise süreç içerisinde arabulucu olarak yer alarak İsrail tezlerini savunan bir tutum sergilemiştir. Özellikle Bill Clinton'ın süreç içerisinde barışı istemesi tarafları masada tutmuş ancak nihai meseleler konusunda anlaşmaya varılamamıştır. 2000 yılında yine Clinton'ın isteğiyle İsrail başkanı Ariel Sharon ve FKÖ lideri Yaser Arafat ABD'de II. Camp David görüşmelerine başlamıştır. Süreç içerisinde ABD'li bazı diplomatların İsrail yanlısı tutum takınması ve ABD'nin taraflara sunacağı önerilerin el altından İsrail'e önceden verilmesi sürecin ölü doğmasına neden olmuştur. Ayrıca ABD önerilerine bakıldığı zaman bunların İsrail'in tezleriyle örtüşmesi Arafat'ın ABD'nin arabuluculuğuna olan güvenini sarsmıştır. Clinton'ın baskı ve ısrarlarına rağmen Arafat sunulan anlaşmaların Filistin'e bir şey kazandırmadığını aksine Filistin'in uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının

¹ Birleşmiş Milletlerin 1947 181 A (II) Sayılı Taksim Kararı, 29.11.1948, (Çevrim içi), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/88/PDF/NR003888.pdf?OpenElement>, 20.11.2023.

² "Knesset": İsrail Devletinin yasama organı.

gaspından ibaret olduğunu söyleyerek ABD'nin baskılarına boyun eğmeyip süreci sonlandırmıştır. ABD'nin II. Camp David sürecinde İsrail yanlısı tutum sergilemesi sorunun günümüze kadar gelmesine neden olmuştur. 2017 yılında başkanlık koltuğuna oturan Donald J. Trump ve ekibi İsrail-Filistin uyuşmazlığının çözümü için ABD arabuluculuğunda Yüzyılın Anlaşması adı altında bir barış planı önermişlerdir. ABD başkanı Trump'ın İsrail ile olan yakınlığı, aldığı kararlar ve anlaşmanın kamuoyuna sızan maddeleri ışığında bu anlaşmanın Filistin'e bir şey kazandırmadığı, aksine Filistin devletini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimden ibaret olduğu açıktır.

Çalışmada Filistin-İsrail barış görüşmelerinden II. Camp David ve Yüzyılın Anlaşması üzerinden ABD'nin arabuluculuk rolünde tarafgirliği incelenecektir. Arabuluculuk kavramı ayrıntılı olarak açıklanarak arabulucunun süreç içerisinde yapmaması gereken taraf olmama ve güvenilir olma kriterleri ortaya konacaktır. 1947'den günümüze ABD'nin Filistin ve İsrail politikasının hangi saikler ile olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. II. Camp David ve Yüzyılın Anlaşması süreçleri incelenerek arabuluculuk rolü üstlenen ABD'nin tarafgirliği ele alınacaktır.

2. Arabulucu

Arabulucu kavramı insanların bir arada yaşamaya başladığından beri uyuşmazlıkların barışçıl yollar ile çözümü için kullandıkları bir yöntem olarak günümüze kadar süre gelmiştir. Uluslararası hukukta arabulucu kavramı ilk defa 1899 ve 1907 Lahey görüşmelerinde ele alınmış ve uyuşmazlıkların barışçıl yollar ile çözülmesi hedeflenmiştir.³ Günümüzde de arabulucu kavramı devletlerin aralarındaki sorunları çözmek için sıkça başvurdukları bir yöntemdir. Hüseyin Pazarıcı'ya göre arabulucu; üçüncü bir devletin, örgütün veya nadiren de olsa bir kişinin çatışmaya taraf devletlerle görüşmelere katılmalarına ve sorunun çözülmesi için yardımcı olmak suretiyle iki taraf arasındaki görüşmelere iştirak etmesi ve hizmetini sunmasıdır.⁴ Ali Suat Bilge'ye göre ise; aralarında uyuşmazlık olan devlet ya da uluslararası kuruluşların sorunlarını ortadan kaldırmak nedeni ile üçüncü bir taraf devlet veya uluslararası örgütün harcadığı çabaya arabulucu denir.⁵ Sara Horowitz, arabuluculuğu bir çatışma ya da müzakerede tarafgir olmayan, güvenilir, önyargısız ve tarafsız davranmaya çalışan üçüncü bir tarafın çabası olarak görmektedir.⁶ Görüşme ya da dostça girişim süreçlerini tercih etmeyen ya da tercih ettiği halde bir sonuca ulaşamayan tarafların ilk başvurduğu barış çözüm yöntemi arabuluculuktur.⁷ Arabuluculukta üçüncü bir kişinin sorunun taraflarına arabuluculuk hizmetini sunması tarafların isteği ile ya da resen olabilmektedir.⁸ Arabuluculuk hizmetinin başlaması ve bitmesi sorunun taraflarının isteğine bağlıdır.⁹ Arabuluculuğun dostça girişimden farkı, arabulucunun taraflara öneride bulunabilmesi ancak bu önerilerin bağlayıcılığının olmaması ve tarafların isteğine bağlı olmasıdır.¹⁰

2.1. Arabulucunun Özellikleri

³ M.Yusuf Eren, "Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümünde Arabuluculuk Yöntemi", Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014, s.66.

⁴ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 8. bs., Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, ss.450.

⁵ Ali Suat Bilge, "Milletler Arası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar ile Çözülmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, Ankara, Şubat 1962, (197-210), s.4.

⁶ Sara Horowitz, *Mediation, Charles Weibel ve Johan Galtung, Handbook of Peace and Conflict Studies*, London and New York: Routledge, 2007, ss. 51-52

⁷ Jacob Bercovitch ve Richard Jackson, *Conflict Resolution in the Twenty-first Century*, Michigan, 2009, s. 32.

⁸ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, s. 450.

⁹ A. e.

¹⁰ A. e., s. 40.

Arabulucu rolünde devletler, örgütler, sivil toplum kuruluşları ve kişiler yer alabilir. Arabulucunun üstlendiği görev itibari ile büyük bir sorumluluğu vardır. Yapılan bir araştırmaya göre devletlerin ve uluslararası örgütlerin giriştikleri arabuluculuk rollerinde daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir.¹¹ Uyuşmazlığa taraf devletleri bir masada oturtması ve çözüm için çabalaması gerekmektedir. Bu çaba esnasında arabulucunun iki taraf arasında arabulucu kapasitesine sahip olması, dengeyi koruması, tarafsız olması, güvenilir olması, arabuluculuğa hazır olması, günah keçisi olmayı kabul etmesi ve iki tarafı da dikkatlice dinlemesi arabulucuda olması gereken özelliklerden bazılarıdır.

2.1.1. Tarafsız olma

Arabulucunun en önemli karakteristik özelliği uyuşmazlığa taraf devletler arasında tarafsız olmasıdır. BM Etkin Arabuluculuk Rehberinde arabulucunun tarafsızlığına açıkça değinilmektedir.

*“Tarafsızlık arabuluculuğun temel taşıdır. Bir arabuluculuk süreci önyargılı olarak algılanır ise, bu durum uyuşmazlığı çözmeye yönelik anlamlı bir ilerlemeyi sarsabilir. Bir arabulucu bütün aktörlere adil bir şekilde davranan dengeli bir süreç yürütmeli ve arabulucunun sonuca ilişkin herhangi bir maddi çıkarı olmamalıdır. Bu aynı zamanda arabulucunun uyuşmazlığın çözümünü ile ilgili olan bütün aktörlerle görüşebilmesini gerekli kılmaktadır.”*¹²

Arabulucu uyuşmazlığa taraf devletlere eşit mesafede olmalı, taraflardan hiçbiri ile arabuluculuk rolüne tehlikeye atacak şekilde yakınlaşmamalıdır.¹³ Arabulucu taraflar arasında eşit davranmalı, aynı mesafede durmalı ve her iki tarafın menfaatlerini dikkate alarak çözüm üretmelidir.¹⁴ Arabulucunun sorunun çözülmesine yönelik hiçbir menfaatinin olmaması ve taraflar arasında aynı mesafede durarak tarafların güvenini kazanması gerekmektedir. Arabulucu tarafsız olduğu sürece tarafların arabulucuya olan güveni daha da artacak ve arabulucunun çözüm önerileri dikkate alınmaya başlanacaktır.¹⁵ Bazen taraflar arasında güç farkının adaletsiz olması taraflardan birini daha zayıf durumda bırakabilir ya da görüşmecilerden biri kişisel ve hitap mahareti nedeniyle üstün olabilir ve müzakerenin yönünü kendi avantajlarına çevirebilir. Bu bağlamda tarafsızlığın her zaman kesin olmadığı ve görüşmenin durumuna göre arabulucunun hareket etmesi gerektiği görülmektedir. Bundan dolayı, tarafsızlık arabuluculuk esnasında izlemeyi, hiçbir şeye müdahale etmemeyi değil aksine yeri geldiği zaman taraflar arasındaki iletişim kopukluklarını dengelemeyi gerektirir.¹⁶

2.1.2. Güvenilir olma

Güvenilirlik arabulucu rolünü üstlenen devlet veya kişiden beklenen ilk özelliklerden biridir. Arabulucunun güvenilir, adil ve dürüst olması ve bu bağlamda bir prestijinin olması gerekmektedir.¹⁷ Arabulucu birey olacak ise güçlü bir siyasi ve sosyal güce sahip olmalıdır. Sorunları etraflıca inceleyebilmesi, tarafsız olduğunu kanıtlanması, barış için çabaladığı kanaatini ortaya koyması, çıkar gruplarından bağımsız hareket etmesi gerekmektedir.¹⁸ Arabuluculuk rolünde devletlere geldiğimizde ise bu süreçler güven bağlamında daha

¹¹ Yakup Şahin, “Uyuşmazlıkların Çözümünde Üçüncü Taraf Rolü Olarak Arabuluculuk”, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, Aralık 2021, s. 226.

¹² “Birleşmiş Milletler Etkin Arabuluculuk Rehberi”, *Dışişleri Bakanlığı*, (Çevrim İçi) https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/BM_Etkin_Arabuluculuk_Rehberi_Turkce.pdf, 15.11.2023

¹³ Eren, a.g.e, s.95.

¹⁴ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlıklar Çözümü*, Bursa, Dora, 2015, s.134.

¹⁵ Eren, a.e. s.96.

¹⁶ Yılmaz, a.e., s. 135.

¹⁷ Şahin, a.e., s. 229.

¹⁸ Yılmaz, a.e., s. 129.

problemlili olabilmektedir. Devletlerin ulusal çıkarları çoğunlukla uluslararası barış isteğinden daha ileri gelmektedir. Güçlü devletlerin arabulucu rolünde yer almalarının önemli bir nedeni olarak tarafları cezalandırma veya ödüllendirme gücüne sahip olması bu devletlere olan güven duygusunu arttırmaktadır.¹⁹ İster devlet olsun ister kişi arabulucunun taraflara güven duygusunu vermesi elzemdir.

3. ABD'nin İsrail Politikası

ABD'nin İsrail politikası Birinci Dünya Savaşında Ortadoğu'da Yahudiler için küçük de olsa bir devlet kurulmasını istemesiyle başlamaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda Sykes Picot ve Balfour Deklarasyonu'na destek vererek Yahudiler için bir devlet kurmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda ABD'nin 1947 yılında BM Genel Kurulu'nda Filistin topraklarında bir İsrail devleti kurulması planına destek verdiği görülmektedir. Genel Kurul'da yapılan iki oylamada da İsrail devletinin kurulması için çoğunluk sağlanamaması üzerine ABD Latin Amerika ülkelerini tehdit ve şantajla etkileyerek teamüllere aykırı olmasına rağmen üçüncü oylamada İsrail devletinin kurulması kararını geçirmeyi başarmıştır.²⁰ Ayrıca ABD 1947'de 181 II (A) sayılı Taksim planının Genel Kurul'da kabul edilmesi konusunda da büyük çaba harcamıştır. İsrail'in devletinin kurulmasından on dakika sonra İsrail'i tanıyan ilk ülke olmasına rağmen ABD'li karar vericiler İsrail ve Araplar arasında eşit mesafede durmaya çalışmış ve İsrail devletine resmi taahhütlerde bulunmaktan kaçınarak çıkarlarını korumak istemişlerdir.²¹ Çünkü Ortadoğu'da var olan petrol kaynakları yüzünden ABD Araplarla arasının açılmasını istememiştir. ABD bugün olduğu gibi her ne olursa olsun İsrail'i desteklememiş kendi ulusal hedefleri doğrultusunda hareket etmiştir.²² ABD'nin İsrail ile ciddi olarak ilgilenmeye başladığı dönem 1960 sonrası Suriye ve Irak'ta Nasır yanlısı askerlerin göreve gelmesi ile birlikte İsrail'in önemi giderek artmasından dolayıdır. Bununla birlikte, John F. Kennedy'nin yerine başkan olan Lyndon B. Johnson'un 1950'den beri Yahudi lobileriyle ilişkilerinin iyi olması İsrail ile ABD arasındaki yakınlaşmayı daha da arttırmıştır.²³

Diğer yandan 1960 sonrası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Ortadoğu da Arapları kendi tarafına çekmeye çalışması ABD'yi endişelendirmiştir. 1967'de İsrail'in Araplarla yaptığı Altı Gün Savaşı'nda büyük bir başarı elde etmesi ABD'ye İsrail'in bölgede değerli bir müttefik olabileceğini göstermiştir. ABD bu tarihten itibaren İsrail'e verdiği desteği arttırmış ve bölgede güçlü bir İsrail devletinin ABD'nin çıkarları için gerekli olduğu kanaati ortaya çıkmıştır. Ayrıca İsrail, Ortadoğu'da SSCB'nin yayılmasını büyük ölçüde engellemiştir.²⁴ ABD'nin bu tarihe kadar Filistin İsrail sorununun çözümüne dair bir politika izlerken, bu tarihten sonra İsrail yanlısı bir politika izlemeye başladığını söylemek mümkündür. BM Genel Kurulu'nda Rusya'nın İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi talebini ABD veto ederek tarafgirliğini açıkça ortaya koymuştur.²⁵ Bununla birlikte ABD, İsrail'in BM tarafından kınanmasına dair girişimleri engellemiştir. ABD'nin İsrail politikasında önemli dönüm noktaları ise 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı

¹⁹ A. e., s. 132.

²⁰ Haydar Oruç, "ABD'nin Filistin- İsrail Politikası", 2014, ss.3-4, (Çevrim içi) https://www.academia.edu/10234282/ABDnin_%C4%B0srail_Filistin_Politikas%C4%B1, 15.11.2023.

²¹ John J. Mearsheimer ; Stephen M.Walt, *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.6.

²² Mehmet Şahin, "ABD-İsrail İlişkileri: Böyle Dost Düşman Başına", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 21, Eylül 2010, 39-45, s.2

²³ Bora Bayraktar, *Oslo Barış Süreci, İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri, 1991-2000*, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.208.

²⁴ Stephen M. Walt; John Mearshemier, *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, Profil Yayıncılık İstanbul, 2007, s. 14.

²⁵ Şahin, a.e., s. 3.

işgal etmesi ve İran'da Şah rejiminin devrilmesi olmuştur. Bu olaylar İsrail'in bölgede stratejik öneminin daha da artmasına neden olmuştur.²⁶ ABD 1973 Arap-İsrail savaşında İsrail'e iktisadi ve askeri destek vererek savaşın seyrini değiştirmiştir. ABD 1980'li ve 1990'lı yıllarda da İsrail'in tezlerini savunmayı sürdürmüştür. Ancak 1991 Körfez Savaşı sonrası bu politikalarda kısmen de olsa bir değişim yaşanmış ve Filistin'de imtiyazlar koparılacağı düşüncesiyle Yaser Arafat önderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile Norveç'in başkenti Oslo'da görüşmeler başlamıştır. Nihayetinde taraflar arasında Oslo anlaşması imzalanmıştır.²⁷ Devamında 1995 yılında İsrail başbakanı İzak Rabin'in öldürülmesi, süreci sekteye uğratmış; ABD başkanı Clinton ise sürecin devam etmesi için büyük bir çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda Filistin'e giderek mekik diplomasisi yöntemiyle tarafları bir araya getirmeye çalışmıştır. 2000 yılında Clinton'ın çabaları sonucu II. Camp David görüşmeleri ABD'nin arabuluculuğu ile başlamış ancak tarafların Kudüs, mülteciler ve İsrail'in yasa dışı yerleşim yerleri gibi hayati önem ihtiva eden konularda anlaşamamaları ve ABD heyetinde yer alan Yahudi İsrail yanlısı diplomatlar yüzünden süreç başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁸ Günümüze geldiğimizde ise ABD'nin bölgeye yönelik politikasında İsrail'in varlığını korumanın belirleyici olduğu ifade edilmelidir. İsrail'in ABD'nin bölgedeki en güvenilir müttefiki olması bu desteğin en önemli nedenidir.²⁹ İsrail'in Filistinlilere karşı terörle mücadeleyle bahane ederek uygulamış olduğu yıldırma ve insan haklarına aykırı politikaları ABD desteklemekte, hatta Tel Aviv'e iktisadi ve askeri yardım yapmaktadır.³⁰ ABD 2009 rakamlarına göre İsrail'e yaklaşık 3 milyar dolar yardım etmektedir ve İsrail bu yardımı nasıl harcayacağı konusunda hesap vermesi gerekmeyen tek ülkedir.³¹

2017 yılında başkanlık koltuğuna oturan Danold J. Trump ABD tarihinde görülmemiş bir şekilde İsrail lehine birçok karara imza atmıştır. İsrail-Filistin uyuşmazlığında iki devletli yapıyı reddetmiş, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımış, Golan tepelerini İsrail'e vermiş ve İsrail'in uluslararası hukuka aykırı ve yasadışı yerleşim birimlerini meşru hale getirmiştir. Başkan olduktan sonra gündeme getirilen Yüzyılın Anlaşması planı Trump yönetiminin İsrail'e verdiği desteği ve tarafgirliğini açıkça göstermesi açısından önemli bir veridir.

4. ABD'nin Filistin Politikası

ABD'nin sorunun başladığı 1947'den beri tutarlı bir Filistin politikası olmamıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi 1947 yılında BM Genel Kurulu'na yapılan Filistin'de İsrail devleti kurulması yönündeki öneriyi destekleyen ABD teamüllere aykırı olmasına rağmen Genel Kurul'da iki defa reddedilen tasarıyı üçüncü defa oylamaya sunmuştur. Üçüncü oylamada ABD'nin desteğiyle İsrail lehine karar alınmıştır. Filistin topraklarının taksim edilmesi planı konusunda BM Genel Kurulu'nda 29 Kasım 1947 günü yapılan oylamada, çoğunluk planı Genel Kurulun 181 (II)A Sayılı kararı olarak 13 ret ve 10 çekimser oya karşılık ABD dâhil 33 oyla kabul edilmiştir.³² ABD'nin ve İngiltere'nin desteği ile BM'nin almış olduğu bu karar Arap devletlerinin itirazlarına karşın uygulamaya konulmuştur. Ayrıca bu karar devletlerin egemen eşitliği ilkesi ve self determinasyon ilkesine aykırıdır. Çünkü Yahudiler Filistin'de nüfusun yaklaşık %30'unu oluşturmalarına rağmen Filistin topraklarının %52'si taksim planı çerçevesinde Yahudi devletine tahsis edilmiştir. Yine de ABD, 1967 tarihli Altı Gün

²⁶ Oruç, a,g,e, s. 3.

²⁷ A.e., s. 4.

²⁸ Bayraktar, a,g,e, s. 211.

²⁹ Jim Zanotti, "Israel: Major Issues and U.S. Relations", *Congressional Research Service Report*, 27.09.2023,

s.1

³⁰ A.e.

³¹ Walt ve Mearshemier, a.e., ss. 28-31.

³² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail savaşları (1948- 1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994, ss.88-89.

Savaşı'na kadar Filistin konusunda yapıcı olmaya çalışmış; 1948 Arap-İsrail savaşında evlerinden olan mültecilere geri dönüş hakkını tanımış ve iki devletli yapıyı desteklemiştir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere, hem 1960 sonrası uluslararası ortamda yaşanan olaylar hem de 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail'in büyük bir başarı göstererek kendini ABD'ye kanıtlanması bir dönüm noktası olmuştur. 1967 sonrası ABD artık İsrail'in arkasında durmaya başlayarak Filistin politikasında İsrail merkezli bir anlayış izlemeye başlamıştır. Bunun en büyük örneği 1973 Yom Kippur Savaşı'nda aleni olarak ABD'nin İsrail'i askeri ve iktisadi bakımdan destekleyerek savaşı kazanmasında önemli bir rol oynamasıdır. 1974 yılına kadar ABD Filistin için Ürdün'ü muhatap alırken 1974 sonrası Arap Birliği'nin kararı ile Yaser Arafat liderliğinde FKÖ Filistin'in meşru temsilcisi olmuştur. Hatta 1974 yılında Yaser Arafat ABD ve İsrail'in tüm engellemelerine rağmen BM Genel Kurulu'nda konuşarak Filistin'i üye olmayan gözlemci devlet statüsüne sokmuştur.³³ Devamında 1975 yılında FKÖ'nün girişimleriyle BM Genel Kurulu'nda Siyonizm'in ırkçılık olduğunun kabul edilmesi FKÖ'nün ilk ve en önemli başarılarından biridir.

ABD'nin 1979'da Camp David'de Mısır ve İsrail arasında bir barış anlaşması imzalatması Filistin için durumun daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. 1988 yılında Ürdün'ün Filistin üzerindeki tüm haklarından vazgeçtiğini ilan etmesi üzerinde Yaser Arafat 1988'de Cezayir de Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmiştir.³⁴ Bu ilandan önce 1987'de FKÖ den bağımsız bir şekilde işgal ve baskı altında yetişen Filistinli gençlerin başlattığı intifada (*ayaklanma*) kısa sürede Filistin topraklarının tümüne yayılmıştır. İsrail intifada hareketini sert bir şekilde bastırmaya çalışsa da bunda başarılı olamamıştır.³⁵ Bunun üzerine ABD, FKÖ ile iletişime geçerek FKÖ'nün tanınması karşılığında intifadan vazgeçmesi talebinde bulunmuştur. Bu talebi kabul eden FKÖ tarafların barış ve güvenlik içinde var olma haklarına saygı duyduğunu ifade etmiştir.³⁶ Ancak 1991 Körfez Savaşı'nda Yaser Arafat'ın Saddam Hüseyin'i desteklemesi her şeyin seyrini değiştirmiştir. ABD, Arafat'ın bu hareketine karşı 1991'de yapılacak olan Madrid Konferansı'ndan FKÖ'yü men etmiştir.³⁷ Körfez Savaşı sonrası yalnız kalan Arafat'ın bu durumunu gören İsrail ve ABD harekete geçerek Arafat ile barış görüşmelerine başlamıştır. Nihayetinde Arafat 30 yıldır sürdürdüğü mücadeleden büyük tavizler vererek 1993 yılında Oslo sürecine girmek zorunda kalmıştır.³⁸ ABD'nin arabuluculuğunda devam eden Oslo sürecinde bazı konularda taraflar anlaşmaya varabilmiştir. Ancak nihai ve ana konular üzerinde bir anlaşma sağlanamamıştır. Zaten İsrail'in barış sürecinde izlediği politika incelenince, İsrail'in barış yapmaktan yana olmadığı ve uluslararası topluma barış yapıyor gibi görünerek kazanımlarını sağlamlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. ABD ise bu süreçte İsrail tezlerini savunan bir politika izleyerek sürecin tıkanmasında önemli bir etken olmuştur.

5. II. Camp David Süreci

1993'ten başlayarak 2000 yılına kadar devam eden Oslo süreci zaman zaman kesintiye uğrasa da taraflar küçük tavizler vererek bazı konularda anlaşmaya varabilmişlerdir. Ancak temel meseleler olan Kudüs, mülteciler sorunu, İsrail'in yasa dışı yerleşim yerleri ve kurulacak olan Filistin devletinin sınırları konusunda bir anlaşmaya varamamışlardır. 11-24 Temmuz 2000'de ABD Başkanı Clinton'ın girişimleriyle nihai statü anlaşması konusunda bir uzlaşma sağlamak için Camp David'de İsrail başkanı Ehud Barak ve FKÖ lideri Yaser Arafat'ın

³³ Oruç, a.g.e, s. 5.

³⁴ A.e.

³⁵ Ömer Turan, *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, Step Ajans, İstanbul, s.179.

³⁶ Oruç, a.e., s. 5.

³⁷ Turan, a.e., s. 180.

³⁸ Ömer Turan, *Düşman Kardeşler Siyonizm, İsrail, Filistin Direnişi*, Step Ajans, İstanbul, 2002, S.142.

katılımlarıyla süreç yeniden başlamıştır.³⁹ ABD başkanı Clinton tarafları anlaşmaya ikna etmek için ekonomik ve siyasi tüm nüfuzunu kullanarak baskı uygulamaya çalışmıştır.⁴⁰

Filistin tarafı görüşmelere bazı kırmızı çizgilerle gelmiştir. Nitekim Arafat'ın Kudüs'ün egemenliğinin kimde olacağı, 1948 tarihli BMGK'nin 194⁴¹ sayılı kararına göre Filistinli mültecilerin dönüş hakkı ve BMGK'nin 242⁴² ile 338⁴³ kararları gereğince 1967 savaşı sonrası İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi konularında sert bir duruş sergileyeceği bilinmekteydi.⁴⁴ İsrail tarafı ise daha çok güvenlik odaklı bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda II. Camp David sürecinin en büyük aldatmacası Ehud Barak'ın Camp David'e kendi hazırladığı anlaşma metnini dayatmak için gitmesi olmuştur. Barak'a göre, Filistin ya İsrail lehine anlaşmayı kabul edecek ya da reddederek İsrail ve dünya kamuoyunda Filistin tarafının barış için olgunlaşmadığı ürerinden bir algı oluşturulacaktı. Bu durum başkan Clinton ve Yahudi danışmanları tarafından da destekleniyordu. Diğer yandan bu anlaşma tasarısı hiçbir yasa ve kanuna dayanmamakta ve sadece ABD'nin ve İsrail'in iyi niyetine bırakılmaktaydı. Ancak bu iyi niyet İsrail'in yönlendirmesinden öteye gidememiştir.⁴⁵ Arafat ise Camp David'e çekinerek gelmiştir. Arafat Oslo sürecinde verilen birçok sözün tutulmaması üzerine Camp David'e Kudüs ve Harem-i Şerif konusunda bir anlaşmaya zorlanacağı endişesiyle katılmıştır.⁴⁶ Ayrıca Amerikan heyetinin yarısının yahudi diplomatlardan oluşması ve görüşmelere hazırlıksız gelmeleri yüzünden ilk başta görüşmelerin yönetimi İsrail'e bırakılmıştır.⁴⁷ İsrail Kudüs ve mülteciler konusunda geri adım atmayacağını görüşmelerin başında ABD'ye bildirmiştir. Arafat ise 1967 öncesi topraklardan daha azına razı olmayacağını belirtmiştir. II. Camp David sürecinde Kudüs'ün geleceği konusundaki tıkanma ise, hem ABD tarafının hem de İsrail tarafının olaya Filistin halkını aşağılayacak ve barış sürecinin temeli olan BMGK'nin 242 sayılı kararıyla tümüyle çelişen bir biçimde yaklaşmasından dolayı sürecin ölü doğmasına neden olmuştur.⁴⁸ İsrail'in kuliste önerip Filistin'in reddettiği öneriler ABD heyeti tarafından uzlaşma önerileri olarak tekrardan Filistin tarafına sunuluyor ve Filistin'in kabul etmesi için baskı yapılıyordu. Filistinlilerin sunulan anlaşmaları reddetmesinin ardından tasarıların içeriği ile biraz oynanarak bunlar tekrar Filistinlilerin önüne konuluyordu. Anlaşmayı sunma işini ise İsrail yerine Clinton yapmakta, böylelikle Arafat'a baskı uygulanmaya çalışılarak Kudüs ve mülteciler konusunda geri atması halinde kendisine küçük bir Filistin devleti vaat edilmekteydi.⁴⁹ Hatta ABD heyetinin İsrail'in süreci baltalayan girişimlerini hoş görmesi ve ABD heyetinin taraflara sunduğu anlaşma metinlerinin İsrail'e el altından verildiğinin ortaya çıkması arabulucu olan ABD'ye olan güvenin alt üst olmasına neden olmuştur.⁵⁰ ABD heyeti Başkanı Ross'un Kudüs konusunda sunmuş olduğu tasarıda Kudüs yerine genişletilmiş Kudüs mahallelerinin

³⁹ Tayyar Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s.13.

⁴⁰ Oruç, a.e., s. 4.

⁴¹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Filistinli Mültecilerin Geri Dönüş Hakkı ile ilgili 27 Kasım 1948 Tarihli 194 Sayılı Kararı, 27 Kasım 1948, (Çevrim içi), <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20ARES%20194.pdf>, 20.11.2023.

⁴² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1967 Tarihli 242 Sayılı Kararı, 1967, (Çevrim İçi) <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCRes242%281967%29.pdf>, 20.11.2023.

⁴³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1973 Tarihli 338 Sayılı Kararı, 1973, (Çevrim İçi) <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCR338%281973%29.pdf>, 20.11.2023.

⁴⁴ Bayraktar, a.e., s. 282.

⁴⁵ Marwan Bishara, *Filistin/İsrail Barış veya Irkçılık*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, ss. 59-60.

⁴⁶ Bayraktar, a.g.e, s. 283

⁴⁷ A.e.

⁴⁸ Bishara, a.e., s.80.

⁴⁹ Bayraktar, a.e., s. 284, Bishara, a.e., s. 60.

⁵⁰ A.e.

kendilerine verileceğini düşünen Arafat bunun bir İsrail-ABD komplosu olduğunu dile getirmiş ve Camp David sürecinin bir aldatmaca olduğu fikri artık kesinleşmiştir.⁵¹ Zaten hali hazırda II. Camp David öncesi Clinton Kudüs'ü çerçeve anlaşmadan ayrı tutan bir anlaşmadan yanaydı. Daha sonra ise Clinton zirve esnasında Kudüs meselesinin çözülebileceğine inandı. Bu bağlamda Clinton İsrail ve ABD'nin taleplerini Filistin tarafına aktardıysa da bu talepler Filistinlilerin isteklerini hiçbir şekilde karşılamıyordu. Ayrıca Clinton yönetimi arabuluculuk yaparken ne uluslararası hukuku ne de BMGK'nin 242 sayılı kararını dikkate almıştır.⁵² Bu durum görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ana nedenlerinden biridir.

16 Temmuz 2000'de Barack ve Clinton görüşmesi sonrası 1967 ön kabulünün denklemden düşmesi üzerine toplantı Filistin-İsrail görüşmesinden ziyade ABD-Filistin görüşmesine dönüşmüştür. Bu durum karşısında Filistin tarafının daha önce sarsılan güveni bu sefer çökme noktasına gelmiştir. Filistin tarafının artık Clinton ve ABD heyetinin tarafsızlığına güveni kalmamıştır.⁵³ Diğer yandan İsrail heyeti BM Genel Kurulu'nun 1948 tarihli 194 sayılı kararı çerçevesinde mültecilerin geri dönüş hakkını reddetmiş ve bu minvalde anlaşmalar önermiştir. Filistin heyeti ise 194 sayılı karara aykırı bir anlaşmaya imza atmanın ihanetle eş anlama geldiğine inanarak bu tasarıları reddetmiştir. İsrail bu noktada Kudüs ve mültecilerin geri dönüş hakkını kendi güvenliği açısından hayati görüyor ve bu hakkın kabul edilmesi halinde İsrail'in Filistin üzerinde hâkimiyetinin ortadan kalkacağından endişe duyuyordu.⁵⁴ Sekizler Grubu (Group of Eight-G8) zirvesi öncesi Clinton bir anlaşmaya varabilmek için taraftarı sıkıştırmaya başlamıştır. Ancak İsrail heyetinin Kudüs konusunda sunduğu anlaşma metinleri Arafat tarafından kabul görmemiştir. Clinton Arafat'a anlaşmaya yanaşması halinde G8 zirvesinde büyük yardım toplayacağı vadinde bulunmasına rağmen Arafat "*Kudüs'ten vazgeçecek Arap ben olmayacağım*" diyerek önerileri reddetmiştir.⁵⁵

Kurulacak Filistin devletine gelince İsrail'in Filistin'e önerdiği devlet Batı Şeria ve Gazze'de sınırlı yapıda iki ayrı devletten oluşmaktaydı. Filistin devleti ordusu olmayan, silahsızlandırılmış, tarafsız bir devlet olacak, İsrail'den izinsiz ittifaklara katılamayacak, ağır silahları olmayacak ve ülkesinde hiçbir yabancı asker barındırmayacaktı.⁵⁶ Tüm bu koşullara bakıldığında Filistin'e önerilen bu planın kabul edilmesinin hiçbir yolu yoktu.

G8 zirvesi sonrası Clinton Camp David'e gelerek taraflara özellikle Arafat üzerinde baskı kurmaya çalıştı. Clinton Ürdün ile Filistin toprakları arasında bir Amerikan gücünün konuşlanacağı önerisini sunmuş ve Arafat bu öneriyi kabul etmiştir. Clinton bunun üzerine diğer meselelere geçmek istemiş ancak her iki taraf da Kudüs ve mülteciler konusunda ne olacağını görmeden ilerleme kaydedemeyeceklerini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Clinton görüşmelerin son gününde Arafat ile anlaşma yapmak için son bir hamle ile eski Müslüman mahallesinde Harem-i Şerif yakınlarında bir başkanlık sarayı önermiştir. Ancak Arafat Clinton'ın konuyu anlayamadığını öne sürerek öneriyi reddetmiştir. Clinton, Filistin heyetine eğer anlaşmayı kabul etmezlerse ABD'nin barış görüşmelerinde ayrılacağı ve ikili ilişkilerin askıya alınacağı tehditlerinde bulunmasına rağmen Arafat anlaşmaya yanaşmamıştır.⁵⁷

25 Temmuz 2000'de görüşmeler sonlandırılmış ve Clinton görüşmeler başlamadan önce eğer görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanırsa kimseyi suçlamayacağım sözünü vermesine rağmen

⁵¹ A.e., s. 286.

⁵² Bishara, a.e., s. 84.

⁵³ Bayraktar, a.e., s. 286

⁵⁴ Arı, a.e., s. 14.

⁵⁵ Bayraktar, a.e., s. 288.

⁵⁶ Arı, a.e., s. 15.

⁵⁷ Bayraktar, a.e., ss. 289-290.

kapanış konuşmasında İsrail heyetinin daha fazla çaba harcadığını Arafat'ın ise taviz vermediğini söyleyerek Arafat'ı uluslararası toplum nezdinde yalnızlaştırmıştır. Arafat, Gazze'de kahraman gibi karşılanmıştır. Ayrıca zirveden önce kararlaştırılan Kudüs etrafındaki 3 köydeki İsrail askerlerinin çekilmesi konusunda Clinton, Barak'ı “*yerinde olsam bu çekilmeyi yapmazdım*” diyerek aksi yönde teşvik etmiştir.⁵⁸ Clinton'ın bu ifadesi ABD'nin İsrail-Filistin sorununda açıkça taraf olduğunun bir göstergesi olarak gösterilebilir.

Son otuz yılın ABD hükümetleri içinde Clinton yönetimi İsrail'e en yakın yönetimlerden biri olarak görülmektedir. Uluslararası hukuka saygı konusunda da en kötü yönetim olduğu iddia etmek mümkündür. Filistinlilere aksi yönde birçok güvence vermesine rağmen Batı Şeria'da Yahudi yerleşimleri ve Doğu Kudüs'ün işgali gibi meselelerde geleneksel Amerikan politikasından uzaklaşmıştır. Clinton barış için engel ve barış açısından yıkıcı olan yeni yerleşim yerlerinin Filistin tarafından kabul edilmesini istemiştir.⁵⁹ Camp David zirvesi sonucunda İsrail devleti elindeki toprakları korumuş ve uzlaşmaya yanaşan taraf olarak görüldüğü için uluslararası toplumun desteğini kazanmıştır. Filistin ve Arafat ise Kudüs ve mülteciler ile ilgili İsrail ve ABD'nin önerilerini kabul etmediği için uzlaşmaz olarak anılmaya başlanmıştır.

Arabulucu rolünü üstlenmesine rağmen ABD tarafsız ve güvenilir olamamıştır. ABD'nin sürecin başından itibaren sorunun çözümüne dair sunduğu tasarılar Filistin'e bir şey kazandırmaktan ziyade İsrail'in kazanımlarını meşrulaştırma amacı taşımaktadır. II. Camp David sonrası İsrail'in Kudüs üzerindeki uygulamalarının uluslararası kamuoyu nezdinde meşrulaştığı iddia edilebilir.

6. Yüzyılın Anlaşması

İsrail-Filistin sorununda ABD 1979 yılında başlayan I. Camp David barış görüşmelerinden beri arabulucu rolünü üstlenmiştir. O günden bugüne ortaya atılan, I. Camp David, Oslo, II. Camp David ve Yol Haritası planları İsrail'in lehine olan planlar olmakla birlikte Filistin'in isteklerinin göz ardı edildiği anlaşmalardır. Barış yapmaktan ziyade bütün dünyaya barış yapıyor gibi gözükme amacını taşımaktadır. Özellikle hazırlanan planlarda Filistin'in İsrail'e bağlı özerk bir devlet olması, ordusunun olmaması ve maliyesinin İsrail'e bağlı olması gibi şartlar bulunmaktadır. Bu anlaşmaların Filistin'e bir şey kazandırmaktan ziyade Filistinlilerin uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru haklarının gasp edilmesinden ibaret olduğu açıkça ortadadır. İsrail ve ABD dört barış sürecinde de istedikleri anlaşmayı Filistin ile yapamamışlar ya da yapmak istememişlerdir.

2017'de başkanlık koltuğuna oturan Donald J. Trump seçim döneminde yahudilerin desteğini almak için İsrail ve Yahudi lobisine birtakım sözler vermiştir. Bu sözlerden biri de malum olduğu üzere sözde ABD'nin hazırladığı Yüzyılın Anlaşmasını ABD'nin arabuluculuğu ile işler hale getirmektir. Anlaşmanın içeriği açıklanmasa da kamuoyuna yansıyan maddeler ışığında anlaşma Filistinlilere bir şey katmamakta, aksine İsrail'in yıllardır dile getirdiği isteklerini kodifiye etmektedir.

İsrail uluslararası hukuka aykırı politika ve taleplerini meşrulaştırmak için Trump yönetimini bir araç olarak kullanmıştır. Başta Trump, Başkan yardımcısı Mike Pence, Trump'ın damadı Jared Kushner, özel temsilcisi Jason Greenblatt, İsrail büyükelçisi David Friedman ve ABD'nin BM temsilcisi Nikki Halley gibi isimler İsrail'i hem ulusal hem de uluslararası arenada destekleyen Yahudi isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁰ Trump başkan seçildikten

⁵⁸ A.e., s. 293.

⁵⁹ Bishara, a.e., s. 72.

⁶⁰ Omar Shaban, “The Future of the Palestinian Cause in the Shadow of the “Deal of the Century””, *Palestine-Israel Journal*, Cilt 23, Sayı 2, 2018 (Çevrim içi) <https://pij.org/articles/1840>, 14.11.2023.

sonra Ağustos 2017’de Kushner ve Greenblat Ortadoğu’ya giderek bölge ülkelerini tek tek ziyaret etmiş ve anlaşma için görüşmelerde bulunmuştur. 2019’un Haziran ayında ise anlaşmanın son halini görüşmek için Ortadoğu’ya bir dizi ziyarette daha bulunmuşlardır.⁶¹ Mısır’da Sisi, Filistin de Mahmut Abbas, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ile planın ayrıntıları görüşülmüştür. Abbas sözleşmeyi okumayı reddetmiştir.⁶² Çünkü anlaşmanın basına yansıyan maddelerinde anlaşmanın İsrail’in taleplerinden ibaret olduğu ortaya çıkmıştır. Kushner ve ekibi Suudi Arabistan, Mısır ve BAE iyi ilişkiler tesis ederek bölgedeki Arap devletlerinin de içinde olduğu İsrail’in ve ABD’nin amaçlarına hizmet edecek bir blok kurmayı hedeflemiştir. Trump’ın ilk yurtdışı gezisini Arabistan’a yapması ile birlikte Arabistan kralı Selman ve Mısır Devlet başkanı Sisi’nin Trump ile birlikte yeşil bir kürenin yanında verdikleri poz oluşturulmak istenilen bloğun bir göstergesi olmuştur.⁶³ Bahreyn’in başkenti Manama’da düzenlenen konferansta Kushner Yüzyılın Anlaşması planının “*yüzyılın fırsatı*” olduğunu iddia etmiştir. Konferansın gayesinin Gazze ve Batı Şeria’nın kalkınması için 50 milyar dolarlık bir yatırımın nasıl yürürlüğe sokulacağını ve daha sonrasında ise siyasi adımların uygun bir zamanda yürürlüğe koyacaklarını belirlemek olduğunu dile getirmiştir.⁶⁴ FKÖ’nün yönetim kurulu üyesi Ahmet Mecdalani, Kushner’ın Yüzyılın Anlaşması planının içeriğini Prens Selman’a ilettiğini, Selman’ın ise bu bilgileri Filistin tarafı ile paylaştığını belirtmiştir. Mecdalani anlaşmanın kabul edilemeyeceğini çünkü anlaşmanın Filistin’in tasfiyesinden ve yok edilmesinden ibaret olduğunu savunmuştur.⁶⁵ İsrail yanlısı DEBKA internet sitesinde 20 Mayıs 2018’de kesin olmamakla birlikte anlaşmanın içeriğine yönelik bilgiler verilmiştir. DEBKA’ya göre Trump yönetimi anlaşmayı hazırlık sürecinde S. Arabistan, BAE, Mısır ve İsrail’deki mevkidaşları ile paylaşmıştır. Filistin politikasında öne çıkarılmak istenilen Muhammed Dahlan’ın da sürece dâhil edilmesiyle Filistin içinde bölünmeye neden olunmak istenmektedir. Trump Türkiye’yi de anlaşmanın içine sokmak istemiş ancak Türkiye’nin Filistin konusunda görüşünün net olması ve Hamas ile olan ilişkileri nedeniyle Türkiye sürece dâhil olmamıştır.⁶⁶ Anlaşmanın kamuoyuna yansıyan maddelerine göre;

- *“Batı Şeria’nın yaklaşık yarısında ve tüm Gazze Şeridi’nde sınırlı bir egemenlikle bir Filistin devleti kurulacak.*
- *İsrail, Batı Şeria ve sınır geçişlerinin güvenliğini üstlenmeye devam edecek.*
- *Batı Şeria’nın Ürdün Vadisi yine İsrail egemenliğinde kalacak.*
- *Doğu Kudüs’ün kenar Arap mahalleleri Filistin’e verilecek ama Mescid-i Aksâ’nın yer aldığı Eski Şehir bölgesi İsrail’e bırakılacak.*
- *Filistin devletinin başkenti Ebu Dis olacak.*

⁶¹ “İsrail Ulus Devlet Yasasından Yüzyılın Anlaşmasına”, *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*, 21.07.2018, (Çevrim içi) http://sdam.org.tr/haber/172-israil-ulus-devlet-yasasından-yuzyilin-anlasmasina/#_ftn12, 02.11.2023.

⁶² Clare Short, “Beyond Trump’s “Deal of the Century””, *Al Jazeera Centre for Studies*, 2018, s. 3.

⁶³ Kadriye Sımmaz, “Geri Dönüş Yürüyüşleri Işığında Barışın Geleceği ve “Yüzyılın Anlaşması””, *İnsamer*, 07.11.2018, (Çevrim içi) https://insamer.com/tr/geri-donus-yuruyusleri-isiginda-barisin-gelecegi-ve-yuzyilin-anlasmasi_1770.html#_ftn9, 02.11.2023.

⁶⁴ “Başarısız Olmaya Mahkûm Bir Plan: Yüzyılın Anlaşması ve Bahreyn Zirvesi”, *SETA*, 30.06.2019, (Çevrim içi) <https://www.setav.org/basarisiz-olmaya-mahkum-bir-plan-yuzyilin-anlasmasi-ve-bahreyn-zirvesi/>, 02.11.2023.

⁶⁵ Qays Abu Samra; Gülşen Topçu, “Yüzyılın Anlaşması’nın detaylarını Prens Selman paylaştı”, *Anadolu Haber Ajansı*, 10.01.2018, (Çevrim içi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdinin-yuzyilin-anlasmasi-planinin-detaylarini-prens-selman-paylasti/1027640>, 02.11.2023.

⁶⁶ “Erdoğan: Türkiye barışı tehdit eden Yüzyılın Anlaşması’na izin vermeyecek”, *İletişim Başkanlığı*, 09.02.2020, (Çevrim içi) https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/erdogan-turkiye-barisi-tehdit-eden-yuzyilin-anlasmasina-izin-vermeyecek, 14.11.2023.

- *Mescid-i Aksâ camisinin egemenliği değil, idaresi Ürdün ve Filistin'in ortak kontrolünde olacak.*
- *Gazze Şeridi, HAMAS'ın silah bırakması şartıyla Filistin devletine dâhil edilecek.*
- *Filistinli mültecilere geri dönüş hakkı tanınmayacak ancak tazminat için uluslararası bir mekanizma oluşturulacak.*
- *Trump'ın planı ile birlikte İsrail, tüm Yahudilerin anavatanı olarak tanınacak, Filistin'in egemenliği ise Filistin anavatanı ile sınırlı olacaktır.*⁶⁷

Kamuoyuna yansıyan maddeler incelendiğinde Filistin'in bu anlaşmadan hiçbir şey kazanmayacağı aksine eğer anlaşmayı kabul ederse uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının neredeyse tamamını kaybedeceği görülmektedir. Anlaşma metninin İsrail'in isteklerinden ibaret olduğu açıkça görülmekle birlikte bu maddelerin hazırlanma sürecinde Arap devletlerinin de yer alması ve ilgili şartları kabul etmeleri son derece vahimdir. ABD'nin İsrail ile hazırladığı anlaşma incelendiğinde metnin uluslararası hukuka ve BM genel ilkelerine aykırı olduğu ve ABD'nin savunuculuğunu yaptığı uluslararası hukukun üstünlüğü, işgal yoluyla toprak kazanmama ve insan hakları gibi değerleri yok saydığı görülmektedir. Yüzyılın Anlaşması İsrail'in uzun zamandır devam ettirdiği politikalarının meşrulaştırılmasından ibarettir.⁶⁸ ABD'nin bölgede İsrail'in güvenliği ve büyük İsrail devletinin kurulması için her türlü çabayı gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Bu süreçte Ortadoğu'da en güvenilir müttefiki İsrail'in güvenliği ve çıkarları ABD'nin çıkarları haline gelmiştir. Filistin'in bu anlaşmaya karşı çıkmasına rağmen Filistin göz ardı edilerek süreç işletilmeye çalışılmıştır. Öncelikle bölge ülkeleri ile İsrail arasındaki sorunları çözmeye çalışan ABD'nin, daha sonra bölge ülkelerinin baskısıyla Anlaşmayı Filistin'e kabul ettirmeyi hedeflediği düşünülmektedir.⁶⁹ ABD anlaşmayı kabul etmeyen Filistin'e karşı; Ocak 2018'de ilk olarak Filistin'e yapacağı 125 milyon dolarlık yardımın 65 milyon dolarlık kısmını askıya almıştır. Daha sonra, 25 Ağustos 2018'de Filistin'e yapılacak olan 200 milyon dolarlık yardımın başka bir yere aktaracağı belirtilmiştir. 31 Ağustos 2018'de ise Trump United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA)'ya mali yardımların tümünü durdurmuştur. 8 Eylül 2018'de Doğu Kudüs'te Filistinlilere hizmet veren hastanelere vereceği 25 milyon dolarlık yardımı iptal eden Trump yönetimi 10 Eylül 2018'de de FKÖ'nün Washington temsilciliğini kapatarak Yüzyılın Anlaşmasını kabul etmeyen Filistin üzerinde ekonomik ve siyasi baskı uygulamaya başlamıştır.⁷⁰

7. Sonuç

Filistin-İsrail uyuşmazlığı 1947 yılından beri uluslararası sistemi meşgul eden bir sorun olarak devam etmektedir. ABD soruna 1947'den beri taraf olmakla birlikte İsrail yanlısı tutum sergilemeye başlaması 1967 Arap-İsrail savaşından sonra olmuştur. Hem bölgesel sorunlar hem de uluslararası arenada yaşanan gelişmeler ABD'yi İsrail yanlısı tutum takınmaya sevk etmiştir. Bu tarihten sonra ABD için İsrail bölgede önemli ve korunması gereken bir aktör olarak görülmeye başlanmıştır. Filistin-İsrail barış görüşmelerinde arabulucu rolü üstlenen ABD'nin makalenin konusu olan II. Camp David ve Yüzyılın Anlaşması görüşmelerinde taraf olarak İsrail yanlısı bir tutum takındığı gözlemlenmiştir.

⁶⁷ "İsrail Ulus Devlet Yasasından "Yüzyılın Anlaşması"na," *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*, 21.07.2018, (Çevrim içi) <https://sdam.org.tr/haberdetay/israil-ulus-devlet-yasasi-ndan-yuzyilin-anlasmasi-na.html>, 18.11.2023.

⁶⁸ Veysel Kurt, "İşgalin Yeni Adı: "Yüzyılın Anlaşması"", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 01.02.2020, (Çevrim içi) <https://www.setav.org/isgalin-yeni-adi-yuzyilin-anlasmasi/>, 14.11.2023.

⁶⁹ Shaban, a.e.

⁷⁰ Esat Fırat, "Trump İsrail'in isteklerini bir bir yerine getiriyor", *Anadolu Haber Ajansı*, 12.09.2018, (Çevrim içi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-israilin-isteklerini-bir-bir-yerine-getiriyor/1252865>, 07.11.2023.

ABD, Ortadoğu'nun güvenliğinin İsrail'in güvenliğinin sağlanması ile mümkün olacağı varsayımı ile her ne olursa olsun İsrail'i desteklemektedir. İsrail'e iktisadi ve mali yardımda bulunmakta ve bölgede İsrail'in etkin bir güç olmasını sağlamaya çalışmaktadır. ABD'nin İsrail yanlısı bir politika gütmesindeki en önemli nedenlerinden biri de ABD'de yer alan İsrail lobisinin varlığıdır. Lobinin barış görüşmelerinde yer alan diplomatlar ve başkanlar üzerinde baskı uygulayarak İsrail lehine kararlar alınmasına ön ayak olduğu iddia edilebilir. ABD'nin II. Camp David sürecinde açıkça arabuluculuk rolünü kötüye kullanması ve İsrail lehine tutum takınması ABD'nin prestijini ve güvenilirliğini sarsmıştır. Özellikle II. Camp David sonrası Clinton'ın sürecin başarısızlıkla sonuçlanmasında Arafat'ı suçlaması ve Barak'ı övmesi ABD'nin tarafgirliğini açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü barış görüşmeleri öncesi Clinton her iki tarafa da süreç başarısızlıkla sonuçlanırsa kimseyi suçlamayacağını söyleyerek tarafları bir araya getirmiştir. ABD II. Camp David sürecinde arabulucunun taraf olmama ve güvenilir olma ilkelerini ihlal ederek Filistin aleyhine anlaşma metinlerini Filistin'e dayatmaya çalışmıştır. Bu sürecin başarısızlıkla sonuçlanması ve devamında 2001 yılında AB, ABD, Rusya ve İngiltere'nin garantörlüğünde hazırlanan Yol Haritası planının da başarısızlıkla sonuçlanması üzerine 2017'de başkanlık koltuğuna oturan Trump Filistin-İsrail uyuşmazlığının çözümü için yeni bir barış planı ortaya koymuştur. Ancak Barış planını hazırlayanların koyu Yahudi ve İsrail ile sıkı ilişkileri olması bu sürecin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte kamuoyuna yansıyan anlaşma maddelerine göre hazırlanan anlaşmanın Filistin devletinin kurulmadan parçalanmasını ve zamanla tamamen yok edilmesini hedeflediği görülmektedir. Ayrıca Trump'ın İsrail lehine Kudüs ve Golan Tepelerinin ilhakını tanıma kararı, iki devletli yapıyı reddetmesi ve yasa dışı İsrail yerleşim yerlerini meşru sayması ABD'nin Yüzyılın Anlaşması sürecinde takınacağı tutum için yol göstericidir. İsrail-Filistin barış görüşmelerinde ABD ve İsrail'in uluslararası camiaya barış yapmış gibi görünerek aslında İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında kazanımlarını sağlamlaştırmaya çalıştığı iddia edilebilir. Özellikle "Yüzyılın Anlaşması" bu bağlamda değerlendirilebilir.

Kaynakça

- "Başarısız Olmaya Mahkûm Bir Plan: Yüzyılın Anlaşması ve Bahreyn Zirvesi", *SETA*, 30.06.2019, (Çevrim içi) <https://www.setav.org/basarisiz-olmaya-mahkum-bir-plan-yuzyilin-anlasmasi-ve-bahreyn-zirvesi/>, 02.11.2023
- "Birleşmiş Milletler Etkin Arabuluculuk Rehberi", *Dışişleri Bakanlığı*, (Çevrim İçi) https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/BM_Etkin_Arabuluculuk_Rehberi_Turkce.pdf, 15.11.2023
- "Erdoğan: Türkiye barışı tehdit eden Yüzyılın Anlaşması'na izin vermeyecek", *İletişim Başkanlığı*, 09.02.2020, (Çevrim içi) https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/erdogan-turkiye-barisi-tehdit-eden-yuzyilin-anlasmagina-izin-vermeyecek, 14.11.2023.
- "İsrail Ulus Devlet Yasasından Yüzyılın Anlaşmasına", *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*, 21.07.2018, (Çevrim içi) http://sdam.org.tr/haber/172-israil-ulus-devlet-yasasindan-yuzyilin-anlasmagina/#_ftn12, 02.11.2023.
- Arı, T. (2007). Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?, *Akademik Orta Doğu*, 2(1), 11-34.
- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin Meselesi ve Arap - İsrail savaşları (1948- 1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bayraktar, Bora. (2013). *Oslo Barış Süreci, İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri, 1991-2000*, Küre Yayınları.

- Bercovitch, J.; Jackson, R. (2009). *Conflict Resolution in the Twenty-first Century*, Michiganan.
- Bilge, A.S. (1962). Milletler Arası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar ile Çözülmesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 17(2), 197-210.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1967 Tarihli 242 Sayılı Kararı, 1967, (Çevrim İçi) <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCRes242%281967%29.pdf>, 20.11.2023.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1973 Tarihli 338 Sayılı Kararı, 1973, (Çevrim İçi) <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCR338%281973%29.pdf>, 20.11.2023.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Filistinli Mültecilerin Geri Dönüş Hakkı ile ilgili 27 Kasım 1948 Tarihli 194 Sayılı Kararı, 27 Kasım 1948, (Çevrim içi), <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20ARES%20194.pdf>, 20.11.2023
- Birleşmiş Milletlerin 1947 181 A (II) Sayılı Taksim Kararı, 29.11.1948, (Çevrim içi), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/88/PDF/NR003888.pdf?OpenElement>, 20.11.2023.
- Bishara, M. (2003). *Filistin/İsrail Barış veya Irkçılık*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Eren, M. Y. (2014). Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümünde Arabuluculuk Yöntemi, Yüksek Lisans Tezi.
- Fırat, E. (2018). “Trump İsrail'in isteklerini bir bir yerine getiriyor”, *Anadolu Haber Ajansı*, 12.09.2018, (Çevrim içi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-israilin-isteklerini-bir-bir-yerine-getiriyor/1252865>, 07.11.2023.
- Horowitz, S. (2007). Mediation, *Charles Webel ve Johan Galtung, Handbook of Peace and Conflict Studies*, London and New York: Routledge.
- Kurt, V. (2020). “İşgalin Yeni Adı: “Yüzyılın Anlaşması””, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 01.02.2020, (Çevrim içi) <https://www.setav.org/isgalin-yeni-adi-yuzyilin-anlasmasi/>, 14.11.2023.
- Mearsheimer, J. J.; Walt, S. M. (2009). *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, Küre Yayınları.
- Shaban, O. (2018), “The Future of the Palestinian Cause in the Shadow of the “Deal of the Century””, *Palestine-Israel Journal*, 23(2) (Çevrim içi) <https://pij.org/articles/1840> 14.11.2023.
- Oruç, Haydar. (2014). ABD'nin Filistin- İsrail Politikası, (Çevrim içi) https://www.academia.edu/10234282/ABDnin_%C4%B0srail_Filistin_Politikas%C4%B1, 15.11.2023.
- Pazarıcı, H. (2009). *Uluslararası Hukuk*, 8. bs., Turhan Kitabevi, Ankara.
- Samra, O.A.; Topçu, G. (2018). “Yüzyılın Anlaşması'nın detaylarını Prens Selman paylaştı”, *Anadolu Haber Ajansı*, 10.01.2018, (Çevrim içi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-yuzyilin-anlasmasi-planinin-detaylarini-prens-selman-paylasti/1027640>, 02.11.2023.
- Short, C. (2018). “Beyond Trump’s “Deal of the Century””, *Al Jazeera Centre for Studies*.

- Şahin, M. (2010). ABD–İsrail İlişkileri: Böyle Dost Düşman Başına, *Ortadoğu Analiz*, 2(21), 39-45.
- Şahin, Y. (2021). Uyuşmazlıkların Çözümünde Üçüncü Taraf Rolü Olarak Arabuluculuk, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 23(2), 220-242.
- Turan, Ö. (2002). *Düşman Kardeşler Siyonizm, İsrail, Filistin Direnişi*, Step Ajans, İstanbul.
- Turan, Ö. (2002). *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, Step Ajans, İstanbul.
- Walt, S. M.; Mearshemier, J. (2007). *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, Profil Yayıncılık.
- Yılmaz, M.E. (2015). *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlıklar Çözümü*.
- Zanotti, J. (27.09.2023). "Israel: Major Issues and U.S. Relations", *Congressional Research Service Report*.

Makale Gelişi:
22.11.2023
Makale Kabulü:
26.12.2023

Araştırma
Makalesi

MEDENİYET, MEDENİYET STANDARDI, İNGİLİZ OKULU VE AVRUPAMERKEZCİLİK*

Baykal AYDEMİR
Uluslararası İlişkiler Bilim Uzmanı
baykalaydemir38@gmail.com
 0000-0002-5100-4760

ÖZET

Medeniyet kavramı 18. yüzyılda kullanılmaya başlanır. Ortaya çıktığı dönemde medeniyet kavramı; toplumlar ve devletler arası ilişkileri kategorize etmek ve açıklamak için yeni bir tartışma alanı açar. Uluslararası İlişkiler disiplininde İngiliz Okulu ile medeniyet kavramından toplumlararası ilişkiler analizlerinde yararlanır. İngiliz Okulu'nun medeniyet anlayışı tekil medeniyet temellidir. Medeniyet standardı kavramsallaştırması, İngiliz Okulu'na özgü olmakla birlikte ana akım uluslararası ilişkiler anlatısından farklı bir kavramsallaştırmadır. Medeniyet standardının bir ölçü olarak belirlenmesiyle uluslararası topluma katılmak isteyen devletlere ölçüt haline getirilir. Söz konusu ölçü siyasi, sosyal, hukuki ve iktisadi birtakım koşullarla desteklenir. Uluslararası toplumun üyesi olmak, medeniyet standardının 'gerekliliklerini' dayatırken standardın kendisi de uluslararası toplum gibi Avrupalıdır. Bu noktada, medeniyet kavramına ve medeniyet standardına yönelik yaklaşımda Avrupa tarihi esas alındığı için Avrupamerkezcilik sorunu doğar. Bu makalede, medeniyet kavramı ile başlayan incelemenin yanı sıra tekil ve çoğul medeniyet perspektiflerine değinilmektedir. Daha sonra, uluslararası ilişkilerin nasıl anlamlandırıldığına İngiliz Okulu ve onun medeniyet standardı kavramsallaştırmasından hareketle odaklanılmaktadır. Bu kavramlar üzerinden deskriptif yöntemi benimsemektedir. Sonuç olarak İngiliz Okulu ve kullandığı medeniyet standardı Avrupamerkezci olduğu gerekçesiyle eleştirilir.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Medeniyet Standardı, İngiliz Okulu, Avrupa Merkezilik.

Atıf Bilgisi: Baykal Aydemir, "Medeniyet, Medeniyet Standardı, İngiliz Okulu ve Avrupamerkezcilik", *Uluslararası Siyaset Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2023, ss.69-88.

Çıkar Çatışması Beyanı:
Etik Kurul Onayı:
Finansal Destek Beyanı:
Yazar Katkı Beyanı:

Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Yazar etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.
Yazar finansal destek almadığını beyan etmiştir.
1. yazar %100

10.5281/zenodo.10432115

* Bu makale, Doç. Dr. Gökmen Kılıçoğlu'nun danışmanlığında hazırlanan Türk Düşüncesinde Uluslararası İlişkiler ve Medeniyet Meselesi başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak ve genişletilerek hazırlanmıştır.

Article Received:
22.11.2023
Article Accepted:
26.12.2023

Research Article

CIVILIZATION, STANDARD OF CIVILIZATION, ENGLISH SCHOOL AND EUROCENTRISM

ABSTRACT

The term “civilization” has been in use since the 18th century. “Civilization,” in the period it first occurred, paved the way for categorizing and explaining the relations among societies and states. In international relations, it is utilized from the English School and the concept of civilization in the analyses of intersocietal relations. The civilization understanding of English School is based on a singular civilization. The conceptualization of civilization standard is a different conceptualization, apart from the international relations narrative, as it pertains to English School. The civilization standard becomes a criteria for the states that want to join international society, with the determination of the civilization standard as a measurement. This measurement is supported by political, social, legal, and economic conditions. While being a member of international society imposes the “requirements” of the civilization standard, the standard is European too. At this point, the eurocentrism issue occurred because European history is based on the concept of civilization and the civilization standard. Apart from the examination starting with the concept of civilization, singular and plural perspectives on civilization have been mentioned in this article. Then, it is focused on how to make sense of international relations from the perspective of the English School and its conceptualization of civilization standards. Descriptive method was used on these terms. Consequently, the English School and the civilization standard it used are criticized because they are eurocentric.

Key Words: Civilization, Civilization Standart, English School, Eurocentrism.

To Cite: Baykal Aydemir, “Medeniyet, Medeniyet Standardı, İngiliz Okulu ve Avrupamerkezcilik”, *Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal*, Vol 1, No 1, 2023, pp.69-88.

Conflict of Interest Statement:

Author declared no conflict of interest

Ethics Committee Approval:

Author declared article does not require ethics committee approval

Financial Support Statement:

Author declared that they did not receive financial support

Author(s) contribution Statement:

1th author 100%

10.5281/zenodo.10432115

1. Giriş

Sosyal bilimlerin muhtelif alanlarında görülen kavramsal çatışmalar medeniyet üzerine tanı, tanım, tarif ve anlamlandırma farklılıklarında kendini gösterir. Medeniyet kavramının birçok sosyal bilim terimi gibi net bir tanımının olmaması farklı değişkenlerden kaynaklanabilir. Dil, kültür, coğrafya, toplum, din, teknoloji, siyasi düşünce ve politik hedefler gibi çeşitli faktörlerden kaynaklı farklı medeniyet tanımları bulunmaktadır. Braudel'in tabiriyle "*keşke mümkün olsaydı da, bir doğru parçasını, bir üçgeni, kimyasal bir cismi tanımladığımız gibi, uygarlık¹ kelimesini de açık ve basit bir şekilde tanımlayabilseydik*".² Medeniyet kavramı Uluslararası İlişkiler disiplininde 20. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz Okulu'nun medeniyet standardı kavramsallaştırmasıyla yer edinir. Medeniyet hakkındaki kavramsal tartışmalar temelde iki yaklaşım etrafında şekillenir. İki yaklaşımın içindekiler; tekil medeniyet ve çoğul medeniyettir.

Çalışmanın ana sorusu medeniyet kavramının medeniyet standardı düzeyi ile ele alınarak Avrupa merkezilik ve medeniyet ilişkisini sorunsallaştırıp ilgili meselenin İngiliz Okulu üzerinden uluslararası ilişkilere yansımalarını sergilemektir. Deskriptif yöntemin kullanıldığı çalışma, ele aldığı kavramların arasındaki bağlantıları sergilemeye dönük bir girişim olarak yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Bu makalede, İngiliz Okulu'nun medeniyet anlayışının tekil medeniyet düşüncesine dayandığına vurgu yapılıyor. Tekil medeniyet yaklaşımı, Batı Avrupa tarihini referans alarak diğer toplumların kendi koşullarını ve ihtiyaçlarını görmezden gelir. Bu yaklaşım, medeniyetin standartlarını ve ölçütlerini belirlerken Avrupa tarihindeki gelişmelere göre şekillenir. Bahsedilen Medeniyet Standardı yaklaşımı, uluslararası toplumda yer alabilmenin önemli unsurlarından biri olarak görülür.

İngiliz Okulu, ana akım kavramlardan farklı olarak 1960'larda medeniyet standardı kavramını vurgulayarak yeni bir medeniyet tartışmasını başlatmıştır. Bu kavram, uluslararası toplumu oluşturan devletler arasındaki ilişkilere odaklanır. Uluslararası toplum, 1648 Vestfalya Antlaşması sonrasında Avrupalı devletler arasında oluşan ilişkilerin normlarına dayanan bir devletler topluluğudur. Medeniyet standardı ise, Avrupalı devletler toplumuna katılmak isteyen diğer devletleri belirli bir ölçüye tabi tutarak onları değerlendirme amacını taşır.

İngiliz Okulu'nun medeniyet yaklaşımı eleştirilerin odağında olmuştur. Bu yaklaşım, Avrupa'nın değerlerini ve tarihsel deneyimlerini, Avrupa dışındaki toplumlara genelleme eğilimi gösterdiği için eleştirilmiştir. Bu durum, Avrupalı değerlerin ve normların evrensel olarak kabul edilebilir olduğu varsayımına dayanır ki bu da diğer kültürleri, toplumları ve medeniyetleri dikkate almadığı eleştirilerine yol açmıştır. Bu yaklaşımın Avrupa merkezli olduğu ve diğer medeniyetleri anlama ve değerlendirme konusunda eksiklikler taşıdığı düşünülmüştür.

Bu çalışmada, İngiliz Okulu'nun medeniyet üzerinden uluslararası ilişkileri anlamlandırma çabası önemli bir katkı olarak görülse de bu yaklaşım eleştirel bir gözle incelenir. Medeniyet odaklı yaklaşım, uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri, normları ve uluslararası toplumu

¹Uygarlık ve medeniyet sözcükleri bu makalede eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. İki kavram hakkında yapılacak karşılaştırmalı bir inceleme bir başka çalışmanın konusu olsa da Kia'ya göre, uygarlık ve medeniyet sözcükleri arasında anlam kaymasının olduğunu düşünmek yanlıcıdır. Her iki kavram da üretildikleri dönem itibarıyla aynı coğrafyaya atıf yapmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Rukiye Akkaya Kia, "Uygarlık, Modernite ve Medeniyet Sözcüklerinin Hukuka Bakan Yüzü", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64(2), 2006, s. 115.

²Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 27.

anlamak için dikkate değer bir perspektif sunar. Ancak, bu yaklaşımın genellikle Avrupa merkezli olduğu, diğer kültürlerin, toplumların ve medeniyetlerin çeşitliliğini yeterince kapsamadığı ve Avrupa'nın deneyimlerini evrensel ölçüt olarak ele aldığı eleştirilerini de beraberinde getirir. Bu eleştiriler, İngiliz Okulu'nun medeniyet odaklı yaklaşımının sınırlılıklarını vurgular ve bu perspektifin diğer kültürel bağlamları göz ardı etme riskini ortaya koyar. Bu yüzden, İngiliz Okulu'nun medeniyet üzerinden uluslararası ilişkileri anlamlandırma çabası eleştirel bir perspektifle değerlendirilir.

Bu makale, medeniyet kavramının tekil ve çoğul boyutlarına dair kavramsal tartışmalara odaklanmaktadır. İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler disiplindeki medeniyet standardı kavramsallaştırması ele alınmakta ve bu yaklaşımın Avrupa odaklı karakteri eleştirel bir gözle incelenmektedir. Makalede, medeniyet tartışmalarının medeniyet standardının temelindeki arka planı ve İngiliz Okulu ile olan ilişkisinin açıklığa kavuşturulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, medeniyet standardıyla İngiliz Okulu arasındaki etkileşim ve Avrupa merkezli bakış açısı analiz edilmektedir. Bu şekilde, medeniyet kavramının ve medeniyet standardının bu özel perspektifler içinde nasıl ele alındığının anlaşılmasına yardımcı olunmaktadır.

2. Medeniyet

Sosyal bilimlerde süregelen bir olgu olan kavramsal tanı, tanım, tarif, anlama ve anlamlandırma farklılıkları, onun doğasının olağan yansımasıdır. Pek çok sosyal bilim kavramında görüldüğü üzere, medeniyet (civilization) kavramı da hakkında oydaşma ve uzlaşma sağlanamamış kavramlardan biridir. Belirli bir zamanda ve mekânda, kendini soyut ve somut özellikleriyle yapılandıran toplumlar ve devletler, kendi şartlarını inşa ederek birer özneye dönüşebilir. Özneleşme sürecinin medenileşme ve medeniyetle inşa edilişi, incelenen medeniyetin farklı medeniyetlerle ne kadar ve nasıl bir ilişki kurabildiğinin turnusol kâğıdıdır. Uluslararası sosyal ve siyasi irtibatlar başta olmak üzere beşeri olan her bir heterarşik ya da hiyerarşik münasebetler medeniyetin kapsama alanındadır. Medeniyet kelimesini, kavramını ve olgusunu ortaya çıkışı, kullanılışı ve dönüşümü açısından irdeleme gereksinimi bulunmaktadır. Çünkü tarihi süreçte medeniyet kavramı farklı anlamları içermektedir.

Baykara, medeniyet kelimesinin kökünün Arapça olduğuna ancak Arapça'da medeniyet kelimesinin bulunmadığına değinir. Türkçe için medeniyet kelimesi Osmanlıların ürettiği bir kelimedir³. Medeniyet sözcüğü Arapça'da şehirle ilişkilidir. Arapça şehir manasındaki medine ile medeniyet kelimesi mdn kökünden gelir. Fransızca ve İngilizce dillerinde medeniyet sözcüğü ilk kez 18. yüzyılda modern kullanımıyla “*medenileşme durumu veya süreci*” manasında meydana gelir. Uzun zamandır mevcut olan medeniyet sözcüğü 16. yüzyılda yaygın bir şekilde tedavülde olan medenileştirmek (to civilize) fiilinden ve medeni/medenileşmiş (civilized) sıfatından doğar. Medeniyet sözcüğünün modern manası bakımından meydana gelişinin ilk edebi delili olarak birkaç esere ya da yazara değinilmektedir⁴. Meriç medeniyet ve kültür arasındaki karmaşayı kritik eder. Her iki kelimeye karşılık olarak İbn Haldun'a atfen umran kelimesinin olduğunu belirtir⁵. Umran, “*medeniyet ilmi, insan cemiyetinin akış halinde devamlı ve fânî taraflarını belirtmesi*”⁶ anlamına gelirken “*Arapça'da inşa etmek, geliştirmek anlamına gelen bir kökten türetilir*”⁷.

³ Tuncer Baykara, “Medeniyet Kavramı ve Türk Toplumuna Giriş”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 5, Say: 1, 1990, s. 1.

⁴ A. Nuri Yurdusev, *International Relations and the Philosophy of History: Civilizational Approach*, 1st Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2003, pp. 56-57.

⁵ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, 1. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 37-39.

⁶ Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, 5. bs., Haz., Ümit Meriç Yazan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 69.

⁷ Yurdusev, a.e., pp. 56.

Cemil Meriç medeniyet kelimesini Adolphe Hatzfeld, Arsene Darmesteter ve M. Antoine Thomas tarafından yayımlanan Fransız Dili Genel Sözlüğü'ne atıfla tarihlendirir. O, söz konusu sözlüğe göre, civilisation kavramının 1756 yılında meydana geldiğini saptar. Hatta Meriç, 18. yüzyılın büyük sözlüklerinde medeniyet kelimesinin olmadığını da not eder. Ancak yine onun belirlediğine göre, akademinin sözlüğünün üçüncü baskısında, yani 1798 yılında medeniyet tanımına yer verilmez. Böylece medeniyet kelimesinin ilk tanımı “*medenileştirme eylemi yahut medeni olanın durumu*” minvalindedir. Yine Meriç'in bulgusuna göre, ilk defa 1890 yılında medeniyetin bugünkü manasına yakın bir manası mevcuttur. Bu anlamı ise Meriç “*insanlığın ahlakça, fikirce ve içtimai hayatça ilerlemesi*” şeklinde Türkçe'ye aktarır.⁸

Tanilli ise civilisation kelimesinin Batı dilleri sözlüğünde ancak iki asırlık bir maziye sahip olduğunu belirtir. Onun tespitine göre, medeniyet kelimesi 18. yüzyılın ilk yarısında herhangi bir yerde yer almaz. Fransız Akademisi Sözlüğü'ne sözcüğün dâhil edilmesinin, sözlüğün 1835 yılı basımıyla mümkün olduğuna değinir. Kelimenin ilk kez tedavüle girişini de iktisat tarihçisi Marki de Mirabeau tarafından kullanımına dayanarak 1756 yılı olarak saptar. Tanilli tarafından civilisation kelimesinin 18. yüzyılda ortaya çıkışının sebepleri ve ihtiyacı irdelenir. Ona göre 18. asır Batı'da büyük tartışmaların gerçekleştirildiği bir dönemdir. Bahsedilen tartışmaların merkezindeki meselelerden biri de toplum sözleşmesidir. O, bu hususu insanların doğal halde yaşarken sözleşmeyle toplum yaşamına geçmesine ve medeniyeti kabul edişlerine doğru götürür. Ayrıca 18. yüzyıl; Batı Avrupa'da Rönesans neticesinde doğan uyanışın daha büyük bir aşamaya geçtiği dönemdir. Dünyaya yayılmaya başlayan Batı Avrupa daha yoğun ticari ilişkiler geliştirerek sosyal düşüncenin de evrilmesine sebep olur. Ana çizgileriyle, 18. yüzyıl felsefesi, bir ilerleme felsefesi olarak tarif edilir. İlerleme sözcüğü o dönemin kültürel bilincinde sosyal çevrelerin ilk hedeflerinden biridir. Böylelikle Avrupa'nın batı aksında meydana gelen yeni bir yaşamın ve düşüncenin başlangıç noktası, yeni bir kelime olan medeniyet (civilisation) ile anlamlı kılınır. Başka bir ifadeyle; civilisation sözcüğü yeni bir yaşam düşüncesi manasındadır.⁹ Dellaloğlu da medeniyet (civilisation) kelimesinin ilk kez Fransızca'da Marki de Mirabeau tarafından 1766 yılında kullanıldığını ifade eder. Kelimenin İngilizce karşılığı ise civilization ve onun ilk defa kullanımı da 1767 yılında gerçekleşti.¹⁰

Lucien Febvre, Tanilli'ye benzer bir açıklamayla, medeniyet kavramının kendine has bir tarihsel kesitte oluştuğunu onun arka planıyla dile getirir. Febvre, medeniyet üzerine tarihi kesite odaklanırken tarih felsefesinde polis (police) kavramının önemine dikkat çeker. Voltaire gibi yazarlar civiliseyi erken bir dönemde police kavramına entegre eder. O zamanın koşullarında yazarlar police sözcüğünü medeniyet (civillite) ve kibarlık (politesse) kelimelerinin etkileşimine açarak zenginleştirir. Fakat police dirençli bir karşılık verir ve gücünü muhafaza eder. Bununla birlikte, police direncini kırmak maksadıyla zihinlerde yer almaya başlayan yeni bir sözcüğe yeni bir güç ve kapsam kazandırılarak civilise, sivil ve kibardan farklılaştırılacaktır. Böylelikle civilise fiil kökünden ve arkasındaki fiilden civilisation (medeniyet) sözcüğü türetilir. Bir diğer deyişle; medeniyet sözcüğü, 1751 yılında başlayan ve iktidar uğraşları içerisinde 1752 ve 1757 yıllarında kesintiye uğrayan, 1765 yılında Denis Diderot'nun büyük çabalarıyla 1772'de tamamlanan büyük Encyclopedie ansiklopedisinin bitişine doğru yerini alır.¹¹ Zygmunt Bauman'ın belirlemesine göre, iser (civiliser) ile biten sözcüğün umumi kullanılışından isation (civilisation) ile biten bir

⁸ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 7. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 81.

⁹ Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, 31. bs., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2015, s. 12-13.

¹⁰ Besim F. Dellaloğlu, *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*, 2. bs., Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 33.

¹¹ Lucien Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 26-28.

sözcüğün türetilmesi kolay yapılırsa da civilisation sözcüğünün dönüşümü yaklaşık bir yüzyıllık süreçte meydana gelir¹². Braudel'e göre, Batı'da medeniyet sözcüğü ilk kez Fransız iktisatçı Anne-Robert Jacques Turgot tarafından 1752 yılında kullanılır. Akabinde, dört yıl sonra, yani 1756 yılında devrimci Marki de Mirabeau'nun babası Victor Riqueti'nin "A Treatise on Population adlı eserinde"¹³ medeniyet sözcüğüne rastlanılır.¹⁴

Wallerstein'e göre, medeniyet sözcüğü terminolojik bir biçimde açıklandığında onun tekil anlamı medenileştirme süreci dairesinde barbarlığın zıttı olarak izah edilir. Medeniyet sözcüğünün ilk kez kullanılışı 18. yüzyıl ortalarında iki Aydınlanma entelektüelinin eserlerinde yer bulur. Sözü geçen iki entelektüelden ilki Fransızca'da 1756 yılında Marki de Mirabeau'nun, İngilizce'de ise 1767 yılında Adam Ferguson'un eserlerinde medeniyet kelimesine rastlanılır.¹⁵ Osmanlı düşünce dünyasında medeniyet sözcüğünün kullanımı 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra görülür.

Civilisation sözcüğünün Osmanlı döneminde sözlüklerinde yer alışı Mustafa Reşit Paşa'nın vesilesiyle gerçekleşir. 1834'te Mustafa Reşit Paşa, Paris'ten gönderdiği resmi yazılarında civilisation sözcüğüne karşılık olarak terbiye-i nas ve icrayı nizamata sözcüklerini belirler. Fakat ona Türkçe karşılık bulunamaz. Meriç, civilisation kavramına karşılık olarak medeniyetin kullanılmasını eleştirel bir tavırla irdeler ve onun kalke edildiği değerlendirmesini yapar¹⁶. Yani, ona göre kavram direkt olarak alınmak suretiyle bir nevi kopya edilir. Mustafa Reşit Paşa'dan sonra 1837 yılında diplomat Mehmet Sadık Rıfat Paşa tarafından yazılan Avrupa Ahvaline Dair Bir Risale adlı eserde civilisation sözcüğü medeniyet olarak kullanılır.¹⁷ Dellaloğlu'na göre, Osmanlı Türkçesi'nde civilisation kelimesinin tedavüle girişinin ve ona karşılık gelen medeniyet sözcüğünün icat edilmesinin, Tanzimat Fermanı'nı okuyan kişinin Mustafa Reşit Paşa olması bir tesadüf değildir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde medeniyet mefhumunun yeni(lenen) bir düzeni gösterdiği fikredilir. Bu meyanda, Tanzimat'ın düzene sokmak, düzenlemek manalarını barındırdığına işaret edilir.¹⁸

2.1. Tekil Medeniyet ve Çoğul Medeniyet Tartışmaları

Medeniyet tartışmaları; tekil medeniyet ve çoğul medeniyet yaklaşımlarından oluşan iki ana eksene sahiptir. Doğrucan'a göre, medeniyet tartışmalarında medeniyetin tek olup olmadığı sorunsalı merkezi bir konumdadır. Dolayısıyla medeniyetlerin olması, bir başka ifadeyle; medeniyetin birden çok veya biricik oluşu iki ayrı yorum sahasını gösterir. Keza en ileri toplumsal bünyenin medeniyete dönüştüğünün düşünülmesi de bir diğer yorumlamadır. Batı medeniyeti karşısında Doğu medeniyetini izah etmekle, medeniyetin başlangıcını Mezopotamya olarak belirleyip Mısır, Hellen, Roma, Bizans, Avrupa sıralamasını yapmak da iki ayrı yaklaşımdır. İlk yaklaşım, bambaşka kültürlerin benzeşmek suretiyle bir üst yapı olan medeniyet durumuna ulaşmaları anlamına gelir. İkinci yaklaşımda ise medeniyetler arasındaki ilişkiler bir bayrak yarışına benzetilirken bir sancak olarak nitelenen medeniyet en ileri toplumsal bünyenin evrenselleştirmesiyle biricik yerini edinir. Bu sebeple, medeniyet en ileri safhaya erişirken Y. Francis Fukuyama'nın tarihinin sonu teşhisi ortaya çıkar. Tarihin sonu

¹² Dellaloğlu, *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*, s. 36.

¹³ A. Nuri Yurdusev, a.e., 1st Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2003, pp. 57.

¹⁴ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, s. 27-28; Yurdusev, a.e., pp. 57; Niall Ferguson, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 28.

¹⁵ Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, Çev. Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 286.

¹⁶ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, s. 83.

¹⁷ Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve On Dokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, 1. bs., Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s. 31.

¹⁸ Dellaloğlu, a.e., s. 40.

tespitiyle medeniyetin daha ileri gidemeyeceği iddia edilir.¹⁹ Uluslararası İlişkiler disiplininin yanı sıra sosyoloji ve etnoloji incelemeleriyle, özellikle 20. yüzyılda “*medeniyetlerin çokluğu gerçeği*” daha da desteklendi.²⁰

Wallerstein’e göre, medeniyet oldukça müspet çağrışımlara sahip, mantık ve dilbilgisi açısından da tekil bir terimdir. Ona göre, medeniyetin ilk anlamı “*insanları daha medeni, yani daha az hayvani veya daha az vahşi hale getirmiş olan süreçlere ve onların sonuçlarına*” gönderme yapar. Medeniyetin ikinci anlamı ise çoğul kullanımıyla ilintilidir. Çoğul kullanımında medeniyet ortaya bir tür tarihsel bütün koyar. Söz konusu bütün; sürekli olarak senkronizasyon içermese de medeniyet olgusu diğer türleriyle birbirilerine refakat eden “*dünyagörüşü, adetler, yapılar ve kültürün (hem maddi hem yüksek kültür)*” belirli bir etkileşimi manasındadır. Çoğul anlamda medeniyet tekil anlamına göre daha nötrdür. Ancak çoğul kullanım, ideolojik imaları itibarıyla daha sofistike ve daha rafine bir yapıdadır.²¹

François Guizot’a göre, medeniyetler mevcuttur. Medeniyetleri “*incelemek, çözümlmek, anatomilerini çıkarmak*” lazımdır. Aynı zamanda medeniyet de vardır ancak bu medeniyet, medeniyetlerin üzerinde “*doğrusal değilse bile, sürekli ilerleyen*” bir medeniyettir.²² Guizot’un bakış açısında ilk olarak çoğul medeniyet yaklaşımı görülmektedir. Onun ikinci bakış açısında ise medeniyete tekil bir karakter yüklemeyen, aksine medeniyetin olgusal yönünü belirten bir yaklaşım vardır. Onun tekil medeniyet olarak nitelenen yaklaşımı, kendi söyleriyle “*insanlığın birikimlerinin aktarıldığına ve buna bağlı olarak, uygarlığın yaratılması gereken evrensel bir tarihi bulunduğuna*”²³ istinaden tarif edilebilir.

Ülken’in medeniyet olgusuna tercüme ve uyanış etkileşimine dayanan yaklaşımı, çoğul medeniyet yaklaşımına bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Ona göre, medeniyetler arasındaki çeviri hareketleri şöyledir:

“...medeniyetin sürekli açılış yolu üzerindeki bütün esaslı uyanış hareketleri bu suretle, her şeyden önce, birer büyük tercüme devri ile başlamışlardır. Eski Yunan uyanışı Anadolu, Fenike, Mısır tercümeleriyle; Türk Uygur uyanışı Hint, İran, Nasturi tercümeleriyle; İslam uyanışı Yunan (Nasturi, Yakubi), Hint tercümeleriyle; yeni Garp uyanışı İslam (Türk, Arap, Acem), Yahudi, Yunan tercümeleriyle mümkün olmuştur. 18’inci asırda başlayan Cermen uyanışı bütün eski kaynaklara Latin ve Anglo-Sakson dünyasının yeni mahsullerini de katmış ve aydınlanma (Aufklarung) ile hazırlanan bu zengin tercüme faaliyeti, Fırtına ve Giriş (Sturm ve Drang) ile yaratıcı Alman kültürünü doğurmuştur. Eski Yunanlılar, Uygurlar, İslam milletleri, Rönesans milletleri, Alman romantizmi eğer yeni bir şey yarattılar ve medeniyetin sürekli açılışına katıldılarsa; bu ancak onlara hazırlık olarak yaptıkları çok zengin tercüme faaliyetinden ve bu yabancı tesirlerin aşısıyla karşılaşan derin ve içten gelme aksülamellerden ileri gelmiştir.”²⁴

Tercüme ve uyanış olgularından hareketle izah edilen medeniyet(ler)in oluşması, medeniyet standartlarının birbirlerinden farklı ancak birbirlerini de tamamlayan medeniyetlerarası bağlantıları göstermektedir. Bu çerçevede, uluslararası toplumun çizgisel oluşumu hakkında

¹⁹ Mehmet Fatih Doğrucan, *Medeniyet Dili Olarak Türkçe: Dilci Felsefe ile Başlangıç ve Yöntem Arayışı*, 2. bs. Altınordu Yayınları, Ankara, 2020, s. 47-48.

²⁰ Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, s. 14.

²¹ Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, s. 285.

²² Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, s. 49.

²³ A.e..

²⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, 5. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 6-7.

da düşündürücüdür. Tercüme ile medeniyet standartlarının Eski Yunan uyanışından itibaren sıralanışı Guizotvari tekil medeniyeti, yani insanlık medeniyetini yansıtmaktadır.

Huntington, 19. yüzyılda Avrupalıların, uluslararası sistemde Avrupa dışındaki toplumların ne zaman yeterince "medeni" olduklarını belirlemek için çaba gösterdiklerini aktarıyor. Ayrıca, o medeniyet kavramının artık tek bir standartla sınırlı kalmadığını ve birçok farklı medeniyetin var olduğu fikrine yönelindiğini ifade ediyor. Bu da medeniyetin bir ideal olmaktan çıkıp birçok farklı medeniyetin mevcut olduğu bir yapıya evrildiğini gösteriyor. Sonuç olarak, tekil olarak medeniyet kavramının önemini kaybettiği ve artık çoklu anlamlarda medeniyetlerin var olduğu bir döneme geçildiği vurgulanıyor. Ancak, çoğul medeniyetin daha itibarlı olduğunu savunmaz; çünkü ona göre, çoğul medeniyet tekil medeniyete göre daha medeni olmayan bir durumu da içerebilir.²⁵

Mc Neill'in ifade ettiği gibi, medeniyetler arasındaki ilişkilerin ve bağlantıların önemi sadece yerel düzlemlerden değil, küresel ölçekte de anlaşılmalıdır. Geçmişte, bazı zayıf ve etnosentrik bakış açıları, medeniyetler arasındaki ilişkiyi eksik veya kopuk olarak algılayarak medeniyetler üstü ilişkilerin ve bağlantıların önemini göz ardı etmiş olabilir. Ancak, insanlığın tecrübesi, medeniyetlerin karşılıklı etkileşimi ve bağlantısının, tarih boyunca yükselişler ve düşüşler açısından büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlayış, medeniyetlerin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu ve bu etkileşimin küresel düzeyde karmaşık ve önemli sonuçlar doğurduğu fikrine dayanmaktadır.²⁶

3. Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet

Uluslararası İlişkiler disiplinine medeniyet olgusunun girişi, ana akım öncesi ve ana akım sonrası şeklinde iki kategoriye ayrılmaktadır. Medeniyet ekseninde incelemenin ilki, ana akım öncesi dönemi kapsayan İngiliz Okulu etrafındaki tartışmalardır. İngiliz Okulu, uluslararası ilişkileri çözümlerken medeniyet standardı kavramını referans göstererek yeni bir kavramsallaştırma yapar. Medeniyet standardı, Avrupalı devletler arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan uluslararası toplumda, yerini almak isteyen devletlere birer ölçü ve ölçüt olarak sunulur. Dolayısıyla, medeniyet standardı Avrupalı bir karaktere sahiptir. Diğer taraftan, İngiliz Okulu'nun medeniyet standardı Avrupamerkezci olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Bu bölümde disiplinin ana akım öncesi kategorisini içeren medeniyet tartışmaları irdelenmektedir. Bununla birlikte, İngiliz Okulu ve medeniyet standardı kritik edildikten sonra Avrupamerkezcilik hususuna teorik olarak değinilmektedir. Son olarak ise İngiliz Okulu'nun medeniyet anlatısı Avrupamerkezcilik dairesinde ele alınmaktadır.

3.1. Medeniyet Standardı ve İngiliz Okulu

Uluslararası İlişkiler disiplininin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hâkim anlatım biçimi, Amerikan sosyal bilimi olarak bahsi geçen disiplinin daha önemli bir noktaya geldiğini ifade eder.²⁷ Hatta disipline doğrudan bir "*Amerikan Sosyal Bilimi: Uluslararası İlişkiler*" makalesiyle ciddi bir eleştiri de Stanley H. Hoffmann tarafından getirilir.²⁸ İlk kez İngiliz üniversitelerinde açılan disiplin, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sisteme yönelik bir irdelemeyle kurulur. Disiplinin kurulum safhasındaki irdelenişi uluslararası

²⁵ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2015, s. 46-47.

²⁶ William McNeill, "William McNeill'in Önsözü", Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Çev. Esin Soğancılar, *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara, s.16-17.

²⁷ Mustafa Serdar Palabıyık, "İngiliz Okulu", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Der. Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 217.

²⁸ Stanley H. Hoffmann, "Bir Amerikan Sosyal Bilimi: Uluslararası İlişkiler", Çev. Barış Terzioğlu, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, Yay. Haz. Esra Diri, Der Yayınları, İstanbul, s. 143-164.

sistemin nasıl anarşi kökenli değil de, barış kökenli bir sistem olabileceği hakkındadır. Fakat onun sosyal bilime dönüşmesi, Amerikan sosyal bilimcilerinin bilimsel yöntemlerle yaptığı incelemelerle mümkün olur. Diğer bir ifadeyle; 1950’li yılların sonunda başlayan Amerikan üniversitelerindeki Davranışçılık (Behavioralism) yaklaşımının kullanımındaki genişleme, uluslararası ilişkilerin doğa bilimleri gibi sınıanabilir, doğrulanabilir varsayımlarla işleyebileceğini savunur.²⁹

1959’dan itibaren 1980’lere değin yılda birkaç veya dört kez bir araya gelen İngiliz Uluslararası Politika Kuramı Komitesi uluslararası toplum tartışmaları bağlamında çözümlmelerini yaparlar.³⁰ Uluslararası Politika Kuramı Hakkında Britanya Komitesi’nin 1959 yılında ilk toplantısını yapmasından ötürü İngiliz Okulu’nun başlangıcı olarak kabul edilen tarihlendirme de aynı yıldır. İngiliz Okulu adı, 1981 yılına dek Roy E. Jones tarafından *The English School of International Relations: A Case for Closure*³¹ makalesinde okulun kapatılmasını isteyene kadar koyulamaz. Britanya Komitesi; Tarih, Felsefe, Uluslararası İlişkiler ve İlahiyat bilim dalındaki akademisyenlerle, Dış İşleri ve Hazine’den dâhil olan pratisyenlerden oluşan ve kendiliğinden doğan muhtelit bir topluluktur. Adındaki İngiliz kavramı da düşüncelerinde özellikle İngiliz olan bir keyfiyete işaret etmez. Ekolün karakterini; tarih, hukuk, sosyoloji ve siyasal teorinin Avrupalı bir bileşimi olarak betimlemek daha doğrudur.³²

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki Avrupalı köklerden kopmayı Amerikan faydacılığıyla etüt eden bu düşünce biçimine, en büyük tepkime İngiltere’de ortaya çıkar. Davranışçı yaklaşıma 1950’li yılların sonunda İngiltere’deki bir grup akademisyen eleştirel yaklaşarak uluslararası ilişkilerin doğa bilimlerindeki metotlarla incelenemeyeceğini anlatır. Onlara göre, davranışçı yaklaşım sözü edilen tutumuyla girift olan uluslararası ilişkileri yüzeyselleştirir. Bu düşünceler Britanya Uluslararası Siyaset Teorisi Komitesi aracılığıyla uluslararası ilişkiler gündemine eklemlenir³³. Diğer bir deyişle; İngiliz Okulu, ABD’deki davranışçı ekolün katı pozitivist yöntembilime ve deneye dayalı metotlarına itiraz eder. Okulun mensuplarına göre, bir mesele sezgilerden hareketle anlaşılabilir, yorumlanabilir. Bundan dolayı onların bilime yaklaşımlarının altında normatif ve moral öğelerle tarihten yararlanan geleneksel uluslararası politika analizi yatar. Devletler ise uluslararası politikanın temel aktörü olarak görülürler. Devletlerin haricindeki bütün uluslararası politika aktörleri devletlerin saptadığı veya saptamam imkânlarının olduğu bir alanda rol sahibidirler. İngiliz Okulu için güvenlik, düzen, bağımsızlık ve adalet kavramları uluslararası politika incelemelerinde önemlidir. Yine okulun ortak düşüncesinde davranışçıların iddia ettiği değerlerin bulunmadığı veya herhangi bir normatif elemanların olmadığı nesnel bir sosyal bilim olamaz. Keza bu tutum uluslararası politika alanı ve kavramsallığı için de geçerlidir.³⁴

Öte yandan, Uluslararası İlişkiler disiplininde İngiliz Okulu kuramsal kaynaklar bakımından fazlasıyla zengindir. Bunun aksine layık olduğu yakın alakaya mazhar olamayan kuramlardan biridir. 1940’lı yıllardan 1970’li yıllara dek realistlerin ve neorealistlerin egemen olduğu Uluslararası İlişkiler yazınında, bu dönemden sonra ekseriyetle liberalizm hâkim hale geldi. Son otuz yılda inşacılığın yükselişiyle İngiliz Okulu da daha büyük bir ilgiye kavuşur. İnşacı

²⁹ Palabıyık, “İngiliz Okulu”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 217.

³⁰ F. Aslı Ergül, Jorgensen, “İngiliz Okulu”, *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Küre Yayınları, İstanbul, 2020, s. 190.

³¹ Roy E. Jones, *The English School of International Relations: A Case for Closure*, *Review of International Studies*, Vol. 7 No. 1, Jan. 1981, pp. 1-13.

³² Barry Buzan, *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*, Çev. Prof. Dr. Haluk Özdemir, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 5-7.

³³ Palabıyık, a.e., s. 217.

³⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 5. bs., Der Yayınları, İstanbul, 2012, s. 146.

kuramın uluslararası ilişkilerin toplumsal yönünü tekrardan keşfediyormuşçasına bir hava oluşsa da İngiliz Okulu'nun düşüncelerinde uluslararası ilişkilerin toplumsal uzantılarıyla okunması neredeyse elli yıllık bir geçmişe ve yerleşmiş bir seviyeye haizdir. Yeniden öne çıkan İngiliz Okulu; güçlü tarihi, felsefi ve kuramsal özellikleriyle Avrupa akademisinde teorik ve ampirik çözümlene gayesiyle tekrardan çok tercih edilen bir yaklaşım olur.³⁵

Yurdusev'in tespitlerine göre, Uluslararası İlişkiler disiplininde medeniyet kavramına ilişkin şu iki münakaşa edildi: birincisi, mevcut Uluslararası İlişkiler alanyazınında medeniyet kavramıyla kastedilen uluslararası ilişkiler tanımlamasıyla bağlantılıdır. İkincisi ise tarihsel ve kavramsal boyutta uluslararası ilişkiler ve medeniyet tanımlamasının nasıl olması gerektiğine karşılık gelir. Medeniyet kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısında Uluslararası İlişkiler yazınında İngiliz Okulu aracılığıyla yer edinir. Ana akım yazın ise medeniyet kavramına ulus-devlet harici bir olmasından ötürü neredeyse hiç temas etmez. İngiliz Okulu tarihsel ve kavramsal süreçleri çözümlerken ana akım kavramsallaşmadan farklı bir kavramsallaştırma tercih eder. Bu bakımdan; güç, ulusal çıkar, demokratik barış, karşılıklı bağımlılık gibi kavramların içinden kültür ve medeniyet kavramları vurgulanır. Böylelikle, medeniyet standardı (standard of civilization) tartışmasına 1960'lı yıllarda yol açılır. Medeniyet standardı; bir medeniyet ölçeri, ölçüsü ve ölçütü ortaya koyar.³⁶

Buzan tarafından da medeniyet standardı İngiliz Okulu'na özgü bir vurgu olarak nitelenir. Uluslararası İlişkiler'de medeniyet standardının modern kullanımı da İngiliz Okulu'na mahsustur. Medeniyet standardının kökenleri; medeni, barbar ve vahşi kategorizesi ve hiyerarşik terimler çerçevesinde 19. yüzyıldaki devletlerin ve hakların arasında gözetilen ayrımın uygulamalarını kapsar. Onun kapsadığı medeni, barbar ve vahşi bölümlemesi; Avrupalı ve Batılı uluslararası topluma iştirakin bir geçiş kapısı mahiyetindedir. Söz konusu üçlü kategori 1945'ten itibaren uluslararası söylemde neredeyse tamamen tedavülden kalkar. Buzan, medeniyet standardı kavramını; ilişki türü etrafında sürekli bir tarafın, genellikle de egemen tarafın inşası ve olanı gerçekliğiyle yansıtmadığı gerekçesiyle tırnak içine alır. Akabinde David Fidler'e dayandırarak uluslararası ilişkilere katılmanın, katılımcı davranışlarında yol açtığı hâkim unsurların inşa ettiği beklenti, politika ve kurallara uyumlu olunması zorunluluğuna değinir.³⁷ Medeniyet kimliği bireylerin, toplumların ve devletlerin yaşamlarında, onların davranışlarını şekillendiren etkili bir ilişkilerarası zemindir.

Yurdusev tarafından medeniyet bilincinin ya da kimliğinin güçlü özgünlüğü; her bir medeniyetin kendini önemsemesi, özsaygısı (self-regard) yahut öz imgesi (self-image) olarak temellendirilir. Her medeniyet kendini tekil medeniyet biçiminde anlamlandırarak diğer medeniyetlere kendinden aşağı ya da salt barbar yaklaşımıyla nitelendirir. Neredeyse tüm medeniyetlerin tamamı kendini zaman zaman dünyanın merkezi kabul eder ve Gerrit Walter Gong'un deyimiyile medeniyet standardına sahiptir³⁸.

Ana hatlarıyla, bir medeniyet standardı, belirli bir topluma ait olanları, ait olmayanlardan ayırt etmek için başvuru, zımni ve açık varsayımların anlatımıdır. Medeniyet standardına dair şu iki ayrıma yer verilir: birincisi, tanımı icabı, belirli bir toplumun medeniyet standardının gerekliliklerini sağlayanlar o toplumun medeniyet üyelerinden biri haline gelirken,

³⁵ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 7, Sayı: 25, Bahar 2010, s. 43.

³⁶ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet Kavramı", Değerlendiren Rumeysa Kübra Tuncel. Çalışma Metni, Bilim ve Sanat Vakfı, Yayın No. 2015/87, İstanbul, s. 13.

³⁷ Buzan, *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*, s. 17-18.

³⁸ Yurdusev, a.e., pp. 95.

sağlayamayanlar medeni olmayan veya medenileşmemiş isnadıyla dışarıda bırakılırlar.³⁹ İkincisi, medeniyet standartları tek tek devletler ya da toplumlar için olduğu kadar devletler sistemi ya da uluslararası devletler topluluğu için de yürürlüktedir.⁴⁰ Medeniyet standardı düşüncesi, Avrupa tarihi ve onun devletlerarası hukukuyla iç içedir.

Medeniyet standardı, Avrupalı olmayan toplumların Avrupa devletler toplumuna katılımına olanak tanıyan siyasal ve sosyal gelişme mertebesine ulaştıklarında, Avrupalı sömürgeci güçlerin kararlaştıracağı bir noktadır. Onun tasarlayanların pek çoğu birkaç on yıl ve bazı durumlarda da asırlarca süreceğini düşünmesine karşın, uluslararası topluma özgün ve onun asıl üyeleriyle eşit koşullarda katılım olasılığı benimsendi. Ana varsayım, devletler toplumuna dâhil olma konusunda egemenlik ve müdahale etmeme düşüncesine, Batılı diplomatik uygulamalara ve uluslararası hukuka saygı ilkeleriyle temellendirilmekteydi. Ancak bahsedilen ilkeler, Batılı uluslararası ilişkilere, yani onun diplomasisine ve uluslararası hukuka uyumlu olmaktan daha fazlasını beklemekteydi. Bunun anlamı, Avrupa devletler toplumuna katılmak isteyen devletin kendi iç örgütlenmesinde de paralele bir değişimdi. Daha büyük bir düzeyde, uluslararası toplumun genişlemesi Avrupalı olmayan (non-european) toplulukların Batılılaşmasının yahut modernleşmesinin neticesinde gerçekleşebilir.⁴¹ Avrupa'nın sömürge sürecinde işlevsel olan medeniyet standardı, Avrupalı olmayan devletlerin medeni uluslar ailesinin seviyesine erişmeleri ve uluslararası hukuk nezdinde tanınmaları yönünden tasarlanan hukuki bir düzenektir.⁴² Bir başka deyişle; Avrupa sisteminin dünyaya yayılmasıyla Avrupalı olmayan Avrupalı olmayan çoğu yöneticiyi iki sebep uluslararası toplumun parçası olmaya teşvik etti. İlk sebep, Avrupalı olmayanların aşağı değil, eşit muamele talepleriydi. İkincisi de imkânlar dâhilinde yeni küresel uluslararası toplumun nasıl olduğuna yönelik söz sahibi olma arzusuuydu. Avrupalılar ise 19. yüzyılın ortalarında uluslararası toplumun üyesi olmayı isteyen diğer devletlerden koydukları kuralları kabul etmeleri şartını ileri sürdü. Bazı değerlerin ve etik kuralların kabul edilmesine dair Avrupalıların kıstası medeniyet standardı oldu. Avrupalı olmayan devletler, böylelikle, kuralları kabullenişine, üye haliyle de kabul edilebilir bir medeniyet seviyesine ulaşmasına göre, topluluğa katıldı. Avrupa medeniyet standartları geniş genellemeler haliyle sınırlı kalmadı. Mesela, Avrupa uluslararası hukuku, ayrıntılı ve çok net kurallar dizisine dönüştü. Büyük güçler bütün hükümetlerden, özellikle yabancıları etkiledikleri yerlerde, belirli Avrupa iktisadi standartlarına ve ticari uygulamalarına uyum sağlanması noktasında üstelidiler.⁴³ Öyle ki bir medeniyet standardı anlayışı temelinde 19. yüzyıl uluslararası hukukçuları dünya ülkelerini medeni, barbar ve vahşi kategorilerine tabi tutarlar. Uluslararası hukuki ehliyet ve kişilik bakımından bahsedilen üçlü tasnifin türlü tanımları arasında James Lorimer'inki en çok bilinenidir. Lorimer, medeniyet standardını karşılayamayan ülkeleri uluslararası hukukta daha aşağı bir konuma indirerek, zamanının geleneksel düşüncesinin bir örneği olur.⁴⁴ 19. yüzyılın ortalarında, medeniyet standardı yabancılardan Batı ülkelerinde aksettiği gibi hukukun

³⁹ Gerrit W. Gong, *The Standard of Civilization in International Society*, 1st Edition, Clarendon Press, Oxford, 1984, pp. 3. New York., Gerrit W. Gong, "China's Entry into International Society", *The Expansion of International Society*, Edited By: Hedley Bull and Adam Watson, Oxford University Press, Oxford, 1984, pp. 172.

⁴⁰ Gong, *The Standard of Civilization in International Society*, pp. 3.

⁴¹ Andrew Linklater, "The English School Conception of International Society: Reflections on Western and non-Western Perspectives", *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, 9, 2010, pp. 4-5.

⁴² Brett Bowden, "In the Name of Progress and Peace: The "Standard of Civilization" and the Universalizing Project", *Alternatives: Global, Local, Political*, 29 (1), 2004, pp. 51.

⁴³ Adam Watson, *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*, 1st Edition, Routledge Press, New York, 1992, pp. 273.

⁴⁴ Gong, a.e., pp. 5-6.

üstünlüğüne uygun davranmalarının beklentisi içindedir. Genellikle, medeniyet standardı ile amaçlanan liberal Avrupa medeniyetinin değerlerinin iletilmesidir.⁴⁵

Watson tarafından Avrupa'nın uluslararası topluma yayılmasının, Avrupalı olmayan yöneticileri katılmaya iten iki ana sebep olduğu belirtiliyor. İlk olarak, Avrupalı olmayan toplumların eşit muamele görmek istemeleri vurgulanıyor. İkinci olarak, bu toplulukların yeni küresel uluslararası toplumun işleyişi hakkında söz sahibi olmak istemeleri anlatılıyor. Ancak Avrupalılar, uluslararası topluma katılmak isteyen diğer devletlerden belirli kuralları ve standartları kabul etmelerini talep ettiler. Bununla birlikte, Avrupa'nın medeniyet standartlarını öne sürdüğü ve bu standartlara uyulması koşuluyla Avrupalı olmayan devletlerin uluslararası topluma kabul edildiği aktarılıyor. Avrupa'nın uluslararası hukukta detaylı ve keskin kurallar geliştirdiği ve bu kuralların, özellikle ekonomik ve ticari uygulamalar açısından belirli standartlara uyumu gerektirdiği ifade ediliyor.⁴⁶

19. yüzyıl süresince uluslararası normların cebirle uygulanma olasılığı ilk kez Avrupa uluslararası sisteminin genişlemesiyle tahakkuk etti. Avrupalı medeniyet standardının Avrupalı olmayanlara diktirmesiyle, esasen bağdaştırılmaz olan medeniyet standartları birbirleriyle çatıştığı için kültürel sistemlerin karşı karşıya gelmesi hızlandı. 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl zarfında Avrupa, Avrupa dışındaki dünyaya doğru genişlerken meydana gelen çatışma; askeri, iktisadi veya siyasi değildir. Çatışmanın kaynağı, medeniyetler ve onların ilgili kültürel sistemleri kökenlidir. Çatışmanın merkezini kaplayan faktör de farklı medeniyetlerin kendilerini tanımladıkları ve uluslararası ilişkilerini tanzim ettikleri medeniyet standartlarının varlığıdır.⁴⁷

18. yüzyıl ve 19. yüzyıl esnasında Hristiyan ulusların hukuku ya da Avrupa kamu hukuku tanımında 20. yüzyılda değişime gidilerek büyük ölçüde tekrar tarif edilir. Medeni devletleri, medenileşmemiş devletlerden ayıran prensip olan medeniyet standardı uluslararası hukukun değişen alanı ve kurallarında ayrılmaz bir öğedir. Uluslararası yasal haklar ve yetkiler medeniyet standardının gerekliliğine bağlanır. Tam tüzel kişilik; yani medeni olarak tanınmanın ve Uluslar Ailesi'ne kabul edilmenin temelinde yine medeniyet standardı vardır.⁴⁸ Nihayetinde ise çoğu Avrupalı, diğer toplumları kendi imajlarına uygun halde yaratacak küresel bir medenileşme sürecini destekleme haklarına inansa da daha önceki güçlerini, etki sahalarının çoğunluğunu ve meşruiyetlerini yitirdiler.⁴⁹

1920'li ve 1930'lu yılların dünyasında Avrupa uluslararası toplumu emperyal dönemden kalan hiyerarşik bir uluslararası zihniyetine sahiptir. Bu hiyerarşinin temel yapıtaşında medeniyet standardının biçimlendirici etkileri mevcuttur.⁵⁰ Diğer taraftan, Avrupalı sömürge sisteminin gücü ve dayanıklılığı hakkındaki düşüncelerin tersine Avrupa dışı dünyadaki iktidar tekellerinin meşruiyeti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıprandı. Küresel siyasi düzen yeniden tekrar yapılandırılırken Avrupa'nın medeniyet standardına itiraz edildi. Neticede pek çok Batılı olmayan elitin medeniyet standardını hoşnut etmek ve uluslararası topluma katılma hakları için küresel düzen ikna edildi. Batılı olmayan elitlerin kendi taklitçi medenileştirme karşı çıkışlarının uygulandığı bir dönemi sona erdirdi. Bu uygulamalar, medenileştirme

⁴⁵ Robert E. Bedeski, "Book Reviews: The Standard of "Civilization" in International Society", Pacific Affairs University of British Columbia, Vol.58, No.3, 1985, pp. 499.

⁴⁶ Adam Watson, The Evolution of International Society A Comparative Historical Analysis, 1st Edition, Routledge, London, 1992, pp. 273.

⁴⁷ Gong, a.e., pp. xi-3.

⁴⁸ Gong, a.e., pp. 5-6.

⁴⁹ Linklater, "The English School Conception of International Society: Reflections on Western and non-Western Perspectives", pp. 11.

⁵⁰ Pınar Bilgin, "Güvenlikten İçeri Uluslararası: Türkiye'de Güvenlik ve Laiklik", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, 2015, s. 125.

sürecinin kurucu unsurlarıyla ilgili küreselleşen ve gelecekteki dünya düzeninin çekirdeğinin Avrupalı yahut Batılı olacağını düşündü. Ancak bu düşünce Üçüncü Dünya'daki sömürge karşıtı, milliyetçi hareketler tarafından yıkılacaktır.⁵¹ Bu döneme kadar medeniyet standardı ve onun ekseninde üretilen anlatı klasik anlatıdır.

Söz konusu Batı ve Batı-dışı toplumların karşılaşma anlatıları ve medeniyet standardından kaynaklanan sorunlar temelde 1945 öncesi dünyaya özgüdür. Dekolonizasyonla beraber klasik anlatıya yeni bir parantez açılmıştır. 1945 sonrası Batı-dışı dünya uluslararası topluma neredeyse şartsız üye yapılmıştır. Uluslararası toplumun genişleme anlatısı; içeridekiler (Avrupa ve Batı) ve dışarıdan gelenlerin anlatısıydı. Bu anlatıda ise içeride sömürgeleştirilenler hakkında pek konuşulmuyordu. Dekolonizasyonun ardından hemen hemen herkes içeriden birine dönüşür ve medeni, barbar, vahşi kategorilerinin terk edilmesi gerekir.⁵²

Bugün medeniyet standardı, özellikle yabancı vesayetinden veya sömürge kontrolünden yeni çıkmış devletler başta olmak üzere çok sayıda devlet için anakronik ve aşağılayıcı bir kavrayıştır. Devletlerin davranışlarını ölçümlemek için daha tarafsız standartlar aranırken, yeni insan hakları veya modernite standartları dönüştürülmektedir. Fakat medeniyet kavramının daha evvelki bir devirde ya da çağda elindeki güç ve fikir birliğinin yoksunluğu da teşhis edilmektedir.⁵³ Daha açık bir ifadeyle; tek bir üstün medeniyetin medenileşmiş gruplardan oluşan bir okyanusla çevrelendiği düşüncesi, dünyanın hala karşılıklı saygı içinde birlikte yaşamayı öğrenen farklı medeniyetlerden (ya da farklı medenileşme süreçlerinden) oluştuğu görüşüne karşılık irtifasını kaybetti. Mesele şu ki, farklı kültürler, medeniyet standardı kavramının kapsadığından çok farklı bir küresel medenileşme sürecini teşvik etme için hala erken bir safhadadır.⁵⁴ Kavramsal açıdan da medeniyet standardı; Gong'un savına göre, İngiliz Okulu tarafından uluslararası ilişkiler analizinde ilk kez kullanılsa da daha sonra gerektiği kadar yer vermez.⁵⁵

Daha farklı bir yaklaşıma göre, Avrupa uluslararası toplumu, Avrupa'nın sınırları içinde tamamen oluşmaz ve dünyanın geri kalanına yayılmaz. Aksine, Avrupa uluslararası toplumu büyük ölçüde Avrupa dışı dünyayla karşılaştıkça biçimlendi. Örneğin İngiliz Okulu, sömürgeciliğin Avrupa uluslararası toplumu içinde çok önemli bir kurum olduğu gerçeğini göz önüne almaz. Sonuçta da uluslararası toplumun genişlemesi hikâyesi bu yaşamsal yönü göz ardı edilir. Genişleme hikâyesinin öncesinde de Avrupalıların Avrupa dışı toplumlarla çeşitli irtibatlarının olduğunu kabullenilmesinde de bir başarısızlık söz konusudur. Farklı bir ifadeyle; Avrupalılar köklü uluslararası toplumlara katılımın yollarını bulmak mecburiyetindeydiler. Ancak bu hususların İngiliz Okulu tarafından üzerinde durulmadığı için açıklamaları daha uzun ve karmaşık olan bir sürecin sadece sonuna yoğunlaşmaktadır.⁵⁶

Sonuç olarak Avrupa toplumsal yapısının sömürgecilikle uluslararasılaşması dolayısıyla Avrupa menşeli 'dünya inşası' bireyler, toplumlar ve devletler düzenine bir ölçüt ve ölçü koyar. Medeniyet anlatısı; söz konusu ölçütün ve ölçünün Avrupalı öznesine haline gelir. Modern Uluslararası İlişkiler'in Vestfalya ile başlangıcı düşünüldüğünde medeniyet standardı,

⁵¹ Andrew Linklater, *The Idea of Civilization and the Making of the Global Order*, 1st Edition, Bristol University Press, Bristol, 2021, pp. 148.

⁵² Buzan, a.e., s. 67.

⁵³ Bedeski, "Book Reviews: The Standard of "Civilization" in International Society", pp. 500.

⁵⁴ Linklater, "The English School Conception of International Society: Reflections on Western and non-Western Perspectives", pp. 11.

⁵⁵ Barry Buzan and George Lawson, *The Global Transformation History, Modernity and the Making of International Relations*, 1st Edition, Cambridge University Press, 2015, pp. 329.

⁵⁶ Richard Little, "Series Editor's Preface", *Civilization and Empire: China and Japan's Encounter with European International Society*, Shogo Suzuki, Routledge, Oxon, 2009, pp. XIV-XV.

son sosyal ölçünün ve ölçütün toplumsal olandan devlete, devletten de toplumsal olana doğru tepkimelerini sergiler. Bundan dolayı devletlerarası ilişkilerin toplumsal kökenlerinin uzantıları medeniyet standardında veya standartlarında olumlu veya olumsuz bir bilinç olarak ortaya çıkar.

4. Avrupamerkezcilik

Günümüzdeki uluslararası sistem; Avrupamerkezli (Eurocentric) Batı medeniyetinin biçimlendirdiği bir sistemdir. Bilinen yanıyla; 300 ila 500 yıl önce uluslararası sistem Avrupa devletlerinin ilişkileriyle oluşur. Dünyadaki farklı coğrafyalara da müdahil olan Avrupa, dünyadaki siyasal birimlerin egemen devletlere bölünmesine de neden olmuştur. Avrupalıların farklı bölgelere ulaşmasından önce başka medeniyetlerin de varlığı bilinmektedir. Bu kültürel bilinçler, kendi tarz ve beklentileriyle uluslararası süreçlere katıldığında uluslararası ilişkileri etkilemektedir.⁵⁷ Yazarlar doğrudan dile getirmese de emperyalizmin de günümüzdeki uluslararası sistemin oluşmasında büyük bir rol oynadığı hatırlanmalıdır. Ayrıca Avrupalı uluslararası ilişkilerin medeni/yet şantajı, ona benzemeyenleri kendine benzemiştir. Goldstein ve Pevehouse'a göre, diğer medeniyetlerin kendi kültürel geleneklerinin uluslararası ilişkilere tesir etmesi kültürel bilinçtir. Varolan kültürel bilincin de uluslararası ilişkilere etkisinin zayıf olması veya belki de yerine göre olmadığının eklenmesi gerekmektedir.

*“Avrupamerkezcilik (Eurocentrism), genel anlamıyla, dünyayı Avrupalı bir bakış açısıyla görmek anlamına gelir. Bu bakış, büyük ölçüde dünyanın çeşitli bölgelerinin Avrupalı ülkeler tarafından sömürgeleştirilmesiyle bağlantılı olduğu için bu terim sömürgelerin bağımsızlaşması sürecinde üretilmiştir.”*⁵⁸ Sosyal bilimlere dair Avrupa merkezli en azından beş farklı gidişattan söz edilmektedir. Bunlar belirsiz bir biçimde birbirleriyle örtüşür. Sosyal bilimin Avrupamerkezciliğinin beş yapısal biçimi şöyledir: 1) sosyal bilimlerde tarihyazıcılığı, 2) sosyal bilimlerdeki evrenselciliğin dar görüşlülüğü, 3) onun (Batılı) medeniyet hakkındaki hipotezleri, 4) doğubilimciliği (oryantalizmi) ve 5) bir ilerleme kuramı dayatma girişiminde bulunması.⁵⁹

İngiliz Okulu, Uluslararası İlişkiler disiplindeki teorik çalışmalarda medeniyet standardına Avrupa medeniyetini yükleyerek Avrupamerkezci bir tarihyazıcılığı takip eder. Uluslararası topluma katılımı yine medeniyet standardı ile diğer devletlerin katılımını filtreleyerek tekil medeniyet anlayışını evrenselleştirir. Her ne kadar Avrupalı olmayan devletler, Avrupalı devletler toplumuna ‘gönüllü’ katılmak istese de Avrupa medeniyeti kendini medeniyet standardı ölçeri haline getirirken bir nevi doğubilimci davranır. Medeniyet hipotezlerini de yine kendi tarihsel tecrübesine binaen diğer devletlere bir ilerleme kuramı gibi dayatır.

Avrupamerkezcilik; birbirinden farklı toplumların birbirine indirgenme olanağı olmayan tarihsel geçmişlerini kendi tarihi geçmişine indirgeyerek ifade eder. Bu münasebetle, kendi evrenselciliğini kendi tarihi tecrübelerinden yola çıkarak saptar. Avrupamerkezcilik, Rönesans'tan 19. yüzyıla dek genişleyen, kendine özgü bir biçimde modern döneme ait bir olgudur. Bu bağlamda, *“çağcıl kapitalist dünyanın kültürünün ve ideolojisinin bir boyutunu”* meydana getirir.⁶⁰ Avrupamerkezcilik; Batı'nın üstünlüğünün, yükselişinin ve zaferinin

⁵⁷ Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, Çev. Prof. Dr. Haluk Dursun, BB101 Yayınları, Ankara, 2015, s. 560.

⁵⁸ Luc van Doorslaer, “Avrupamerkezcilik (Eurocentrism)”, Çev. Şule Demirkol, Handbook of Translation Studies Online, 2012, (Çevrim içi) <https://benjamins.com/online/hts/articles/eur1.tr>, 19.11.2023.

⁵⁹ Immanuel Wallerstein, “Eurocentrism and its Avatars: The Dilemmas of Social Science”. *Sociological Bulletin*, Vol.46, No.1, 1997, pp. 94.

⁶⁰ Samir Amin, *Avrupa-Merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, Çev. Mehmet Sert, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 14-18.

Doğulu veya Batılı olmayan herhangi bir etkileşimini anlatmayan bir hikâyedir. Hikâyenin “özünü özerk, endojen yükseliş⁶¹” ve ilerlemeci gelişme oluşturur. Hikâyenin karakterlerinden birisi dünya tarihinin edilgen ya da nesne olan, gerileyerek tekrarlayan ve tekrarlayarak gerileyen Doğu olduğu gözükmektedir. Diğeri ise dünya tarihinin dinamik ve canlı Avrupalı öznesi kendi tarihini de çizgisel izah eden ana medeniyettir.⁶² Bir başka ifadeyle; sömürgecilğe dayanan hâkimiyet yahut küresel hâkimiyetin bütün şekilleri düşünce sorunlarıyla ilgili yapıtlar için faydaları kadar oldukça fazla tehlikeleri de arz eder. Gerçek ölçülerin o kadar açık olmadığı beşerî bilimlerde tehlike daha büyüktür. 19. yüzyıldan itibaren Batı kimi sahalarda üstünlüğü elde eder. Ardından bu üstünlüğe, teleolojik (erekbilimsel) bir tarih inşa ederek kendi tarihiyle bütünleştirir. Yerkürenin geri kalanı için problem, durağan ve dışarıdan destek görmeksizin kendilerini dönüştürme yeteneğine sahip olmamalarıdır. Böylece, ötekilere yönelik her türlü eylemin meşrulaştırılması düşüncesi doğmaktadır.⁶³ Bu sebeplerle, söz konusu yaklaşımların her biri eşanlı ve eşgüdümlü olarak batı-dışı (non-western) dünyanın inşası olarak da telakki edilebilir.

İngiliz Okulu, medeniyet standardı aracılığıyla tarihi de medeniyet anlayışı gibi tekilleştirir. Yani, insanlığın tarihsel tecrübelerini neredeyse yok sayarak, onu kendi tarihine ve sosyal bünyesine göre indirger. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan insanlığı kendi tarihsel tecrübesine sıkıştırırken sömürgecilik aracılığıyla medeniyet standardını ticarileştirir, diplomasileştirir ve hukukileştirir. Medeniyet standardı da özerk, endojen (içten gelen, içte olan) yükseliş ve ilerlemeci gelişmeyi içinde barındırır. Bir diğeri ifadeyle; medeniyet standardı özerk, Avrupa içinden gelen ve diğeri devletlerine standardı sağlama şartıyla ilerlemeye zorlayan bir olgudur.

Yurdusev’in çözümlenmeleriyle, İngiliz Okulu’nun medeniyet ölçeri; Avrupamerkezci, sömürgecilikle ahenkli ve medeniyete tekil bir anlam yükleyen vasıfları taşımaktadır. Bu koşullar altında İngiliz Okulu, ana akım yaklaşım tarafından dikkate alınmayan tarih ve düşünceyi ulus-devlete odaklanarak Avrupamerkezci bir tahdite neden olur. Yine de İngiliz Okulu’nun medeniyet standardı kavramsallaştırmasının yardımıyla uluslararası olanı toplumsal olanla buluşturması dikkate değerdir. Bir diğeri ifadeyle; İngiliz Okulu’nun toplumsal olanı ele almasının cazip yanlarından biri, “uluslararası ve dünya tarihinin, uluslararası düzenlerin sosyal yapıları çerçevesinde araştırılmasına, realizm ya da liberalizmin yaptığından çok daha fazla kapı açmasıdır.”⁶⁴

Karşılaştırmalı yaklaşımda kendini gösteren Avrupamerkezcilik, “toplumsal gelişmenin çoğul ve etkileşimli karakterini görmezden gelme eğilimindedir”. Bu açıdan, kuramsal düzeyde aralarında mukayese edilme imkânı olmayan araştırma alanları arasında Avrupa ile Geri Kalanlar kategorizasyonu epistemolojik bir ayrıma gidilir. Avrupa dışı toplumların öznelliğini silen ya da görmemezlikten gelen dışlayıcı bir sonuca ulaşan düşünce akışına yerini bırakır.⁶⁵ Bu ekseninde, medeniyet insanlığa katkıda bulunan her bir topluma muhasebe yapabileceği olanakları kazandırabilir. Medeniyet hakkında Doğu-Batı dünyasını

⁶¹ Alexander Anievas ve Kerem Nişancıoğlu, *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri*, Çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s. 19.

⁶² John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, Çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 24-26.

⁶³ Jack Goody, *Tarih Hırsızlığı*, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 339-340.

⁶⁴ A. Nuri Yurdusev, *Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet Kavramı*, s. 13.

⁶⁵ Anievas ve Nişancıoğlu, *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri*, s. 19.

kapsayabilecek “*modern dünyayı birlikte, ama eşitsiz bir şekilde yaratan, karşılıklı olarak bağlantılı ve eş-kurucu ilişkiler*”⁶⁶ tarifi yapılabilir.

Aksi halde, medeniyet standardından bahsedildiğinde Çin, Japonya, Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Avrupalı olmayan ülkelerin, başlangıçta Avrupa standardı olarak algıladıkları unsuru kabul etmek için kendi tarihi medeniyet standartlarından ödün vermek veya bunlardan vazgeçmek zorunda kaldıklarını unutmak anlamına gelir. Tarihin daha önceki dönemlerinde de pek çok medeniyet standardı vardı. Medeniyet standardından evrensel olarak kabul edilmiş tek bir standartmış gibi anlatma eğilimi yalnızca Avrupamerkezci bakış açılarından değil, buna paralel olarak güncel, tarihsel olarak miyop bakış açılarından da türemektedir.⁶⁷

İngiliz Okulu yaygın olarak uluslararası toplumu, egemenlik gibi kurucu normlarla örneklendirmesinden hareketle üyelerinin hoşgörüsünü ve bir arada yaşamasını amaçlayan bir toplum olarak kavramsallaştırılır. Fakat bu tür değerlendirmeler, sadece Avrupa içi ilişkileri inceleyen ve Avrupalı devletlerin Avrupalı olmayan yönetimlerle ilişkilerini belirleyen çok farklı, çok daha az hoşgörülü etkileşim metoduna riayet etmeyen dar, Avrupa merkezci bakış açıları nedeniyle tenkit edilir⁶⁸. İngiliz Okulu’nun doğru medeniyetin Avrupa olduğu ön kabulü, dünyadaki diğer medeniyetlere dair Avrupalı olmamaları nedeniyle medenileştirilmesi gereken devletler düşüncesine götürmektedir. Ancak devletlerin önüne koyulan belirsiz bir medeniyet ölçüsüne nasıl adapte olunacağı önemsenmez. Avrupa’nın medeniyet standartları evrensel kabul görür. İngiliz Okulu’nun uluslararası toplumla demek istediği de temelde Avrupalı uluslararası toplumun kendisidir.⁶⁹ Bu eleştiriler ışığında, İngiliz Okulu’nu Avrupamerkezci olarak addetmek mümkündür. Çünkü ilkin doğru medeniyet olarak Avrupa medeniyetini işaret etmesi son derece arızalıdır. Avrupalı medeniyet standardının evrensel görülmesi de Avrupamerkezcilik çerçevesinde eleştirilebilir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, medeniyet kavramının uluslararası ilişkilerdeki önemini ve özellikle İngiliz Okulu’nun bu kavramı ele alışı açıklamaya girişildi. Medeniyet standardının belirlenmesi ve bu standardın uluslararası ilişkilerdeki rolü konusunda çeşitli noktalara değinildi. Bu metinde vurgulanan ana noktalardan biri, medeniyet standardının Avrupa merkezli olduğu ve Avrupa’nın belirlediği ölçütleri diğer toplumlara dayattığı fikridir. Bu durum, uluslararası ilişkilerde bir tür hiyerarşi yaratma eğiliminde olduğu ve bu standartların diğer toplumların kendi kültürel değerlerini göz ardı ettiği eleştirilerine yol açıyor gibi görünüyor. Ayrıca, medeniyet standardının belirlenmesinin ve kullanılmasının, farklı toplumların tamamen birbirine benzemesini sağlamayacağı ve her birinin kendine özgü kimliğini koruyacağı vurgulanıyor. Son olarak, uluslararası toplumda eşit egemenlik, hak sahibi olma ve saygınlık gibi faktörlerin katılımın sürdürülebilir hiyerarşik ilişkileri taşıyamayabileceği ve İngiliz Okulu’nun bu medeniyet standardı üzerindeki Avrupamerkezci bakış açısını eleştirmeye devam ettiği ifade ediliyor. Makalede medeniyet kavramının karmaşıklığı ve tartışmalı doğası vurgulanırken, uluslararası ilişkilerdeki bu tür kavramların nasıl algılandığı ve ele alındığı konusunda da bir bakış açısı sunulmaya çalışılıyor.

Avrupalı devletler topluluğu olan uluslararası topluma Avrupalı olmayan devletlerin dâhil edilmesi de ancak onunla mümkün kılınmaktadır. İngiliz Okulu’nun ulus-devletlere

⁶⁶ Anievas ve Nişancıoğlu, *Batı’nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri*, s. 20.

⁶⁷ Gong, a.e., pp. 22-23.

⁶⁸ Shogo Suzuki, *Civilization and Empire: China and Japan’s Encounter with European International Society*, 1st. Edition, Routledge, Oxon, 2009, pp. 1.

⁶⁹ Güner Özkan ve Elif Şimşek Özkan, “İngiliz Okulu’nun Uluslararası İlişkilerdeki Kuramsal Konumu: Marksist Bir Eleştirel Okuma”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 57, Eylül-Aralık 2020, s. 194.

odaklanması, Avrupalı değerleri medeni ve evrensel görmesi ve insanlık tarihini kendi tarihsel tecrübelerine endekslemesi Avrupamerkezcilik olarak eleştirildi. Avrupa'yı refere eden medeniyet, onun düşünsel, tarihsel, sosyal, hukuki vb. yönlerinden ele alınan medeniyet standardı da tekil medeniyet yaklaşımı addedilir. Avrupa tipi sömürgecilik medeniyet standardında yeterince irdelenmez. Avrupalı devletlerin medeni oluşunda geçirdiği aşamalar içselci bir karaktere sahiptir. Fakat Avrupa'nın ona katılmak isteyen diğer devletlerle olan ilişkisindeki motivasyonları yeterince analiz edilmez. Aynı şekilde dış etkenlerin Avrupa'yı nasıl dönüştürdüğü kritik edilmeksizin, sanki sadece Avrupa içi dinamikler medeni Avrupa'yı meydana getirir. Başka bir ifadeyle; modern uluslararası toplum Avrupamerkezli oluşmuş olsa da dünyadan yalıtılmış Avrupa olmadığı için sadece Avrupa içi etkileşimler ve dinamikler ilişki kavramının doğasına aykırıdır.

Frank ve Gills'in ifade ettiği gibi, gelecekte dünya tarihi yazımı, insanmerkezli olmalı ve insanlık tarihini çeşitli kültürel ifadelerle ele alarak evrensel bir insan anlayışını kucaklamalıdır. Rastgele bir topluluğun veya bölgenin tarihi ihtişamına dayanan merkezilikten kaçınılmalıdır. Bu, evrensel insan anlayışını ve dünya tarihini yanıltabilecek bir durumdur. Bunun yerine, tarihi ve kültürel açıdan daha kapsayıcı bir perspektif benimsemek, insanlığın tarihini zengin kültürel çeşitlilik içinde anlamak için önemlidir.⁷⁰

Çoklu medeniyet anlayışı, medeniyet kavramının tek bir standart veya tek bir medeniyet anlayışı üzerinde değil, farklı toplumların ve kültürlerin kendine özgü medeniyetlerini anlamak ve değerlendirmek üzerine kurulu bir perspektiftir. Bu bakış açısı, medeniyeti sadece tek bir norma indirgemek yerine, çeşitli toplumların, kültürlerin ve tarihlerin bir araya gelerek farklı medeniyetler oluşturduğunu kabul eder. Bu, insanlığın zenginliğini ve çeşitliliğini görmeye ve anlamaya odaklanırken, merkezietçi bir bakış açısını engeller. Çoklu medeniyet anlayışı, medeniyetin tek bir ölçüye dayandırılmasının yerine, farklı perspektiflerin ve kültürel çeşitliliğin zenginliğini vurgular. Bu da insanlığın sosyal ve kültürel geçmişini daha kapsamlı ve çeşitli bir şekilde anlamamıza yardımcı olabilir.

Uluslararası arası topluma hiyerarşi değil heterarşi ekseninde bakmak, toplumlararası ilişkiler açısından şöyle bir anlamlandırma inşa edebilir: *küresel dünyayı birlikte ama dönemsel eşitsizlik içinde yaratan, karşılıklı olarak bağlantılı ve eş-kurucu ilişkiler daha dengeli bir tablo çizebilir.* Medeniyet standardı da benzer şekilde medeniyet standartları olarak ele alınmalıdır. Çünkü medeniyet standartları uluslararası ilişkiler okumalarında dünyanın "sosyo-oluşumsal"⁷¹ kavranışına daha çeşitli, dengeli, yatay ve merkezlessiz katkılar sunabilir. Bu eleştiriler, uluslararası ilişkiler disiplinde çeşitliliğin ve farklı deneyimlerin daha fazla dikkate alınması gerektiğini vurguluyor. Batılı olmayan toplulukların ve devletlerin kendi bağlam ve deneyimlerine uygun teorik çerçevelerle ele alınması, daha kapsayıcı ve adil bir perspektif sunabilir. Bu eleştiriler, disiplinin daha çok ses ve bakış açısına yer vermesi, çeşitliliği değerlendirmesi ve evrensel olmayan deneyimlere saygı göstermesi gerektiği yönündeki çağrılarını içeriyor.

İngiliz Okulu'nun medeniyet standardını sadece Avrupa merkezli bir perspektifle açıklayarak hareket etmesi ve medeniyet standardının oluşumunu ve Avrupa'ya özgü karakterini iddia etmesi onun sadece Avrupa tarihine özgü bir şekilde anlatımı eleştirilmektedir. Avrupa tarihinin sadece Avrupa içi ilişkilerle sınırlı olmadığı, aksine Avrupalı olmayan pek çok devletin ve toplumun Avrupa tarihinin şekillenmesinde doğrudan veya dolaylı olarak etkilerinin olduğu da hesaba katılmalıdır. Bu eleştiri, İngiliz Okulu'nun medeniyet standardını

⁷⁰ Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills, Eleştirilere Yanıt ve Sonuçlar. (Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills). (Çev. Esin Soğancılar). *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 553-554.

⁷¹ Norbert Elias'ın Uygarlık Süreci adlı eserinden alınan bir kavram.

ele alırken, diğere coğrafyalardan ve kùltùrlerden gelen etkileri göz ardı ettiğini, böylece tarihsel oluşumları sadece Avrupa'ya indirgediğini iddia ediyor.

Son noktada, Avrupa'nın ortaya çıkardığı bir medeniyet standardı bulunmaktadır ancak bu sadece Avrupa'nın içindeki tarihsel süreçle ve koşullarla açıklanamamalıdır. Bu durumda, insanlık tarihinin bir parçası olan Avrupa ve onun medeniyet standardı insanlığın tarihsel etkileşimini sınırlandırır, indirger ve Avrupamerkezci tutumla anlamlandırır. Bu durumda karşılıklı etkileşimlerin olduğu bir bağlama sahip olan medeniyet, her tarihsel dönemde farklı toplumlar ve devletler tarafından standartlaştırıldığı hatırlanmalıdır. Ancak medeniyet standardına dair bu inceleme gelecek çalışmaların konusudur.

Kaynakça

- Amin, S. (2014). *Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi* (Çev. Mehmet Sert), Yordam Kitap, İstanbul.
- Anievas, A. ve Niřanciođlu, K. (2020). *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri* (Çev. Çağdaş Sümer), Yordam Kitap, İstanbul.
- Baykara, T. (1990). *Medeniyet Kavramı ve Türk Toplumuna Giriş, Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Baykara, T. (1990). *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve On Dokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İstanbul.
- Bedeski, R. E. (1985). Book reviews: The standard of "civilization" in international society, *Pacific Affairs University of British Columbia*, 58(3), 499-500.
- Bilgin, P. (2015). Güvenlikten içeri uluslararası: Türkiye'de güvenlik ve laiklik. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 123-142.
- Bowden, B. (2004). "In the name of progress and peace: The "standard of civilization" and the universalizing Project", *Alternatives: Global, Local, Political*, 29, 43-68.
- Buzan, B. (2015). *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*, (Çev. Prof. Dr. Haluk Özdemir). Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Buzan, B. and Lawson, G. (2015). *The Global Transformation History, Modernity and the Making of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Dellaloğlu, B. F. (2020). *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Devlen, B. ve Özdamar, Ö. (2010). "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, 7(25), 43-68.
- Doğrucan, M. F. (2020). *Medeniyet Dili Olarak Türkçe: Dilci Felsefe ile Başlangıç ve Yöntem Arayışı*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Febvre, L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ferguson, N. (2020). *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, (Çev. Nurettin Elhüseyini), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Frank, A. G. ve Gills, B. K. (2003). "Eleştirilere Yanıt ve Sonuçlar", (Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills), (Çev. Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi Beş Yüzyıllık mı, Beş Binyıllık mı?*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 535-554.

- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*, (Çev. Prof. Dr. Haluk Dursun). BB101 Yayınları, Ankara.
- Gong, G. W. (1984). "China's entry into international society", (Edited By: Hedley Bull and Adam Watson). *The Expansion of International Society*. Oxford University Press, New York, 171-183.
- Gong, G. W. (1984). *The Standard of Civilization in International Society*, Oxford: Clarendon Press.
- Goody, J. (2019). *Tarih Hırsızlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hobson, J. M. (2020). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri* (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hoffmann, S. H. (2020). "Bir Amerikan Sosyal Bilimi: Uluslararası İlişkiler", Çev. Barış Terzioğlu, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* (Yay. Haz. Esra Diri), Der Yayınları, İstanbul.
- Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev. Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir), Okuyan Us Yayınları, İstanbul.
- Jones, R. E. (1981). "The english school of international relations: A case for closure". *Review of International Studies*, 7(1), 1-13.
- Jorgensen, F. A. E. (2020). İngiliz Okulu. *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. (Editör: Şaban Kardaş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul, 187-206.
- Kia, R. A. (2006). Uygarlık, Modernite ve Medeniyet Sözcüklerinin Hukuka Bakan Yüzü, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64/2, 103-118.
- Linklater, A. (2010). "The english school conception of international society: Reflections on western and non-western perspectives", *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, 9, 1-13.
- Linklater, A. (2021). *The Idea of Civilization and the Making of the Global Order*, Bristol University Press, Bristol.
- Little, R. (2009). "Series Editor's Preface", *Civilization and Empire: China and Japan's Encounter with European International Society*, Shogo Suzuki, Routledge, Oxon, 2009, XIV-XVI.
- McNeill, W. (1992). "William McNeill'in Önsözü", (Derleyenler: Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills), (Çev. Esin Soğancılar), *Dünya Sistemi Beş Yüzyülmü, Beş Binyülmü mi?*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara.
- Meriç, C. (1999). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları; İstanbul.
- Meriç, C. (2002). *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C. (2013). *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özkan, G. ve Özkan, E. Ş. (2020). "İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkilerdeki kuramsal konumu: Marksist bir eleştirel okuma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57, 171-204.
- Palabıyık, M. S. (2015). İngiliz Okulu. *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (Der. Ramazan Gözen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Der Yayınları, İstanbul.

- Tanilli, S. (2015). *Uygarlık Tarihi*, Cumhuriyet Kitapları.
- Ülken, H. Z. (2020). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (1993). *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, (Çev. Mustafa Özel), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Wallerstein, I. (1997). "Eurocentrism and its avatars: the dilemmas of social science", *Sociological Bulletin*, 46(1), 21-39.
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society A Comparative Historical Analysis*, Routledge, London.
- Yurdusev, A. N. (2003). *International Relations and the Philosophy of History: Civilizational Approach*, Palgrave Macmillan, New York.
- Yurdusev, A. N. (2015). "Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet Kavramı", Değerlendiren Rumeysa Kübra Tuncel, *Çalışma Metni*, Bilim ve Sanat Vakfı.